

**Н. В. СТЕЛЬМАХ
І. В. СЕРЕДА**

ПЕДАГОГІКА

(спеціальна)

Частина **3**

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

Н. В. Стельмах, І. В. Серeda

ПЕДАГОГІКА

(спеціальна)

Навчально-методичний посібник

ЧАСТИНА 3

Миколаїв
Видавець Румянцева Г. В.
2023

УДК 37.013.42:364-787.7

ББК 74

С 79

РЕЦЕНЗЕНТИ:

В. І. Шуляр, доктор педагогічних наук, професор, директор Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

І. В. Астремська, доктор філософії в галузі соціальних та поведінкових наук, доцент кафедри психології Чорноморського національного університету імені Петра Могили

*Рекомендовано до друку Вченою радою
МНУ імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 25 від 29 травня 2023 р.)*

Стельмах Н. В.

С 79 Педагогіка (спеціальна) : навчально-методичний посібник /
Н. В. Стельмах, І. В. Серeda. – Частина 3. – Миколаїв : видавець
Румянцева Г. В., 2023. – 195 с.

ISBN 978-617-729-142-7

У посібнику, з позицій сучасних досягнень психолого-педагогічної науки та досвіду розбудови української національної школи, розкрито основні питання педагогічної творчості.

УДК 37.013.42:364-787.7
ББК 74

ISBN 978-617-729-142-7

© Стельмах Н. В., Серeda І. В., 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Основи педагогічної творчості.....	5
Тема 1. Сутність та особливості педагогічної творчості.....	5
Тема 2. Взаємозв'язок педагогічної творчості та педагогічної майстерності.....	19
Тема 3. Психологічні засади педагогічної творчості	34
Тема 4. Педагогічне спілкування – структуротворча домінанта педагогічної творчості.....	45
Тема 5. Педагогічна взаємодія як засіб педагогічної творчості	67
Тема 6. Педагогічний такт – передумова педагогічної творчості.....	79
Тема 7. Комунікативна культура педагога як засіб формування творчої особистості.....	87
Розділ 2. Практичні заняття.....	94
Розділ 3. Завдання до самостійних робіт.....	108
Розділ 4. Тестові завдання.....	116
Розділ 5. Творча лабораторія педагога.....	153
1. Розвиток творчих здібностей дітей (з досвіду роботи вчителя І.В. Лукашевич).....	153
2. Розвиток творчих здібностей дітей (з досвіду роботи вчителя Н.І.Кінаш).....	188
Післямова.....	194

ВСТУП

Посібник «Педагогіка (спеціальна)» відповідає змісту навчальної програми з курсу «Педагогіка (спеціальна)».

Професійна діяльність педагога за своїм характером і змістом є творчою, вона поєднує науку і мистецтво. Тому педагогічна діяльність – творчий процес. Творчість педагога виявляється у постійному вдосконаленні педагогічної майстерності, в умінні відкривати нові й досконаліші методи та прийоми роботи, аналітичному застосуванні інновацій, творчому використанні передового педагогічного досвіду, в науковому дослідженні педагогічного процесу, у розвитку творчого потенціалу дітей.

Педагогічна творчість – особистісна якість педагога, яка є невичерпним джерелом його ініціативи, активності, інновацій, постійного натхнення для вдосконалення всього педагогічного процесу.

У посібнику розкриті теоретичні основи сучасної педагогічної науки, оволодіння якими створює передумови для формування практичних умінь та навичок, необхідних для педагогічної діяльності та успішного виховання всебічно та гармонійно розвинених особистостей взагалі та формування креативних здібностей зокрема.

Особлива увага приділена теоретичним основам педагогічної творчості: розкрито сутність понять «творчість» та «педагогічна творчість», визначено та розкрито її сутність, особливості, рівні, психологічні засади, умови успішної організації та реалізації завдань педагогічної творчості.

Вивчення курсу педагогіки сприятиме розвитку у майбутніх педагогів педагогічного мислення, здатності до аналітичного розуміння педагогічної діяльності, творчого підходу до визначення педагогічних дій у нестандартних педагогічних ситуаціях, уміння приймати найбільш вдалі рішення відповідно до педагогічних закономірностей, принципів, вікових та індивідуальних особливостей дітей, що надасть можливість реалізації творчого підходу у педагогічній діяльності; сприятиме подальшому формуванню педагогічної позиції та розвитку творчого потенціалу як свого, так і дітей.

Розділ 1

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

Тема 1: Сутність та особливості педагогічної творчості

План:

1. Поняття творчості та педагогічної творчості.
2. Специфіка педагогічної творчості.
3. Риси педагогічної творчості.
4. Рівні педагогічної творчості.
5. Шляхи розвитку творчої особистості педагога.

Література:

1. Гладуш В.А. Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика: монографія / В.А. Гладуш. – Д.: Пороги, 2012. – 292 с.
2. Головань Л.П. Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами / Л.П. Головань // Бористен. – Д., 2012. – № 10. – С. 14–17.
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія / А.А. Колупаєва. – К.: Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
4. Кузава І.Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і практика: монографія / І.Б. Кузава. – Луцьк, ПП Іванюк В.П., 2013. – 292 с.
5. Панок В.Г. Інклюзивна освіта та завдання діяльності психологічної служби / В.Г. Панок / Мультидисциплінарний підхід як методологічна основа інклюзивного навчання. – Д.: Свідлер А.Л., 2012. – С. 14–23.
6. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / Упорядники Андрєєва В.М., Григораш В.В. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 352с.
7. Островерхова Н. Методи і технологія педагогічної майстерності вчителя / Н. Островерхова // Завуч. Шкільний світ. - 2005. - №34. - С. 9-12.

8. Островерхова Н. Педагогічна майстерність – похідна професіоналізму вчителя / Н. Островерхова // Завуч. – 2005. – № 25. – С.5 - 6.
9. Палтишев М. Педагогічна майстерність / М. Палтишев // Завуч. – 2001. – № 17-18. – С. 22-35.
10. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.В. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – 2, ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
11. Рибіна М. Творчість і педагогічна майстерність /М. Рибіна // Завуч (Шкільний світ). - 2008. - №10. - С. 3-11.
12. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
13. Сисоєва С. О. Творча педагогічна діяльність вчителя : ознаки і методи / С. О. Сисоєва // Обдарована дитина. – 2005. – № 4. – С. 6-14.

1. Творчість – вид людської діяльності, що характеризується новизною й оригінальністю. Цієї думки дотримувався видатний вітчизняний психолог Л.С. Виготський.

Якщо давати визначення творчості як людської діяльності, яка породжує щось нове і не враховувати цілі цієї діяльності, то можна дійти висновку, що творчість може бути спрямована не лише на добрі справи, не тільки на утворення, але й на руйнування, знаходити вихід у хуліганстві, злочинах. Не можна вважати творчістю злочини, розробку газових камер, створення нейтронних бомб. Все це безсумнівно має ознаку новизни, але не має найважливішої ознаки творчості – її спрямованості на творення добра, на гуманні цілі. Якщо мета людської діяльності спрямована на завдання шкоди людям, суспільству, вона має антигуманний характер, тому це не творчість, а антитворчість, тобто варварство.

Отже, крім ознак новизни і оригінальності, у визначення творчості повинна включатися і ознака прогресивності. Це означає, що про творчість можна вести мову лише тоді, коли її процес і результат спрямовані на

творення, породження нового, прогресивного, що сприяє розвитку людини і суспільства.

У Енциклопедичному словнику знаходимо таке визначення поняття «творчість»: «Творчість – це діяльність, яка народжує щось якісно нове і характеризується неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю».

Видатний педагог-гуманіст В.Сухомлинський подає своє визначення творчості: «Творчість є діяльність, в яку людина вкладає немовби частинку своєї душі, і чим більше вона вкладає, тим багатшою стає її душа. Процес творчості характерний тим, що творець самою працею своєю і її наслідками справляє величезний вплив на тих, хто поряд з ним».

У педагогічній творчості найчастіше якраз присутня суб'єктивна новизна думок, позицій, оцінок, почуттів, які виникають в процесі навчального проектування і втілення у життя прийнятих рішень. Що ж стосується основного продукту творчої педагогічної діяльності – особистості учня, то хоч знання, вміння, якості особистості, яких набуває дитина, самі по собі об'єктивно не нові, особистість в процесі формування втілює їх в унікальній, неповторній формі. Справжнє навчання і виховання – це завжди створення нового, творення людини через пробудження її внутрішніх сил.

Узагальнюючи все вищенаведене, є підстави за основу прийняти таке визначення педагогічної творчості: «Педагогічна творчість – це один з видів людської діяльності, спрямований на розв'язання творчих педагогічних завдань, для якої потрібна об'єктивні (соціальні, матеріальні) і суб'єктивно особистісні умови (знання, вміння, творчі здібності) і результат якої характеризується новизною, оригінальністю, особистісною і соціальною значущістю, а також прогресивністю».

Добре відомо, що навчити творчості може тільки творча особистість, наділена яскраво вираженими креативними рисами. Дослідники проблеми творчості виокремлюють наступні:

- розвинена творча уява;

- розвинені фантазія та інтуїція;
- потяг до педагогічних інновацій;
- розвинене продуктивне мислення;
- здатність до комбінування;
- здатність до свободи асоціацій.

Творчий педагог створює у класі атмосферу, що передбачає схвалення, підтримку пошукової активності учнів, ініціативи, оригінальності та самостійності у вирішенні навчальних завдань, розробку і конструювання нових форм навчальної взаємодії, широкого застосування інтерактивних технологій навчання, спрямованих на розвиток творчої особистості.

Найголовнішою проблемою при вивченні творчості є проблема носія творчого початку, особистості, яка творить. Визначенню поняття «творча особистість» у філософській, педагогічній та психологічній літературі приділяється багато уваги (Б.Ананьєв, В.Андрєєв, Ю.Бабанський, С.Бондаренко, Р.Грановська, В.Кан-Калик, Я.Пономарьов, В.Сухомлинський, Н.Тализіна, В.Цапок та інші).

Творчу особистість науковці визначають як особистість, межі творчості якої охоплюють дії від нестандартного розв'язання простого завдання до нової реалізації унікальних потенцій індивіда в певній галузі, як людину, яка володіє певним переліком якостей, а саме: рішучістю, умінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, умінням бачити далі того, що бачать його сучасники і що бачили його попередники. Серед характерологічних особливостей творчої особистості виділяють:

- відхилення від шаблону;
- оригінальність;
- працездатність;
- ініціативність;
- наполегливість;
- високу самоорганізацію.

Психологічний словник визначає, що творчою особистістю стає лише внаслідок появи у неї «здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який вирізняється новизною, оригінальністю, унікальністю».

Поняття «педагогічна творчість» розуміється як діяльність педагога, що спрямована на досягнення максимально можливого пізнавального, виховного і розвивального результату під час навчання школярів.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття педагогічної творчості трактується по-різному. Так, В.Андрєєв розглядає поняття педагогіки творчості як «науки про педагогічну систему двох діалектично зумовлених видів людської діяльності: педагогічного виховання та самовиховання особистості в різних видах творчої діяльності і спілкування з метою всебічного та гармонійного розвитку творчих здібностей як окремої особистості, так і творчих колективів».

В.Шубинський визначає педагогіку творчості як особливу галузь педагогічної науки, яка займається виявленням закономірностей формування творчої особистості.

Л.Рувинський дає визначення педагогічній творчості як пошуку вчителем нових рішень, постановки нових завдань, застосування нестандартних прийомів діяльності. Проблемою визначення сутності педагогічної творчості займалися також М.Поташник, В.Кан-Калик, В.Лозова, М. Нікандров, С.Сисоєва, В.Сухомлинський та інші.

Так, В.Сухомлинський зазначає: «Педагогічна творчість – це бачення людиною свого внутрішнього світу, передусім свого розуму, свого напруження інтелектуальних сил, свого розуміння й творення краси в наслідках своєї праці, своїх зусиль». Важливим для нашого дослідження є тлумачення вченого-педагога творчості учня: «Може маленька дитина повторює те, що було вже зроблено, створено іншими людьми, але якщо це діяння – плід її власних розумових зусиль, вона – творець; її розумова діяльність – творчість».

На думку професора С.Сисоєвої педагогічна творчість вчителя – це особистісно орієнтована розвитува взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу (вчителя й учня), зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними, спрямована на формування творчої особистості учня і підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя. Вона визначає принципи педагогічної творчості:

- діагностики;
- оптимальності;
- взаємозалежності;
- креативності;
- доповнення і варіантності.

В Українському педагогічному словнику С.Гончаренка педагогічна творчість пояснюється як оригінальний та високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики навчання та виховання.

Виховання творчої особистості учня неможливе без права вчителя на власну творчість, на пошуки своєї технології, яка відповідає його особистісним якостям. Педагогічна творчість має два боки: творчість самого організатора навчально-виховного процесу учителя і творчість учнів як необхідна умова удосконалення вчителя і розвитку творчих можливостей дітей.

Творчість педагога виявляється насамперед у:

- прагненні й умінні постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність;
- в умінні позбавлятися застарілих методів, прийомів, форм роботи та знаходити нові й більш досконаліші;
- творчо застосовувати передовий досвід;
- постійно досліджувати свою роботу.

Там, де панує рутинна, – писав В.Сухомлинський, – там немає місця творчості, там домінує сірість, буденність, формалізм, не розвивається думка, погіршується навчально-виховна робота. Одноманітна педагогічна діяльність

педагога, по-перше, знищує його самого як особистість і як педагога, по-друге, губить мотивацію діяльності та самовдосконалення у вихованців і, по-третє, формує таких же сірих особистостей.

Слова Г.Кершенштейнера про те, що вихователь виховує більше «тим, ким він є, ніж тим, що він уміє», у педагогічній практиці повністю підтверджуються, тому що власний приклад педагога ґрунтується на його авторитеті. А виховне забарвлення будь-якого навчально-виховного заходу ґрунтується на авторитеті його керівника.

2. Специфіка педагогічної творчості

Маючи багато спільного з іншими видами творчості (наукова, художня, технічна), педагогічна творчість має своєрідність, пов'язану і з характером процесу, і з його результатом – особистістю, що росте і розвивається.

Особливості педагогічної творчості вчителя розглянута в роботах В.Загвязинського, В.Кан-Калика, Л.Лузіної, М.Нікандрова, М.Поташника, С.Сисоєвої та інших.

У наукових доробках С.Сисоєвої зазначається, що специфіка педагогічної творчості вчителя, її відмінність від інших видів творчої діяльності полягає в тому, що об'єктом педагогічної творчості є особистість дитини, а результатом – формування цієї особистості; на педагогічну творчість впливають фактори, які важко прогнозувати; вона потребує вміння керувати своїм творчим самопочуттям; творча діяльність педагога завжди обмежена часом і потребує від учителя вміння оперативно приймати рішення.

1. Специфіка педагогічної творчості полягає у тому, що об'єктом і підсумком її є творення особистості (а не образу, як у мистецтві; не механізму чи конструкції, як у техніці). Це дуже точно відмітив В. Вахтеров: «Якщо навчання – мистецтво, то це найвище з усіх мистецтв, тому що має справу не з мармуром, не с полотном і фарбами, а з живими людьми».

2. Педтворчість жорстко лімітована, спресована у часі. Педагог не може чекати, коли його «осеє», він повинен знайти оптимальну методику

заняття швидко, прийняти нове рішення на уроці, занятті чи виховному заході буквально за секунди, коли виникла непередбачена ним ситуація. Тут, за словами А.Макаренка, потрібно негайно аналізувати і негайно діяти.

Виступаючи спрессованою у часі, здійснюючись безперервно і систематично, педагогічна творчість приносить результати далеко не відразу. Педагог порівняно швидко отримує лише часткові підсумки своєї діяльності (знання, вміння, навички учнів).

Оскільки педагогічна творчість пов'язана з навчально-виховним процесом, вона завжди повинна приносити позитивні результати.

3. Особливістю педагогічної творчості є те, що це завжди співтворчість. Поняття педагогічної творчості включає в себе творчу педагогічну діяльність вчителя і творчу діяльність учня в їхній взаємодії та взаємозв'язку. Тому вона тісно пов'язана з творчістю всього вчительського колективу і кожного учня. Один з основних партнерів вчителя по творчості – учень дуже складний, динамічний, неповторний. Ті педагогічні засоби, які вчора були ефективними, сьогодні можуть стати безплідними. Колись нове втрачає привабливість і новизну, творча задача сприймається вже як стереотипна. Тому педагог повинен не зупинятися на досягнутому, знаходитися в постійному творчому пошуку, оскільки змінюється час, змінюються діти, з'являються нові форми і методи, інноваційні технології, зумовлені потребами суспільства.

Чим краще організоване навчання, тим швидше розвивається учень як особистість. Перед педагогам постійно виникає велика кількість факторів, які можна або зовсім неможливо передбачити і які впливають на формування особистості дитини. Тому необхідний постійний розвиток усіх елементів педагогічної системи: цілей, змісту, засобів, методів, форм.

4. Ще однією відмінною рисою педтворчості є те, що її значна частина здійснюється на людях, у публічній обстановці. Це вимагає від педагога вміння керувати своїм психоемоційним станом, оперативно викликати у себе та дітей творчі потреби та творче натхнення.

5. Специфічним є не лише предмет педагогічної творчості – особистість дитини, що розвивається, але й «інструмент» цієї творчості – особистість вчителя – творця. Кожен вчитель – індивідуальність зі своїми особливостями, своєрідністю, неповторністю, самобутністю. Але місія педагога зобов'язує постійно працювати над удосконаленням своєї майстерності, структурним компонентом якої є і творчі здібності.

6. Найспецифічнішою рисою творця є несамовитий потяг до творчої діяльності, створення нового. Йдеться про розвиток потреби до творчості, як у себе, так і у дітей, з якими працює педагог; про мотивацію творчої діяльності.

3. Риси педагогічної творчості.

Аналіз педагогічної літератури з проблем творчості дає змогу визначити найважливіші риси педагогічної творчості:

- високий рівень соціальної і моральної свідомості;
- пошуково-проблемний стиль мислення;
- розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо);
- проблемне бачення;
- творча фантазія, розвинена уява;
- специфічні особисті якості (сміливість, готовність до ризику, імпровізації, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм);
- специфічні провідні мотиви (необхідність реалізувати своє «я», бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці);
- комунікативні здібності;
- здатність до самоуправління;
- високий рівень загальної культури.

Відповідно до специфіки педагогічної творчості формується і творча особистість учителя. Проблеми, пов'язані з цим питанням, були розглянуті в

роботах багатьох авторів, а саме: Ю.Азарова, Ю.Бабанського, І.Зязюна, В.Кан-Калика, Н.Кичук, Л.Лузіної, М.Нікандрова, М.Поташника, В.Сухомлинського, Р. Шакурова та інших.

У їх працях зазначається, що творчий учитель – це особистість, яка характеризується високим рівнем педагогічної креативності (креативні риси особистості й додатково сформовані мотиви, особистісні якості, здібності, які сприяють успішній творчій педагогічній діяльності), відповідним рівнем знань предмета, який викладає, набутими психолого-педагогічними знаннями, уміннями та навичками, які, за сприятливих для педагогічної творчості учителя умов, забезпечують його ефективну педагогічну діяльність із розвитку потенційних творчих можливостей своїх та учнів.

4. Рівні педагогічної творчості

В.А.Кан-Калик виділяє такі 4 рівні творчості вчителя:

0 рівень – вчитель лише повідомляє учням певну інформацію, але не керує її засвоєнням, творчість відсутня.

I рівень творчості – це рівень елементарної взаємодії з класом. Педагог організовує зворотній зв'язок, але він діє за шаблоном, впроваджуючи у власну педагогічну практику без будь-яких власних змін досвід інших вчителів.

II рівень творчості – це рівень оптимізації діяльності на уроці, починаючи з його планування. Творчість на цьому рівні проявляється у доцільному доборі та поєднанні раніше набутих та засвоєних вчителем змісту, методів, прийомів та форм навчання, виховання та розвитку дітей.

III рівень творчості – це евристичний рівень. Педагог використовує творчі можливості живого спілкування з учнями. Педагог самостійно, за власним покликом добирає, розробляє, впроваджує інноваційні знахідки. Він може використовувати вже готові прийоми, але додає щось своє, особистісне. Він працює з цими прийомами лише в тій мірі, в якій вони відповідають його творчій індивідуальності, особливостям та можливостям дітей.

6. *Шляхи розвитку творчої особистості педагога:*

У працях науковців визначено такі шляхи розвитку творчої особистості педагога:

- розвиток творчої активності студентів у вищих навчальних закладах; одним із завдань вузівської підготовки майбутніх педагогів є розвиток їх творчих здібностей, нестандартного мислення, формування вмінь та навичок здійснювати в майбутньому навчально-виховний процес на творчому рівні;

- подальший розвиток творчих здібностей педагога в безпосередній педагогічній діяльності; створення творчої лабораторії вчителя, оскільки творча майстерність будь-якого фахівця має свої особливості, а тому вона певною мірою індивідуалізована.

- самовиховання та самоформування особистісних якостей та властивостей, які є базовими в розвитку креативності педагога: позитивне уявлення про себе (адекватна оцінка), бажання пізнати себе; творчий інтерес, допитливість; потяг до пошуку нової інформації, фактів; мотивація досягнення; сміливість, готовність до ризику, самостійність, ініціативність, упевненість у своїх силах та здібностях, цілеспрямованість, наполегливість, уміння довести розпочату справу до кінця, працелюбність, емоційна активність; проблемне бачення, здатність до висунення гіпотез, оригінальних ідей, здатність до дослідницької діяльності, розвинена уява, фантазія, здатність до виявлення протиріч, подолання інерції мислення, уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію, здатність до міжособистісного спілкування; альтернативність, точність мислення, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття, пошуково-перетворюючий стиль мислення; відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, висока самоорганізація, працездатність; високий рівень соціальної і моральної свідомості; специфічні ведучі мотиви (необхідність реалізувати своє «я», бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в

конкретних умовах праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури;

- дослідження педагогом педагогічних проблем, явищ, процесів, умов педагогічної праці, дітей: умови домашнього виховання, статус в системі міжособистісних відносин в колективі, коло друзів, вплив неформального спілкування, спрямованість, здібності, фізичний, інтелектуальний, духовний розвиток кожного учня тощо.

Результати дослідження допомагають знаходити підходи, найдоцільніші механізми психолого-педагогічного впливу, ефективні форми, методи, прийоми, засоби навчання та виховання дітей, створювати ситуації успіху для кожного учня, в яких діти відчувають радість пізнання;

- сомоосвіта педагога, розвиток науково-академічних здібностей: постійна робота над собою, поповнення знань, розширення ерудиції, професійної компетентності; оволодіння інноваційними педагогічними технологіями, новими методами, прийомами, засобами, формами навчання дітей;

- вивчення та аналіз передового педагогічного досвіду, що сприяє творчому осмисленню, виокремленню раціональних інновацій, творчому їх розвитку та застосуванню;

- реалізація вчителем на уроках міжпредметних зв'язків: з мовою, літературою, історією, географією, геометрією, психологією та ін., що сприяє формуванню в учнів наукового світогляду, цілісного уявлення про світ, про взаємозумовленість та взаємозалежність всього, що відбувається в природі, суспільстві, мисленні, встановленню причинно-наслідкових зв'язків;

- розробка педагогом комплексу творчих завдань, дидактичних ігор та застосування їх в навчальному процесі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів та вимог до організації та проведення дидактичних ігор: чітко формулювати дидактичну мету, яка повинна бути досягнута в результаті навчальної гри; давати чіткий інструктаж щодо правил гри, її ходу, критеріїв оцінювання; передбачати можливість ускладнення гри

(використання нових знань, додаткової інформації, підвищення темпу, вимог до рівня знань); доцільно стимулювати і передбачати за певних умов гри колективну взаємодію дітей, спільне обговорення під час прийняття рішення, взаємний контроль і оцінку; процес гри повинен спрямовуватися і керуватися педагогом тощо.

- створення доброзичливої атмосфери на уроці, яка зумовлена гуманістичним характером взаємодії з учнями, стійким позитивним ставленням до них та стилями спілкування, які є основою особистісно зорієнтованого навчання та створюють найсприятливіші умови для активізації пізнавальної творчості дітей: спілкування на основі зацікавленості спільною творчою діяльністю та на основі дружніх відносин. За цих умов учні почуваються вільно, проявляють пізнавальну активність, творчий підхід до вирішення завдань, позитивно налаштовані на взаємодію з вчителем;

- створення педагогом ситуації успіху для кожного учня. Це можливо тільки на основі врахування результатів вивчення дітей. Спираючись на їх особливості, можливості, інтереси, здібності, необхідно давати дітям завдання в зоні найближчого розвитку – важкі, цікаві, творчі, але посильні, виконання яких вимагає зусиль, подолання інтелектуальних труднощів та приносить радість, задоволення, впевненість, надихає на подальші звершення та формує почуття власної гідності;

- реалізація дидактичного принципу індивідуалізації та диференціації в навчанні, що забезпечується організацією різних форм пізнавальної діяльності учнів: індивідуальної, парної, групової, колективної. В залежності від мети, змісту, характеру завдань учитель організовує ті чи інші форми роботи на уроці, які по-своєму впливають на розвиток пізнавальної активності, творчих здібностей та виховання учнів;

- розвиток пізнавальних потреб та мотивів навчання, серед яких пізнавальний інтерес виступає домінуючим, провідним мотивом пізнання. Велику роль у цьому відіграють емоційні стимули, які збуджують відповідні

почуття та емоції дітей та сприяють трансформації зовнішніх вимог учителя у особисто-значущі потреби учнів, які в свою чергу конкретизуються в мотивах – внутрішніх збудниках активності, креативності;

- розвиток педагогічної інтуїції, яка властива тільки досвідченим учителям з великим досвідом, знаннями і розвиненими педагогічними почуттями;

- формування індивідуального стилю, тому що важливим критерієм передового досвіду є новизна й оригінальність;

Творчо працюючий педагог забезпечить самореалізацію творчого потенціалу своєї особистості та створюватиме умови для активної пізнавальної діяльності дітей, розвитку їх творчих здібностей, що сприятиме формуванню пізнавального інтересу, як основного мотиву навчання, підвищенню якості знань учнів та їх всебічному та гармонійному розвитку.

Отже, творчість – це діяльність, що створює щось нове, оригінальне на основі осмислення уже накопиченого досвіду та формування нових комбінацій знань, умінь та навичок. Творчість не може існувати відокремлено від суспільства, а носієм творчості є особистість.

Творча особистість — це креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу людини відповідних потреб, мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють створенню, винаходу, відкриттю чогось зовсім нового, чого не існувало раніше.

Творча особистість учителя – педагог, якому властиві: діалектичне мислення, високий рівень розвитку усіх психологічних процесів, високорозвинені якості та властивості особистості, які сприяють реалізації творчого підходу до організації своєї діяльності та пізнання учнів.

Одним із головних завдань учителя є формування творчої особистості дітей, але цього не можна зробити без педагогічної творчості, тобто без оригінальних рішень учителя, що спрямовані на перетворення наукової інформації у творчу. Педагогічна творчість – педагогічна креативність,

психолого-педагогічні знання, уміння та навички, які, за сприятливих для педагогічної творчості учителя умов, забезпечують його ефективну педагогічну діяльність із розвитку потенційних творчих можливостей учнів.

Питання і завдання для самоконтролю

1. Що таке творчість та педагогічна творчість?
2. У чому полягає специфіка педагогічної творчості?
3. Охарактеризуйте основні риси педагогічної творчості.
4. Які виділяють рівні педагогічної творчості? Проаналізуйте їх.
5. Визначте шляхи розвитку творчої особистості педагога.

Тема 2: Взаємоз'вязок педагогічної творчості та педагогічної майстерності

План:

1. Сутність понять: «творчість», «педагогічна творчість», «педагогічна майстерність».
2. Педагогічна творчість – складова педагогічної майстерності.
3. Види педагогічної діяльності.
4. Специфіка педагогічної діяльності.
5. Педагогічна майстерність як система.

Література:

1. Карпенко О. Основи педагогічної майстерності / О. Карпенко, А. Федорович. – Дрогобич: РВВ Дрогоб. держ. пед. унту ім. І.Франка, 2013. – С.149-157.
2. Курлянд З. Н. Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. Інноваційна педагогіка. Херсон: Гельветика, 2019. Вип. 19. Т. 2. С. 17–22.
3. Лазарєв М. О. Творча самореалізація особистості вчителя, студента, учня в людино-центрованій евристичній освіті. Професійно-творча самореалізація майбутнього педагога в

- інноваційній освіті : монографія. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – С. 69-111/
4. Мадзігон В. М. Технологія креативної педагогічної освіти: монографія / В. Мадзігон, А. Нісімчук; Інст пед. технологій (м. Луцьк). Луцьк: Твердиня, 2011. – 509 с.
  5. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / Упорядники Андрєєва В.М., Григораш В.В. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 352 с.
  6. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. – [3-є вид.]. – К. : Богданова А.М., 2008. – 376 с.
  7. Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей. Київ :Талком. 2017. 284с.
  8. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.В.Кривоніс та ін.; за ред. І.А.Зязюна. – 2 ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. - 422 с
  9. Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія / Укл. Н. Гузій. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 2000. – С. 98-111.
  10. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія / за ред. Н. В. Гузій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 427 с.
  11. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посіб. К. : Вища школа, 2004. – 335 с.
  12. Філатова Л. С. Педагогічна майстерність : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти педагогічних університетів за спеціальностями 013 Початкова освіта; 016 Спеціальна освіта. Харків : ХНПУ, 2021. – 90 с.

Професійна діяльність педагога за своєю природою і змістом є творчою, такою, що поєднує науку і мистецтво. Тому педагогічна діяльність — творчий процес.

Творчість – це процес створення чогось нового на основі перетворення пізнаного: нового результату або оригінальних шляхів і дій його отримання. Основними характеристиками творчості є новизна і перетворення.

Педагогічна творчість – процес створення і перетворення особистості вихованця.

Педагогічна творчість виявляється в різновекторних напрямках: науковій діяльності педагога і в творчій педагогічній роботі, що передбачає оригінальне вирішення педагогічних завдань, розробку нових педагогічних методів, прийомів, застосування педагогічного досвіду в нових умовах, удосконалення системи роботи з учнями, імпровізація в педагогічному процесі тощо. Під час роботи з дітьми педагог передбачає педагогічні ефекти, впливає на уяву, увагу, пізнавальну діяльність учнів, а також звертається до педагогічного перевтілення, що робить його діяльність творчим процесом.

У праці «Розмова з молодим директором школи» В.О.Сухомлинський зазначив: «Досвід багатьох років переконує, що суттю педагогічної творчості є думка, ідея, яка пов'язана з тисячами повсякденних явищ. Педагогічна ідея – це, образно говорячи, повітря, на якому плывуть крила педагогічної майстерності».

Творчість – вид людської діяльності, що характеризується новизною й оригінальністю.

Творчість – це діяльність, яка народжує щось якісно нове і характеризується неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю (енциклопедичний словник).

В Українському педагогічному словнику С.Гончаренка педагогічна творчість пояснюється як оригінальний та високоефективний підхід учителя

до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики навчання та виховання.

Педагогічна майстерність як складова педагогічної творчості

Майстром називають спеціаліста, який досконало володіє своєю професією. Творчий педагог на початку своєї діяльності може ще не встигнути стати майстром. Високого рівня майстерності він досягне, працюючи творчо, за рахунок добросовісності, наполегливості, працелюбству, бажання досягти успіхів, подолання труднощів, перетворення умінь у навички, бажання досягти успіхів через певний проміжок часу. Щоб стати майстром своєї справи, творчі здібності потрібно розвивати набагато раніше, ще в учнівські та студентські роки.

Творчість – основа майстерності. Тому педагогічна творчість є важливою умовою формування педагогічної майстерності. Майстерність педагога, виступаючи синтезом теоретичних знань, високорозвинених практичних умінь і навичок, утверджується і проявляється через творчість і, в свою чергу, сприяє реалізації творчих задумів і винаходів безпосередньо в педагогічній діяльності.

Творчість педагога виявляється насамперед у прагненні постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність, в умінні позбавлятися від застарілих способів роботи та знаходити, розробляти нові, більш ефективні методи та прийоми; в творчому застосовуванні передового педагогічного досвіду, постійному дослідженні навчально-виховного процесу.

Педагогічна творчість – особистісна якість педагога, яка виступає джерелом його ініціативи, активності, інноваційних знахідок, постійного натхнення для вдосконалення всього педагогічного процесу. В.О.Сухомлинський зазначав, що там, де немає творчості в педагогічній діяльності, там немає живої душі, там педагогіка є бездітною. Обміркування методики і змісту майбутнього навчально-виховного заходу, конкретне їх визначення, планування і проведення – справа індивідуальна. Тому як немає двох однакових педагогів, так і немає двох однакових методик.

Творчість педагога передбачає відповідальне ставлення до кожного уроку, заходу, розуміння того, що всі діти – особистості з неповторними, своєрідними проявами. Необхідно враховувати ці особливості і привносити у взаємодію з дітьми оригінальність, нетрадиційність; позбуватися шаблонів та стереотипів, які гублять творче начало, гальмують повноцінний розвиток вихованців. У зв'язку з цим відомий грузинський педагог-гуманіст і психолог Ш.О.Амонашвілі підкреслює: «Діти страждають від нестачі вчительської творчості».

Педагогічна творчість активізує взаємодію між вихователем і вихованцем, підвищує її ефективність і, як наслідок, – забезпечує всебічний та гармонійний розвиток дітей. Саме тому І.А.Зязюн урок визначає як «театр одного актора». Звідси висновок: педагогічна діяльність повинна мати творчий характер.

Педагогічна творча діяльність педагога – складний систематичний процес його професійної самореалізації. Вдосконалювати педагогічний процес зможе педагог, який перебуває у постійному творчому пошуку нових методів, прийомів, засобів, форм, умов його поліпшення; педагог, який працює над собою, розвиває педагогічні здібності, зміцнює моральний стрижень, збагачується духовно, турбується про свій психоемоційний стан, оволодіває педагогічною технікою; педагог, який займається експериментальним дослідженням і впроваджує в практику своєї роботи не тільки результати наукових досліджень учених, а й свого власного.

Творчий педагог створює у класі сприятливий психологічний клімат, де діти почуваються вільно, впевнено, збуджує позитивні почуття та емоції, які виступають каталізаторами пошукової активності дітей, ініціативи, оригінальності та самостійності у вирішенні навчальних завдань, розвитку творчого потенціалу.

Творчий учитель у педагогічному процесі творить нову людину, творить навчально-виховний процес і творить самого себе в ньому. Саме тому творчість є однією з найважливіших складових педагогічної

майстерності. В процесі педагогічної творчості педагог удосконалює, відточує свою професійну майстерність та оволодіває механізмами самоудосконалення.

У творчій діяльності тісно поєднуються пізнавальний, емоційно-вольовий і мотиваційний компоненти особистості. Тому майстерність педагога полягає у реалізації комплексного підходу до розвитку усіх сфер особистості дитини, в створенні сприятливих умов для цього.

Відмінності педагогічної творчості від псевдотворчості

Справжня педагогічна творчість спрямована на особистість. Її істинною метою є створювати сприятливі умови для повноцінного, всебічного і гармонійного розвитку кожної дитини в навчально-виховному процесі. Іншими словами, розробляти, досліджувати, знаходити, компонувати, вдало поєднувати більш прогресивні, ефективні засоби роботи з дітьми, що підійматиме їх на новий рівень розвитку.

Істинну педагогічну творчість необхідно відрізнити від псевдотворчості, яка має підвиди: прожектерство, оригінальничання та волюнтаризм. Для цього необхідно з'ясувати мету, сутність того чи іншого явища. Так, для оригінальничання характерним є бажання бути несхожим у своїй роботі на інших, тому сутністю його штучність, навмисність, надуманість тощо, головне, аби виділитися, бути не як усі.

Для прожектерства характерним є винахідництво, але їх винаходи нереальні, нездійсненні, не мають під собою ніякої наукової основи, методологічно необґрунтовані. Якщо ж такі проекти впроваджувати, вони тільки заберуть час і сили, але ніякої користі ні педагогам, ні дітям не принесуть, а нашкодити можуть.

Волюнтаризм – це довільне тлумачення наукових розробок, при якому перекручується сама сутність наукового знання. Наприклад, коли вчителі намагаються впровадити якусь інноваційну технологію, де дається чіткий алгоритм дій, але на практиці використовують тільки частину методичних вказівок до неї, цілісність технології порушується, ефективних результатів не

буде. Істинна творчість не перекручує сутності наукових ідей, вона спирається на них, застосовуючи їх до конкретних умов, тим самим розвиваючи і збагачуючи ці ідеї.

Отже, творчість – це складова педагогічної майстерності. Творча педагогічна діяльність педагога – це складний безперервний процес його професійної самореалізації. Тому кожен педагог, який прагне до вдосконалення навчально-виховного процесу, повинен перебувати у постійному творчому пошуку, в постійному експериментальному дослідженні дидактичної ефективності різних видів навчальних занять, методів навчання, форм його організації. Важливими також є усвідомлення педагогом перспектив свого професійного розвитку у педагогічній діяльності, вміння визначати особливості власного індивідуального стилю, здатність використовувати і зміцнювати свої позитивні якості, оволодіння педагогікою співробітництва, готовність до творчого, новаторського пошуку в педагогічній діяльності, адже педагог-практик – це професіонал і творець своєї діяльності.

Отже, творчість – це складова педагогічної майстерності.

Поняття педагогічної майстерності

Першим ввів поняття «майстерність вихователя» і «педагогічна техніка» А.С.Макаренко у своїй статті «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду»: «Майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом... але це спеціальність, якій треба вчитися, як треба вчити лікаря його майстерності, як треба вчити музиканта».

В.О.Сухомлинський продовжив розвиток теорії педагогічної майстерності. У працях В.О.Сухомлинського «Сто порад вчителів», «Павлиська середня школа», «Як виховати справжню людину», «Розмова з молодим директором школи» та багатьох інших велика увага приділяється творчості вчителя в становленні справжньої людини, громадянина, патріота Батьківщини. «Ми маємо справу з найскладнішим, неоцінним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності,

мистецтва, мудрості залежить її громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя», – писав В.О.Сухомлинський.

У 80-ті роки ХХ століття творчі педагоги-новатори об'єдналися у творчий рух «Педагогіка співробітництва» («Учительская газета» від 18 жовтня 1986 року). Основні ідеї педагогів-новаторів:

- 1) співробітництво з усіма учасниками навчально-виховного процесу;
- 2) навчання без примусу, з оптимізмом, без конфліктів;
- 3) використання опори в навчанні;
- 4) система випередження у навчанні;
- 5) гуманістична система оцінювання;
- 6) демократизація виховання особистості;
- 7) самоаналіз, саморозвиток, самовдосконалення особистості тощо.

Деякі представники педагогів-новаторів: Ш.О.Амоношвілі («В школу – с 6 лет», «Здравствуйте, дети!», «Как живёте, дети?», «Единство цели»); С.М.Лисенкова («Когда легко учиться»); І.П.Волков («Учим творчеству», «Цель одна – дорог много»); І.П.Іванов («Воспитывать коллективистов»); Є.М.Ільїн («Шаги навстречу», «Искусство общения», «Рождение урока», «Путь к ученику»); В.Ф.Шаталов («Куда и как исчезли тройки», «Педагогическая проза», «Эксперимент продолжается», «Опорные конспекты по физике – 8 класс»);

Сутність педагогічної майстерності, її структурні компоненти, рівні, шляхи формування в психолого-педагогічній науці досліджували і продовжують досліджувати цілий ряд науковців: в Україні: Іван Андрійович Зязюн, Людмила Василівна Крамущенко, Іван Федорович Кривонос, Олена Григорівна Самещенко, Валентина Анатоліївна Семиченко, Ніна Миколаївна Тарасевич та багато інших. Аналізуючи їх дослідження, можна зробити висновки, що:

Майстерність – це найвищий рівень діяльності.

Педагогічна майстерність – це досконале, творче виконання вчителем професійних функцій на рівні мистецтва.

Педагогічна майстерність – це синтез наукових знань, умінь, навичок, забарвлених особистісними якостями педагога.

Педагогічна майстерність проявляється в педагогічній діяльності.

Педагогічна діяльність – це професійна активність вчителя, в якій за допомогою різних засобів впливу на учнів вирішуються завдання навчання та виховання.

Види педагогічної діяльності:

- навчальна;
- виховна;
- організаторська;
- пропагандистська;
- управлінська;
- консультативна;
- діагностична;
- самоосвіта;
- дослідницька.

Усі види діяльності мають свою специфіку і структуру:

мета – мотив – засоби – оцінка – результат.

Специфіка педагогічної діяльності:

1. У визначенні мети.
2. У необхідності враховувати індивідуальні та вікові особливості дітей.
3. У встановленні суб'єкт – суб'єктних відносин.
4. У постійному спілкуванні з учнями.
5. У коригуванні багатьох впливів на дітей.
6. У продукті педагогічної праці – це людина – випускник, який володіє певною сумою суспільної культури:

предмет праці – людина;

знаряддя праці – людина;

продукт праці – людина;

Педагогічна майстерність як система:

Педагогічна майстерність – це виконання вчителем своїх функцій на рівні високих зразків та еталонів. Майстерність – це хороше, гарне володіння основами професії.

Складові ПМ:

- гуманістична спрямованість;
- професійні знання;
- педагогічні здібності;
- педагогічна техніка.

«Гуманна позиція педагога – як низка золотих ключів, які допомагають відкривати скриньки з коштовностями». – Ш.О.Амонашвілі.

1. *Гуманістична спрямованість* (ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації) – спрямованість на іншу людину (дитина – центр уваги педагога), утвердження найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки та взаємовідносин. Це виявлення професійної ідеології вчителя, його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її змісту, мети, засобів, суб'єктів. Ціннісні орієнтації педагога :

- а) на себе – самоутвердження («Я» – справжній вчитель);
- б) на вихованця (дитина – найбільша цінність, допомогти їй бути щасливою);
- в) на засоби впливу (програма, способи впливу, заходи);
- г) на мету педагогічної діяльності (гуманізм – сприяння всебічному розвитку кожної дитини). Відповідальність педагога перед майбутнім, любов до дітей; усвідомлення мети.

2. *Професійні знання. Професійна компетентність*: знання, вміння, навички, критичні погляди і оцінки, постійне самовдосконалення, високий рівень загальної культури. «Головне в житті – не самі знання, а та гармонія, яка виявляється, коли знання добре вміщені в душі, та філософія, яка визначає людину, її світогляд». – А.С.Макаренко.

Знання предмета, який педагог викладає, педагогіки, анатомії, фізіології, психології та ін.

Знання психології допоможуть педагогу враховувати особливості психічних процесів, психічних станів, психічних властивостей дітей.

Психічні процеси: відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, мова, уява, увага, почуття, спостережливість, воля.

Психічний стан: підвищена або понижена активність психічних процесів, яка супроводжується певними хвилюваннями.

Психічні властивості: жвавий темперамент, спокійний характер тощо.

Психіка – це поєднання психічних процесів, психічного стану та психічних властивостей.

3. *Педагогічні здібності*: комунікативність, перцептивність (розуміння інших), динамізм особистості (активність, гнучкість впливу), емоційна стабільність (саморегуляція), оптимістичне прогнозування віра в позитивне в кожній людині, у перспективу її розвитку), креативність (творчість) тощо.

Педагогічні здібності – складова структури особистості педагога

Структура особистості вчителя:

- спрямованість: ідеали, інтереси, потреби, цінності;
- властивості особистості: педагогічні здібності, характер і його риси, інтегральні характеристики: самосвідомість, індивідуальний стиль, креативність.

Здібності – індивідуально-психологічні властивості особистості, які сприяють успішному виконанню діяльності.

Педагогічні здібності – стійкі індивідуальні властивості, які проявляються у:

- ставленні до учнів, виборі найоптимальніших засобів, методів, приймів впливу на них;
- у створенні ситуації радості, умов для розвитку тощо.

Таким чином, педагогічні здібності – психічні властивості особистості педагога, що забезпечують високу результативність виконання професійної

діяльності. Вони проявляються у ставленні до дітей, виборі найоптимальніших засобів, методів, прийомів впливу на них, у створенні ситуації радості, умов для розвитку тощо.

Аналіз педагогічних здібностей відображений у дослідженнях Гоноболіна Ф.М., Кузьміної Н.В., Крутецького В.А., В.А.Кан - Калика та ін.

Дослідники виділяють цілий їх ряд.

1. Дидактичні – полягають в умінні навчати інших: уміння розвивати пізнавальний інтерес дітей, організовувати їх самостійну діяльність, керувати пізнавальною активністю, формувати пізнавальні потреби, створювати умови для розвитку особистості, подавати, перевіряти, оцінювати знання дітей.

2. Організаторські – здібності організовувати себе, свою діяльність (планування, контроль тощо); уміння організовувати учнівський колектив, згуртовувати та розвивати його.

3. Комунікативні – виявляються в умінні спілкуватися. Слово педагога – основний інструмент його праці. У статті «Слово про слово» В.О.Сухомлинський пише: «В руках вихователя слово має таку потужну силу, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби і пензлі в руках художника, як мармур і долото в руках скульптора. Як немає музиканта без скрипки, без фарби і пензля – художника, без долота і мармуру – скульптора, так без живого відчуття, схвального слова немає школи, педагогіки. Слово – це наче міст, через який навчання і виховання проходять до віртуозності і майстерності». Однак, слово вчителя знаходить відгук у дитячих серцях і стає їхнім особистим надбанням лише тоді, коли «мудрість вихователя залучає, одухотворює вихованців цілісністю, красою ідейно-життєвих поглядів, морально-етичних принципів».

Спілкування з дітьми на демократичних та гуманістичних засадах формує у них почуття власної гідності, розвиває самостійність, активність, ініціативність, творчий потенціал, вчить їх бути справжніми людьми.

4. Перцептивні здібності педагога дозволяють йому проникати у внутрішній світ вихованця, проявляти психологічну спостережливість, за виразом обличчя, зовнішніми ознаками читати та розуміти внутрішній стан.

5. Сугестивні здібності – здатність учителя до безпосереднього емоційно-вольового впливу на учнів. Це умінням педагога за допомогою твердого, вольового слова переконувати, надихати, заохочувати дітей. Сугестивні здібності тісно пов'язані з рівнем педагогічної свідомості, цілеспрямованості дій, сформованості емоційно-вольової сфери педагога.

6. Науково-пізнавальні (академічні) полягають в умінні постійно поповнювати, розширювати, поглиблювати та збагачувати свої знання: постійне ознайомлення з новими досягненнями у своїй і суміжних галузях знань; читання та аналіз періодичних видань, проведення науково-дослідницької роботи, відвідування майстер-класів, тренінгів, семінарів, лекцій, проходження підвищення кваліфікації у відповідних установах; ознайомлення та оволодіння інноваційними технологіями тощо. Відомий вітчизняний педагог К.Ушинський зазначав, що вчитель до тих пір учитель, поки вчиться сам.

7. Конструктивні здібності виявляються в умінні конструювати, будувати, планувати, створювати моделі колективу, уроку, виховного заходу, розвитку і саморозвитку кожної особистості тощо та реалізовувати їх відповідно до поставлених цілей та завдань.

8. Прогностичні здібності – це здатність педагога передбачати процеси навчання, виховання, розвитку, формування особистості та їх результати.

9. Оптимістичне прогнозування – віра в можливості та здібності кожної дитини. Видатний педагог В.Сухомлинський на запитання «Як любити дітей, які приносять у школу багато потворного?», дав геніальну відповідь, сутність якої в тому, що треба повірити в цих дітей і полюбити їх такими, якими ви хочете побачити їх в майбутньому.

10. Креативні здібності – здатність до творчості. Репродуктивний характер діяльності педагога не розвиває пізнавальний інтерес дітей як

провідний мотив діяльності, гальмує їх повноцінний розвиток. Саме творчість учителя підіймає його самого на високий рівень професіоналізму і розвиває творчі здібності дітей.

10. Дослідницькі: педагогічна праця неможлива без дослідження, оскільки кожна дитина – це своєрідний і неповторний світ думок, почуттів, інтересів. У самій своїй основі педагогічна праця – справжня творча праця – стоїть близько до наукового дослідження. Ця близькість, спорідненість полягає передусім в аналізі фактів і необхідності передбачення. «Педагогічна праця лише тоді стає творчим процесом, а педагог – активною силою, яка впливає на особистість вихованця, коли педагог не фіксує все, що відбувається, а сам активно впливає на педагогічне явище, створює його».

4. Педагогічна техніка (форма організації поведінки педагога):

Педагогічна техніка – це комплекс (сукупність) умінь і прийомів особистого впливу на учнів.

Педагогічна техніка – це комплекс умінь вчителя, який сприяє ефективній взаємодії з учнями.

Педагогічна техніка – це форма організації поведінки педагога, вираження його почуттів, індивідуально – емоційних якостей.

Педагогічна техніка – комплекс умінь, який допомагає вчителю глибше, яскравіше, талановитіше виразити себе, досягти оптимальних результатів у навчально – виховній роботі.

Складові ПТ:

1. Уміння педагогічного спілкування.
2. Техніка мовлення (дихання, голос, дикція) і культура мовлення (грамотність, багатство, виразність, чистота тощо).
3. Виразний показ почуттів і ставлення за допомогою міміки і пантоміміки (міміка – вираз очей, обличчя; пантоміміка – рух рук, тіла).
4. Зовнішній вигляд вчителя.
5. Саморегуляція психічного стану (самоконтроль, витримка тощо).
6. Уміння бачити себе і свою поведінку з боку.

Оволодіння ПТ – лише перша сходинка до педагогічної майстерності.

Рівні майстерності:

- елементарний;
- базовий;
- досконалий;
- творчий.

Критерії майстерності педагога:

- доцільність (за спрямованістю);
- продуктивність (за результатами);
- діалогічність (характер взаємовідносин з усіма учасниками виховного процесу);
- оптимальність (у виборі засобів);
- творчість (за змістом діяльності).

Шляхи формування педагогічної майстерності:

1. Формування гуманістичної спрямованості педагога: на дітей, методи та засоби впливу на них, на себе, на предмет, цілі навчання та виховання.
2. Оволодіння глибокими професійними знаннями, уміннями і навичками: з педагогіки, психології, предмета, методики його викладання, суміжних дисциплін та ін., розширення, поглиблення та збагачення педагогічної ерудиції, професійної компетентності.
3. Розвиток педагогічних здібностей: дидактичних, організаційних, комунікативних, перцептивних, сугестивних, науково-пізнавальних, дослідницьких та ін.
4. Оволодіння педагогічною технікою: технікою мовлення: дихання, голос, дикція; мімікою і пантомімікою; формування культури зовнішнього вигляду; умінь саморегуляції тощо.
5. Самовиховання загальної та педагогічної культури.
6. Вивчення передового педагогічного досвіду.
7. Оволодіння інноваційними технологіями навчання та виховання.
8. Засвоєння професійних знань, вмінь, навичок.

9. Громадська активність.
10. Педагогічна практика.
11. Розвиток творчих здібностей педагога.

Формула формування педагогічної майстерності:

Профпідготовка – профдіяльність – самоосвіта, самовиховання.

Отже, професійна діяльність педагога за своєю природою і змістом є творчою, такою, що поєднує науку і мистецтво. Тому педагогічна діяльність – творчий процес. А творчість, в свою чергу, є складовою педагогічної майстерності, яку треба розвивати та формувати.

Питання і завдання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність понять: «творчість», «педагогічна творчість», «педагогічна майстерність».
2. Які є види педагогічної діяльності?
3. У чому полягає специфіка педагогічної діяльності?
4. Що таке педагогічна майстерність?
5. Доведіть, що педагогічна майстерність є системним утворенням.
6. У якому співвідношенні знаходяться педагогічна творчість та педагогічна майстерність?

Тема 3: Психологічні засади педагогічної творчості

План:

1. Психологічні умови організації творчого педагогічного процесу - фактору розвитку особистості.
2. Увага в педагогічному процесі.
3. Уява в педагогічному процесі.

Література:

1. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : монографія. Чернівці: Книги-XXI, 2009. – 528 с.
2. Психологія творчості: конспект лекцій / уклад. О. А. Кривопишина. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – 81 с.

3. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посібник. – 3-є вид. – К. : Либідь, 2004. – 288 с.
4. Теслюк В. М. Психологічні засади формування індивідуального стилю професійно-педагогічного спілкування у майбутніх викладачів : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. К., 2007. – 250 с.
5. Третяченко В. В., Вереїна Л. В., Скляр П. П. Психологія ділового спілкування : навчальний посібник. Луганськ : Глобус, 2005. – 268 с.
6. Туриніна О. Л. Психологія творчості: навч. посібник. – К. : МАУП, 2007. – 160 с.
7. Ханецька Н. В. Психологія творчості: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – Хмельницький, 2010. – 184 с.

В умовах реорганізації системи освіти на перший план роботи освітньо-виховних закладів висувуються завдання розвитку і формування особистості та індивідуальності дітей, створення умов, що забезпечують удосконалення творчих здібностей кожного вихованця.

Психологія стверджує, що існує тісний зв'язок між педагогічним процесом і розвитком психіки дитини. Науковцями доведено, що педагогічний процес має бути організованим таким чином, щоб вести за собою розвиток, стимулювати його. Іншими словами – створювати відповідні умови для повноцінного розвитку.

Однією з умов є забезпечення гармонійної, синергетичної роботи обох півкуль головного мозку, зважаючи на диференційованість їх функцій. Саме права півкуля відповідає за творчість, за творчі здібності. Але успішно розвиватиметься творчий потенціал особистості тоді, коли півкулі працюватимуть гармонійно, будуть навантажуватися пропорційно. Однобоке навантаження гальмує розвиток взагалі і творчих здібностей зокрема.

Відоме вчення психолога Л.С.Виготського про дві зони розвитку розкриває можливості інтелектуального розвитку, до якого входить і розвиток уяви, як основи творчості.

Коли діти працюють в зоні актуального розвитку (ЗАР), вони легко, швидко виконують усі завдання, оскільки оперують наявними знаннями, якостями, властивостями, уміннями, навичками. Такий характер завдань не сприяє просуванню вперед, підняттю на нові, більш високі сходи. Легкі, прості, примітивні завдання, які дають педагоги, вихователі дітям не сприяють розвитку, вони виступають його гальмівною силою

Робота дітей в зоні найближчого розвитку (ЗНР) забезпечує їх повноцінний розвиток. Дітям доводиться напружуватися, долати інтелектуальні перешкоди, переборювати труднощі на шляху виконання завдання. Їм нелегко, непросто, але, ввімкнувши усі пошукові емоції, проявляючи силу волі, вони виконують завдання. Це викликає радість, задоволення, впевненість, формує почуття власної гідності, підвищує самооцінку. Народна мудрість нам говорить про те, що цінується саме те, що дістається важко. Але у кожної дитини свій багаж знань, свої зони розвитку. Тому вести кожну дитину в ЗНР можна тільки на основі індивідуального підходу.

Звісно, що не можна сутність вчення про дві зони розвитку дитини сприймати так, що діти повинні завжди працювати тільки в зоні найближчого розвитку, де важко, складно. За таких умов діти будуть перевантажені, швидко втомлюватися, виснажуватися. Тому педагогам ще на прогностичному, пропедевтичному етапі підготовки чи то до уроку, чи до заняття в дошкільних установах, чи до виховного заходу, необхідно ретельно продумувати завдання різних рівнів, вдало поєднувати їх та чергувати.

Урахування індивідуальних особливостей дітей – ще одна умова їх ефективного розвитку. Вітчизняний педагог К.Д.Ушинський у своїй праці «Людина, як предмет виховання» говорив, що, якщо педагогіка хоче виховувати дитину у всіх відношеннях, вона повинна, перш за все, вивчити її також у всіх відношеннях. Мається на увазі вивчити характер, темперамент, особливості функціонування усіх психічних процесів: пам'яті, мислення, уваги, уяви, сприйняття тощо; вивчити, якими здібностями, талантами

володіє; специфіку перебігу психоемоційних станів та ін. Володіючи такою інформацією про дитину, педагог знайде необхідний підхід, зможе пояснити мотивацію, передбачити труднощі, іншими словами, спроектувати розвиток кожної особистості дитини та допомогти їй.

Окрім індивідуальних, педагогам треба брати до уваги і вікові особливості. Психологи розподілили вікові періоди на дошкільний (в свою чергу він поділяється на декілька етапів), молодший шкільний, підлітковий та старший шкільний вік.

Для кожного вікового періоду характерні:

- своя соціальна ситуація розвитку, яку Л.С.Виготський характеризує як сукупність зовнішніх умов, в яких розвивається і формується особистість, і внутрішніх процесів розвитку;

- психологічні новоутворення віку;
- наявність вікових суперечностей;
- домінуючі потреби віку;
- провідний тип діяльності.

Так, для дошкільного віку провідним типом діяльності виступає гра, яка є потужним засобом розвитку дитини, оскільки в ігровій діяльності, за умови правильної її організації, моделюються, відтворюються і закріплюються ціннісні і для дитини і для соціуму відносини.

У молодшому шкільному віці – навчально-пізнавальна діяльність. У дітей ще є бажання вчитися, їх приваблюють нові обставини життя, шкільна атрибутика, вони хочуть на багато запитань отримати відповіді і впевнені, що вчитель все знає, про все розкаже, на всі питання дасть відповіді. Авторитет учителя в цьому віці надзвичайно великий. А пояснюється все дуже просто: педагог задовольняє домінуючу потребу віку – потребу в пізнанні.

Для підлітків основним типом є суспільно корисна діяльність. Деякі психологи вважають спілкування провідним видом діяльності у цьому віці. У підлітків з'являється багато новоутворень: рефлексія, пошук ідеалу, почуття дорослості, формується самооцінка, Я – концепція.

Формування та розвиток особистісних якостей багато в чому залежить від думки про підлітків інших людей, особливо однолітків, ровесників. Тому якнайкраще проявити себе в різних видах суспільно цінної діяльності, підняти свій авторитет, статус в міжособистісних відносинах є дуже значущим для підлітків, для їх повноцінного розвитку.

У старшому шкільному віці більшість школярів уже визначилися щодо своєї майбутньої професійної діяльності. Тому більше уваги приділяють вивченню тих предметів, знання з яких знадобляться при вступі до тих чи інших навчальних закладів. Задіюються всі можливі форми поглиблення, розширення знань: профільні класи, факультативи, гуртки, репетиторство, курси тощо. Звідси – провідним типом діяльності у цьому віці є професійно-пізнавальна.

Знання педагогом провідних типів діяльності забезпечить створення сприятливих умов для розвитку дітей різних вікових груп. Але треба пам'ятати про глобальну мету, яка зумовлюється рівнем розвитку суспільства та його потребами: виховати всебічно та гармонійно розвинену особистість.

Залучення дітей певного віку тільки до провідних типів діяльності не сприятиме їх всебічному розвитку, а, навпаки, спрямовуватиме на односторонній розвиток. Тому дітей необхідно залучати до різних видів діяльності, пам'ятаючи при цьому, що домінуючі потреби віку задовольняються саме в провідних типах діяльності, в них же діти найкраще самореалізуються та самостверджуються, що підіймає їх на нові висоти розвитку.

Щоб гарно навчати дітей, забезпечувати їх повноцінний розумовий розвиток, учитель повинен знати основи теорії пізнання (гносеології), основним положенням якої є діалектичний шлях (метод) пізнання: від живого споглядання – до абстрактного мислення, а від нього – до практики.

Спираючись на розроблений філософією метод пізнання, психологія розробила стадії (етапи) пізнання:

1. Сприйняття, яке може відбуватися через різні рецептори: слухові, зорові, тактильні тощо. У процесі сприйняття у свідомості дитини відображаються зовнішні сторони об'єкта, предмета. Вчителю треба активізувати психічну діяльність дітей, щоб сприйняття було активним, а не пасивним. Для цього доцільно добирати методи, прийоми, засоби активізації. Результатом сприйняття є уявлення про зовнішні боки, ознаки, прояви того, що сприймається.

2. Осмислення – усвідомлення виключає механічне запам'ятовування, зазубрювання. Воно передбачає з'ясування сутності, змісту, внутрішніх структурних компонентів, причинно-наслідкових зв'язків того, що вивчається. Ефективність процесу осмислення забезпечать завдання дітям на аналіз, синтез, порівняння, співставлення тощо. В результаті осмислення у дітей з'являються поняття, які є відображенням у свідомості дитини внутрішніх, суттєвих зв'язків.

3. Узагальнення. Його метою є виокремлення з наступним поєднанням найбільш характерних рис, особливостей, ознак. Ефективними на цьому етапі є абстрагування, порівняння, формулювання правил, висновків.

4. Закріплення. Метою закріплення є переведення знань з короткотривалої пам'яті в довготривалу. Цьому сприяють повторення з доданням нової інформації, різноманітні вправи, лабораторні завдання.

5. Застосування. Метою застосування знань в практичній навчальній діяльності є формування умінь та навичок користування знаннями. Сприятимуть їх формуванню вправи, лабораторні роботи, різні види діяльності, науково-дослідницькі завдання.

Особливого значення набуває творчий характер застосування знань. Він передбачає використання набутих знань зовсім в нових ситуаціях, умовах, не за схемою, не за шаблоном, не за алгоритмом, а творчо, по-новому. Творчий рівень засвоєння знань – найцінніший з точки зору розвитку дитини.

Педагогам треба пам'ятати, що всі стадії засвоєння знань тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені. Тому до засвоєння знань дітьми не може бути механічного підходу, а повинна бути реалізація комплексного підходу. Виділення психологами окремих етапів спрямоване на краще усвідомлення вчителем процесів, що відбуваються в свідомості дитини в цілісному процесі засвоєння знань та створення педагогом найоптимальніших умов для розвитку дитини.

Ефективність розвитку дитини залежить і від атмосфери, сприятливого психологічного клімату. Атмосфера любові, доброти, чуйності вселяє віру, впевненість, нормалізує психоемоційний стан, відкриває нові можливості дитини, надихає на нові звершення, на творчість. Таку атмосферу забезпечать демократичний стиль педагогічного керівництва, стійкий позитивний стиль ставлення до дітей, спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю, на основі довіри, дружніх стосунків, в основі яких – любов до дітей, віра в безмежні можливості кожної дитини.

Для виховання дітей вихователям необхідно знати психологічні механізми виховного впливу на них. У психолого-педагогічному аспекті виховання моральної особистості забезпечує комплексний цілеспрямований виховний вплив на свідомість, почуття та поведінку.

Психологи стверджують, що у цій тріаді почуття є стимулюючою і цементуючою ланкою, яка сприяє ефективному формуванню моральної свідомості і моральних форм поведінки, тому збудження та розвиток емоційно-чуттєвої сфери дитини – важлива умова формування її особистості. Це пояснюється тим, що вплив усіх зовнішніх вимог переломлюється через внутрішній світ дітей (система цінностей, інтереси, потреби, ідеали). Зовнішній вплив може сприйматися дітьми або активно відштовхуватися. Якщо він сприймається, то зовнішні педагогічні вимоги трансформуються в особисто значущі потреби учнів. Це відбувається за умови, коли сприйняття вимог дорослих буде супроводжуватися позитивними переживаннями, які виражаються у різних почуттях та

емоціях. У збудженні необхідного емоційного відгуку велику роль відіграють емоційні стимули: музика, гра, романтика, вірші, пісні, змагання, проблемно-пошукові ситуації, емоційність мовлення самого педагога тощо.

Названі стимули, викликаючи емоційний відгук, сприяють трансформації педагогічних вимог в особистісно-значущі потреби дітей, стимулюють появу суспільно-ціннісних мотивів поведінки, створюють ситуації, найбільш сприятливі для вирішення конкретних виховних завдань. У виховній практиці формування моральної свідомості, збудження і розвиток почуттів, емоцій та формування моральної поведінки – процеси взаємопов'язані й взаємозумовлені, тому усі виховні впливи повинні мати комплексний характер.

Отже, значення психології в педагогічній діяльності дуже велике. Знання психології допомагають:

- враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей: тип нервової системи, особливості характеру, спрямованість особистості, специфіку протікання психічних процесів;
- з'ясувати психологічні основи та механізми розвитку, формування та виховання особистості;
- створювати сприятливі умови для розвитку творчих здібностей дітей.

У педагогічній творчості велику роль відіграють усі психічні процеси, але особливе значення мають увага та уява.

2. Увага в педагогічному процесі

Успішна діяльність людини багато в чому залежить від цілеспрямованої уваги, яка є організуючою та регулюючою складовою психіки.

«Увага – це ті двері, через які все входить у душу учня» – К.Д.Ушинський.

Увага – спрямованість і зосередженість свідомості людини на певних об'єктах. Об'єктами уваги можуть бути предмети і явища оточуючого світу, думки та почуття самої людини, які-небудь образи.

За ступенем активності людини в організації уваги, вона поділяється на: мимовільну (пасивну), довільну (активну) та післядовільну.

Мимовільна – найбільш проста, пасивна, властива людині і тварині, генетично вихідна, базується на інтересі; відсутні вольові зусилля.

Довільна – має більш складну структуру, активна, властива тільки людині, проявляється у формі вольового зусилля.

Післядовільна – виникає на основі інтересу після довільної уваги, зусилля відсутні.

Якості уваги:

1. **Обсяг** – кількість об'єктів, які можуть бути охоплені увагою одночасно.
2. **Концентрація** – ступінь зосередженості на об'єкті.
3. **Переключення** – усвідомлене перенесення уваги з одного об'єкта на інший.
4. **Розподіл** – можливість утримувати в сфері уваги одночасно декілька об'єктів.
5. **Стійкість** – тривале зосередження уваги на об'єкті.
6. **Спрямованість** – зовнішня (на предмети навколишнього світу) та внутрішня (на свої почуття, відчуття тощо).

Часто проявляючи увагу, людина формує в собі таку важливу особистісну якість – уважність.

Для цього необхідно:

1. Привчатися працювати в різних умовах, не відволікаючись на інші об'єкти тощо.
2. Завжди виконувати роботу активно, відповідально.
3. Братися за складну, цікаву, але доступну роботу.
4. Формувати вольові якості, підвищуючи стійкість уваги,

5. Одночасно виконувати декілька професійних дій при високому темпі роботи, щоб розвивати обсяг і розподіл уваги.

6. Чергувати види діяльності (*розвивається переключення уваги*).

Засоби активізації уваги дітей:

1. Інтерес дітей.
2. Проблемне навчання.
3. Зв'язок з сучасністю.
4. Усвідомлення мети та завдання.
5. Оптимальний темп заняття.
6. Яскраві приклади.
7. Здивування, фантастичні елементи.
8. Міжпредметні зв'язки.
9. Діалогова взаємодія з дітьми та інші.
10. Активні та інтерактивні методи та форми навчання та інші.

3. *Уява в педагогічному процесі*

Уява – це форма психічного відображення дійсності. Сутність уяви – в створенні нових образів на основі раніше сформованих.

Уява тісно пов'язана з мисленням, оскільки образ і думка з'являються одночасно. Мислення оперує поняттями, а уява – образами. Уява сприяє передбаченню майбутнього і ніби оживляє майбутнє.

Поняття «уява» і «фантазія» є синонімами. Уява властива тільки людині. К.Маркс: «У природи є прекрасні ткалі – павуки і архітектори – бджоли. Але особливість архітектора-людини полягає в тому, що спочатку вона будує свій проект у голові».

Види уяви:

Довільна – коли нові образи, ідеї з'являються в результаті спеціальних намірів, вольових зусиль.

Мимовільна – коли нові образи, ідеї з'являються без зусиль, без спеціальних намірів (хмари на небі).

Захоплююче, цікаве викладання завжди викликає мимовільну уяву.

Одним із видів мимовільної уяви є сновидіння.

За ступенем самостійності уява поділяється на:

- відтворюючу – створення нових образів за схемою, за аналогією, за описом, за алгоритмом;
- творчу – самостійне створення нових образів у процесі творчої діяльності (створення чогось зовсім нового).

Основне значення уяви: вона забезпечує прогрес у всіх сферах життєдіяльності.

У дітей шкільного віку інтенсивно розвивається уява.

Прийоми розвитку уяви:

1. Розповідь і твори за картинками, малюнками.
2. Подорожі в минуле, майбутнє з описом природи, побуту, культури тощо.
3. Прослухати музику. Що уявили?
4. Придумати казку, розповідь, оповідання (можна за початком, або серединою, або кінцем).
5. Уявити, що було до тих подій, які зображені на картинці, малюнку.
6. Скласти вірш, написати твір.
7. Виконання різноманітних творчих завдань та інші.

Прийоми створення нових образів:

1. Комбінація – це синтез елементів. Вони змінюються і виступають у нових співвідношеннях (образ героя на основі глибокого аналізу характеру і особливостей декількох людей).
2. Аглютинація – поєднання частин, властивих різним об'єктам.
3. Акцентування – загострення, підкреслення якихось частин, якостей.
4. Типізація – створення образів, у яких виражаються і втілюються найбільш типові властивості, особливості представників певних класів, прошарків.

5. Гіперболізація – зміна розмірів у бік перебільшення.

Отже, творчість тісно пов'язана зі всіма психологічними процесами, але найважливішу роль відіграють увага й уява. Саме завдяки роботі творчої уяви з'являється нове, оригінальне, неповторне, самобутнє, одним словом, відбувається прогрес в усіх сферах життя. Педагог повинен знати психологічні основи педагогічної творчості і вдало на них спиратися.

Питання і завдання для самоконтролю

1. Яка роль психології в педагогічній діяльності?
2. На які види поділяється увага?
3. Охарактеризуйте якості уваги.
4. Визначте шляхи розвитку уваги та уважності у дітей.
5. Що таке уява?
6. На які види поділяється уява?
7. Визначте прийоми розвитку уяви у дітей.

Тема 4: Педагогічне спілкування – структуроутворююча домінанта педагогічної творчості

План:

1. Сутність педагогічного спілкування.
2. Функції спілкування.
3. Структура педагогічного спілкування.
4. Стилi професійно-педагогічного спілкування.
5. Правила педагогічного спілкування.
6. Бар'єри педагогічного спілкування.

Література:

1. Амонашвілі Ш.О. Посмішко моя, де ти? Думки в учительській / Переклад з російської. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітительський центр ім. М.К.Реріха, 2007. – 32 с. – (Антологія гуманної педагогіки).

2. Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теория, функции, язык и знак. Пер. с итал. О. Л. Шипиловой. Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2018. – 224 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти. – Освіта. – 2002. – № 26. – 24.04 – 1.05.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : монографія. Чернівці: Книги-XXI, 2009. – 528 с.
5. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. – [3-є вид.]. – К. : Богданова А.М., 2008. – 376 с.
6. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.В.Кривоніс та ін.; за ред. І.А.Зязюна. – 2 ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. - 422 с
7. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.

Становлення і розвиток особистості дитини залежить від багатьох соціологічних, педагогічних та психологічних чинників. Невичерпним джерелом її соціального становлення виступає система педагогічної взаємодії суб'єктів виховного впливу (родини, педагогічних працівників освітньо-виховних закладів, ЗМІ тощо) з особистістю, її внутрішнім світом, соціальними установками, спрямованістю, ціннісними орієнтаціями, матеріальними та духовними потребами.

Гуманістична технологія педагогічної взаємодії визнає спілкування найважливішою умовою та засобом розвитку особистості. Психологи стверджують, що потяг дитини до спілкування зумовлений природними потребами, серед яких потреба в спілкуванні визначається як одна із базових. Вона виступає своєрідним внутрішнім поштовхом, стимулом, рушійною силою діяльності та розвитку особистості. Фрустрація цієї потреби призводить до важких психоемоційних порушень, стресів та деформації

розвитку дитини. Тому культура педагогічного спілкування визначається важливим фактором повноцінного розвитку особистості дитини.

Спілкування вивчається філософією, соціологією, загальною та соціальною психологією, педагогікою та іншими науками як у нашій країні, так і за її межами.

У філософській літературі проблеми спілкування розкриваються з методологічних позицій, в яких відображаються різні тенденції. Так, філософи М.Каган та В.Соковнін розглядають спілкування як один із видів людської діяльності, яку визначають як комунікативну поряд з пізнавальною, перетворюючою та ціннісно-орієнтованою.

Інший підхід до феномену спілкування та співвідношення його з діяльністю розглядає Л.Буєва. Вона обґрунтовує ту точку зору, що діяльність і спілкування – дві взаємопов'язані, відносно самостійні, проте не рівноцінні боки єдиного (індивідуального і суспільного) процесу життя.

У сучасних вітчизняних дослідженнях глибоко розкриті психологічні основи спілкування (праці Б.Ананьєва, А.Добровича, Г.Гусєва, Я.Коломинського, О.Леонтьєва, Б.Ломова, В.Мясищєва, В.Рахматшаєвої, В.Семиченко, І.Страхова та ін.), але в них також визначаються різні підходи до його феномену.

Так, О.Леонтьєв та Б.Ананьєв спілкування вважають одним із боків діяльності, оскільки воно притаманне усім її видам. Діяльність, на їх думку, – умова спілкування.

Психолог Б.Ломов розглядає діяльність і спілкування як різні сфери соціального буття. Вважає спілкування однією із важливих самостійних категорій і дає їй системний аналіз.

Науковець В.Мясищєв та його учні розглядають проблему спілкування в руслі теорії відносин.

Спілкування як наука та мистецтво розкривається в працях А.Добровича, Л.Власова, Є.Ільїна та інших.

Гностичні, емоційні та практичні характеристики спілкування розглядаються в працях О.Бодальова.

Педагогічний аспект спілкування розкривається в працях В.Грехнєва, В.Кан-Калика, А.Лутошкіна, В.Мудрика, Ф.Рахматуліної та інших. У них визначено та охарактеризовано його сутність, структуру, функції, стилі, правила, бар'єри тощо.

У психологічному словнику за редакцією А.Петровського та М.Ярошевського поняття «спілкування» визначається як багатоплановий процес установалення і розвитку контактів між людьми, породжених їх потребами у спільній діяльності.

Культура людського спілкування відноситься до загальної моральної культури особистості. Вона є виявом високої вихованості та духовності людини. Слово – це і найкраще, що є в розпорядженні людини і найгірше, чим вона володіє (Езоп).

Для того, щоб спілкування було ефективним, необхідні певні умови:

1. Якщо не загальна, то хоча б співвіднесена мета.
2. Щоб співпадали рівні спілкування.
3. Емоційна налаштованість.

Не-спілкування і буде там, де не дотримуються цих умов.

Яке значення спілкування в житті людини?

Антуан де Сент-Екзюпері: «Єдина справжня розкіш – це розкіш людського спілкування».

Згадаємо, що одним із найважчих покарань у Давній Греції був остракізм (із Греції депортували громадян, небезпечних для держави, шляхом таємного голосування за допомогою черепків, на яких писали імена цих громадян). Остракізм включав, крім позбавлення громадянських прав, і заборону спілкуватися із звинувачуваними.

Три аспекти спілкування

1. Соціальний. Спілкування – це основна умова, спосіб існування і розвитку людей, особистості. Відомо понад 30 випадків, коли діти людей

виховувались тваринами. Наукою доведено, що якщо до 5 р. дитина була позбавлена спілкування, стати повноцінною людиною така дитина не зможе, наскільки загальмований її розвиток. Через спілкування, мову розвивається інтелект, мозок.

2. Медичний. На першому місці стоять захворювання серцево-судинні – основна причина – стреси. Стрес – результат порушення правил спілкування.

3 Педагогічний. Є правила спілкування. Їх потрібно дотримуватися, щоб у дітей не викликати стреси. Щоб їх не порушувати, треба насамперед їх знати, щоб не вразити боляче, щоб створити доброзичливу атмосферу: словом можна вбити, спасти і полки за собою повести.

Отже, спілкування – складний, багатоплановий процес установалення і розвитку контактів між людьми.

Визначення педагогічного спілкування подано у праці О.Леонтьєва «Педагогічне спілкування». Він зазначає, що педагогічне спілкування – це професійне спілкування педагога з дітьми, яке має певні педагогічні функції і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату, на оптимізацію діяльності та відносин між педагогом й дітьми та між дітьми у колективі.

Відомий науковець В.Кан-Калик вважає, що педагогічне спілкування – це професійне спілкування педагога з усіма учасниками навчально-виховного процесу, яке спрямоване на створення оптимальних умов для здійснення мети, завдань виховання і навчання.

Іншими словами, педагогічне спілкування полягає в комунікативній взаємодії педагога з дітьми, батьками, колегами, спрямованій на встановлення сприятливого психологічного клімату, на оптимізацію діяльності, обмін думками, почуттями, переживаннями, на задоволення потреб особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі тощо.

У педагогічному спілкуванні складається особлива система виховних взаємин, що сприяють ефективності виховання, навчання, формування та

розвитку особистості дитини. У педагогічній діяльності спілкування виступає як основний засіб та інструмент педагогічного впливу. Тому умови і функції спілкування з аспектів загальнолюдських переростають у компоненти професійно-значущі.

Функції педагогічного спілкування

Науковці виділяють багато функцій, однак їх можна звести до 6 основних:

1. Інформаційна (комунікативна) – отримання і передача інформації, обмін інформацією.
2. Пізнавальна (перцептивна) – пізнання особистості (який внутрішній стан, які потреби, інтереси, бажання, почуття, стан здоров'я та ін.).
3. Обмін ролями – вчителі підключають учнів до ведення окремих елементів уроку, кожному учневі дають можливість побувати і в ролі організатора, і в ролі виконавця; діти бувають і в ролі слухачів, і в ролі доповідачів.
4. Організаційна (інтерактивна) – організація взаємодії, взаємодій, співробітництва, передбачає вихід на позицію «ми».
5. Співпереживання.
6. Самоствердження – допомогти учневі усвідомити своє «я», відчувати свою особистісну значимість, формуванню адекватної самооцінки.

Правило педагогічного спілкування: щоб досягти успіхів у навчанні та вихованні дітей, ми повинні серйозно потурбуватися про організацію цілісного, безперервного педагогічного спілкування, в процесі якого були б реалізовані всі функції. Якщо із цього віяла функцій випадає хоча б одна, механізм спілкування розлагоджується і порушується.

Структура педагогічного спілкування

Педагогічне спілкування має певну структуру, яка відповідає загальній логіці педагогічного процесу:

- задум;

- втілення задуму;
- аналіз.

1. Моделювання педагогом спілкування з дітьми (прогностичний етап).

На цьому етапі окреслюються контури майбутньої взаємодії: планування й прогнозування змісту, структури, засобів спілкування. Передбачаються можливі способи комунікації, прогнозуються сприймання співрозмовником змісту взаємодії. Цільова установка вчителя має вирішальне значення. Передусім він повинен подбати про залучення учнів до взаємодії, створення творчої атмосфери, відкрити простір для їх індивідуальней. Це вимагає від нього вміння сприймати й відповідно оцінювати людину.

У процесі підготовки до спілкування на цьому етапі треба враховувати таку вимогу:

Установка на майбутнє спілкування повинна бути оптимістичною (буде приємним, цікавим, корисним).

Психологічні бар'єри важко подолати. Не допускайте виникнення негативної установки: вона буде заважати вам.

Спілкування планувати у відповідності з віком дітей, характером діяльності, рівнем розвитку, враховувати вікові особливості й характер стосунків з учителем.

2. Організація безпосереднього спілкування з дітьми (комунікативна атака).

«Комунікативна атака» – завоювання ініціативи, встановлення емоційного і ділового контакту. Педагогові важливо володіти технікою швидкого входження у взаємодію, прийомами динамічного впливу.

До найефективніших механізмів впливу належать:

- зараження (підсвідомий емоційний відгук у взаємодії з іншими людьми на підставі співпереживання з ними. Має невербальний характер);

- навіювання (цільове свідоме «зараження» однією людиною інших мотиваціями певних дій, змістом чи емоціями в основному за допомогою мовленнєвого впливу на основі некритичного сприйняття інформації);

- переконання (усвідомлений аргументований і вмотивований вплив на систему поглядів індивіда);

- наслідування (засвоєння форм поведінки іншої людини на основі підсвідомої і свідомої ідентифікації себе з нею).

3. Управління спілкуванням в педагогічному процесі (підтримувати інтерес, творчість).

Керування спілкуванням – свідомо і цілеспрямована організація взаємодії з коригуванням процесу спілкування відповідно до його мети. На цьому етапі відбувається обмін інформацією, оцінками інформації, взаємооцінка співрозмовників. Важливою є атмосфера доброзичливості, в якій учень зміг би вільно виявляти своє «Я», відчувати позитивні емоції від спілкування.

4. Аналіз комунікативної взаємодії (мета – засоби – результат): порівняння мети, засобів з результатами взаємодії, моделювання подальшого спілкування (етап самокоригування).

Стили професійно-педагогічного спілкування

Стиль педагогічний – це своєрідний почерк, певна манера педагогічних дій та спілкування, властиве конкретному педагогу (Педагогічна енциклопедія).

Стиль педагогічного спілкування – індивідуально типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії вчителя й учнів. (В. А. Кан-Калик).

Стиль педагогічного спілкування = стиль ставлення педагога до дітей + стиль педагогічного керівництва.

Стили ставлення

1. Стійкий позитивний – емоційно-позитивне ставлення до дітей, турбота, допомога, спокійний і рівний тон у спілкування з дітьми, доброта,

теплота, чуйність, довіра, щирість, вчитель відкритий і доступний, не викликає страху. Таке спілкування називається особистісно орієнтованим.

2. Пасивний позитивний – нечітко виражена емоційно-позитивна установка у ставленні до дітей, сухість, офіційність, вимогливість, суто ділове стандартизоване спілкування з учнями, що називається функціонально-рольовим.

3. Нестійкий – ситуативний. Загальна установка – емоційно-позитивна, але все залежить від настрою, від ситуації, яка склалася; не можна передбачити дій, слів.

4. Негативний:

– стійкий негативний;

– ситуативно-негативний: педагоги дітей не люблять, не поважають, звинувачують у всьому.

Стилі педагогічного керівництва

1. Авторитарний (імперативний) – це стиль жорсткої дисципліни. Учитель одразу ставить суворі вимоги. Підпорядкування їм – основна умова, що забезпечує позитивне чи негативне ставлення вчителя до учнів. Суворі дисципліна об'єктивується як основна мета навчально-виховного процесу.

Діти бояться такого вчителя і віддаляються від нього. У його присутності вони організовані. Оскільки правила поведінки і діяльності не вводилися через їхній власний вибір, а, значить, не усвідомлювалися як найдоречніші, сприймалися як команди вчителя, то згодом, уже з іншим учителем, діти ніби «звільняються» від цих неусвідомлених правил і часто стають некерованими.

Така форма взаємин учителя з дітьми швидко дисциплінує клас, приводить його «у норму», порівняно з класами, де вчителі визнають інші стилі. Але глибоко психологічно у такій ситуації в учнів формується почуття незахищеності, тривожності, невпевненості. Позиція вчителя не дає змоги наблизитись до нього, між ним та дітьми майже не виникають довірливі,

доброзичливі стосунки. Такий стиль роз'єднує й самих дітей, оскільки кожен з них відчуває напруження та невпевненість.

За дисциплінарного або імперативного стилю діти найперше концентрують увагу на негативних ситуаціях у житті класу, на моментах, що викликають незадоволення вчителя, на його суворих прийомах спілкування. Вони починають боятися вчителя. Такий стиль пригнічує ініціативу і творчість дітей, позбавляє приємних переживань.

Форми зв'язку: наказ, вказівка, інструкція, догана.

2. Ліберальний (антиавторитарний). За такого стилю атмосфера у класі на уроках, перервах, під час різних режимних моментів стає некерованою. Вчителі захищають свою ліберальність поясненням, що вони зважають на потреби дітей, надають їм волю, не пригнічують їх. Насправді ж такий стиль притаманний тим учителям, котрим бракує професіоналізму, педагогічної майстерності, психологічного розуміння дітей цього віку, знання вчителем і вихователем життя школярів.

Зовнішня терплячість учителя, що по суті може бути безпорадністю, страхом перед дітьми або байдужістю, не забезпечує виховання у дітей організованості, усвідомлення вимог навчальної діяльності, оволодіння нормативами поведінки й учнівської праці, переживання задоволення чи незадоволення від виконання своїх обов'язків. У такій ситуації навіть виховані учні звикають порушувати правила.

Без належного керівництва діти не здатні відкрити нормативи шкільного життя, усвідомити позицію школяра, свої права та обов'язки, достовірно оцінити власну поведінку. Навчальний процес у таких класах постійно порушується імпульсивними вчинками й навіть пустощами. Діти почуваються «нічийми». У такій школі аж до випуску їхня доля найчастіше є сумною. А все «забезпечив» цей стиль керівництва.

Варто зазначити, що ліберальний стиль спілкування з вихованцями найчастіше спостерігається у вчителів-початківців, які бояться учнів, не

розуміють їх та все дозволять, ніби сподіваючись на їхню свідомість, а згодом звинувачують дітей, що їм бракує свідомості.

Вчителі-ліберали не втручаються в життя колективу, не проявляють активності, питання розглядають формально, легко підкорюються іншим впливам.

3. Демократичний. У світовій педагогічній практиці, упродовж кількох поколінь, видатні педагоги та психологи стверджують гуманістичні, демократичні принципи керівництва освітньо-виховним процесом. Зокрема, про це йдеться у працях Ж.-Ж. Руссо, Я. А. Коменського, Г. Песталоцці, К. Ушинського, Л. Толстого, С. Русової, М. Монтессорі, Р. Штайнера, Я. Корчака, В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі. Гуманістичний, демократичний стиль керівництва навчально-виховним процесом означає любов і повагу з боку вчителя, увагу, повагу до гідності дітей, створення відповідних умов щодо стану здоров'я, віку, потреб, інтересів, рівня розвитку, статі, індивідуальності для різнобічного й повноцінного розвитку, оволодіння навчальною програмою, формування оптимістичної «Я-концепції» на високих духовних засадах. Такий стиль спілкування дає змогу учневі обрати активну позицію: вчитель сприймає кожну дитину такою, якою вона є, прагне створити в класі атмосферу співпраці під час розв'язання навчальних завдань та відпочинку. За таких умов, дисципліна є не самоціллю, а засобом, що забезпечує успішну роботу.

Учитель-гуманіст обов'язково продумує систему правил, яких мають дотримуватись його учні, і поступово втілює їх у життя класу, пояснює позитивне значення нормативів дисциплінованої поведінки, вчить кожну дитину керувати своєю поведінкою, створює умови взаєморозуміння і довіри. Вміння дотримуватися правил навчальної праці та поведінки – свідчення зростання дитини як учня, як особистості.

Саме за гуманістичного, демократичного стилю спілкування, дитина має змогу усвідомити права і обов'язки, передбачати розвиток мотивації цілеспрямованого керівництва своєю поведінкою. Вчитель, залежно від своєї

майстерності може по-різному пояснювати суть обов'язків учня. Так, психологи радять пояснювати учням їхні права. Наприклад, кожен учень має право на тишу, коли він виконує самостійне або складне завдання, на добру оцінку, коли постарався, на допомогу вчителя тощо.

Діти, які виховуються в умовах демократичного стилю, вчаться самостійно обирати найдоцільніші, зручні для себе і для інших, цікаві форми виконання завдань. Вони привчають до пошуків, творчості, оригінальних рішень, не бояться помилитись, оскільки розраховують на взаєморозуміння вчителя та однокласників. Такі діти гідно поведуться, коли у клас приходить інший учитель, чи коли залишаються у класі самі. Вони привчаються самодисциплінуватися.

Практика показує, що демократичний стиль керівництва характерний для вчителя з високим рівнем професіоналізму, глибоким розумінням психології дітей, котрий поважає їх. Цей стиль потребує від учителя великих душевних зусиль, але саме він створює найсприятливіші умови для розвитку особистості дитини. За таких умов у школярів розвивається почуття власної відповідальності, прагнення до шляхетної моральної поведінки у школі та поза нею.

Такі класні колективи стають найкращими випусками школи. Демократичний стиль – найдоцільніший і перспективний.

Учитель прислуховується до думки колективу: завдання мотивуються, у дітей формуються впевненість, розвивається самоврядування. Основні способи спілкування: прохання, порада, натяк, інформація.

Стиль ставлення + стиль керівництва (характер взаємодії) в сукупності створюють стилі педагогічного спілкування.

Стили педагогічного спілкування

1. Спілкування на основі захопленості сумісною творчою діяльністю.

Сутність: активно-позитивне ставлення до дітей, любов до справи, співроздуми та співпереживання щодо сумісної діяльності. За такими

педагогами діти «ходять слідом», оскільки спілкування з ними сповнює їх життя радістю, гордістю за досягнуті успіхи.

На цій основі формують свою систему взаємовідносин педагогів-новатори.

2. Спілкування на основі взаємної прихильності.

Прихильність – важливий регулятор спілкування. Воно базується на особистому позитивному сприйнятті дітьми педагога, який виявляє приязнь, повагу до них.

3. Спілкування – дистанція.

Дистанційне спілкування обмежується формальними взаєминами. Навіть позитивне ставлення педагога до дітей не дає йому змоги уникнути авторитарності, що знижує загальний творчий рівень спільної з учнями роботи (в класах можуть бути нібито хороша дисципліна, висока успішність, але відчуватись значні прогалини у вихованні учнів).

Дистанція повинна існувати в системі взаємин учителя і дітей. Вона повинна впливати із загальної логіки відносин, а не диктуватись вчителем як основа взаємовідносин. Дистанція повинна виступати як показник провідної ролі педагога, базуватись на його авторитеті.

4. Спілкування – залякування.

Поєднує в собі негативне ставлення до дітей і авторитарність в організації діяльності. Вдаються до нього педагоги, нездатні організувати спільну діяльність та продуктивне спілкування, ідуть по лінії найменшого опору. Такий стиль створює атмосферу нервування, емоційного неблагополуччя, гальмує творчу діяльність, оскільки орієнтує не на програму дій, а не її обмеження і заборони.

5. Спілкування – загравання.

Негативну роль в роботі з дітьми відіграє спілкування-загравання. Поєднує в собі позитивне ставлення до дітей з лібералізмом. Педагог прагне завоювати авторитет (дешевий), хоче подобатися дітям, але не намагається відшукати доцільних способів організації взаємодії, вдається до дешевих

прийомів. Це задовольняє честолюбство незрілого педагога, але справжньої користі йому та дітям не приносить. Характеризує відсутність у педагога загальної педагогічної і комунікативної культури.

Правила педагогічного спілкування

Правила педагогічного спілкування – це конкретні вимоги до його організації та здійснення.

1. Формування позиції почуття «ми». Необхідна оптимальна фізична дистанція в спілкуванні. Треба спиратися на їхній життєвий досвід, враховувати рівень понять і уявлень, уникати вживання незрозумілих слів. Дистанція – форма вираження ставлення. Її необхідно використовувати як прийом впливу на учня: збільшувати при негативній поведінці та зменшувати під час позитивних проявів.

Способи зміни дистанції: безпосередня відстань від учня; звернення до нього «ви» і «ти»; ласкава форма імені і офіційна прізвища; тональність мовлення (холодність, теплота, м'якість, жорсткість, офіційність, дружність).

2. Обов'язкове установлення особистісного контакту з учнями. Уникайте формального спілкування. Особистісний контакт створює впевненість учня в тому, що його помітили, бачать, ним цікавляться, про нього турбуються, тому приділяють увагу.

Форми установлення особистісного контакту: погляд, посмішка, жест, привітне слово, питання, репліка, дія, прохання, згадування, тактильний контакт: доторкування, поглажування, рукостискання, дружні обійми. Вчитель, який володіє цією палітрою форм, встигає за декілька хвилин спілкування вийти на особистий контакт з кожним учнем.

3. Демонстрація власної прихильності, яка проявляється в тому, як ми посміхаємось (відкрито, щиро, з іронією, з такою інтонацією, якою ми говоримо, авторитарно, ласкаво); як експресивно забарвлені наші рухи (стримані, зневажливі, метушливі).

4. Показ яскравих цілей сумісної діяльності. Значущість цих положень прекрасно обґрунтував А. С. Макаренко у вченні про перспективи: близька,

середня та далека. Наприклад, першого вересня класний керівник пропонує організувати похід у ліс; на осінні канікули – екскурсія в інше місто. Але для того, щоб плани здійснились, необхідно багато працювати, допомагати один одному.

5. Постійний прояв інтересу до своїх учнів. Для цього необхідно слухати і чути те, що говорять діти, задавати питання, співпереживати і говорити комплементи, до всіх бути уважним (не обділяти увагою дітей).

6. Надання і прохання допомоги. У виховному плані це має сильний вплив. Прохання треба інструментувати так, що учень повірив, що у нього все вийде, щоб у результаті виконання прохання, створилася ситуація успіху.

7. Урахування індивідуальних та вікових особливостей дітей. Молодшому школяру необхідна любов, підтримка і турбота. Підліток прагне до рівноправності. Юнаку потрібна повага.

Бар'єри спілкування

Виникають деякі психологічні бар'єри, що негативно впливають на самопочуття учителя і учнів.

Бар'єри спілкування – перешкоди, що спричиняють опір партнера впливові співрозмовника. Вони виникають непомітно, і педагог може не усвідомлювати їх. Але примирення з ними формує негативний стиль спілкування.

Науковці виділяють цілий ряд бар'єрів:

1. Соціальний бар'єр – створюється, коли вчитель постійно підкреслює свою позицію «зверху», зверхність.

2. Гностичний (від гр. «знання, пізнання, учіння») – педагог не адаптує своє мовлення до рівня розуміння учнів (говорить зарозумно).

3. Бар'єр наслідування – молодий учитель наслідує манери спілкування, діяльності іншого педагога, не усвідомлює, що неможливо переносити чужий стиль спілкування на свою педагогічну творчість.

4. Бар'єр звукування функцій спілкування.

5. Бар'єр страху перед класом.

6. Бар'єр неспівпадання установок (учитель із задумом цікавого уроку, захоплений ним, а клас незібраний, неуважний, в результаті молодий учитель роздратований, нервує).

7. Бар'єр негативної установки на клас або на учня. Формується на основі думок інших педагогів, або в результаті своїх перших помилок.

8. Бар'єр боязні педагогічних помилок (боязнь, страх запізнитися на урок, невірно оцінити відповіді, не вкластися в час).

Серед чинників, що впливають на особливості взаємодії між педагогом і дітьми, велике значення мають соціальний, психологічний, фізичний і смисловий (когнітивний). Відповідно до цього розрізняють наступні бар'єри у спілкуванні.

Соціальний бар'єр зумовлений переважанням рольової позиції вчителя в системі педагогічної взаємодії. Учитель навмисно демонструє свою перевагу над учнем і свій соціальний статус. Нейтралізують його прагнення не протиставляти себе учням, а підносити їх до свого рівня, не нав'язувати свої позиції, а радити.

Фізичний бар'єр пов'язаний з організацією фізичного простору під час взаємодії. Неправильно організований простір призводить до ізолюваності вчителя, який неначе віддаляє себе від учнів, намагаючись сховатися за стіл, стілець тощо. Усувають такий бар'єр, скорочуючи дистанцію, відкритістю у спілкуванні.

Смисловий бар'єр пов'язаний з неадаптованим до рівня сприйняття школярів мовленням учителя, яке занадто насичене незрозумілими словами, науковими термінами, які він використовує без коментарів. Це є причиною зниження їх інтересу до матеріалу, утворює дистанцію у взаємодії. Він стає непомітним за уважного ставлення до свого мовлення, ретельної підготовки до уроку.

Естетичний бар'єр зумовлений несприйняттям співрозмовником зовнішнього вигляду, особливостей міміки. Усувають шляхом самоконтролю поведінки.

Емоційний бар'єр з'являється за невідповідності настрою, негативних емоцій, що деформують сприймання. Долають його за допомогою усмішки, чуйного ставлення до співрозмовника.

Психологічний бар'єр виявляється як негативна установка, сформована на підставі попереднього досвіду, неспівпадіння інтересів партнерів комунікації тощо. Усувають шляхом переорієнтації уваги з особистості на роботу, оптимістичним прогнозуванням подальшої діяльності.

Найтипівішими серед психологічних бар'єрів є: розбіжність настанов (учитель приходять на урок захоплений своїм задумом, а учні байдужі, незібрані, неуважні, внаслідок чого він дратується, нервує); боязнь класу (властивий учителям-початківцям, які часто непогано володіють матеріалом уроку, але побоюються безпосереднього контакту з дітьми); поганий контакт (вчитель заходить до класу і замість організації взаємодії з учнями поводить «автономно», наприклад, пише пояснення на дошці); звуження функцій спілкування (переважає інформаційна, залишаються поза увагою соціально-перцептивні, комунікативні функції); негативна установка на клас (упереджене негативне ставлення вчителя до класу, невстигаючих учнів, порушників поведінки); боязнь педагогічних помилок (запізнитися на урок, неправильно оцінити відповідь дитини тощо); наслідування (молодий учитель наслідує манери спілкування іншого педагога, не враховуючи власної педагогічної індивідуальності).

Невміння подолати бар'єри, як правило, призводить до малоефективних моделей спілкування. Сукупність їх складає кілька типів:

1. «Монблан». Педагог підноситься над класом, як гірська вершина. Він відірваний від учнів, мало цікавиться їх інтересами та взаєминами з ними. Спілкування зводиться лише до інформування учнів, що зумовлює їх пасивність.

2. «Китайська стіна». Спілкування, за якого учитель постійно наголошує на своїй перевазі над учнями, виявляє до нього зневажливе ставлення.

3. «Локатор». За цієї моделі переважає вибірковість учителя в організації взаємовідносин з учнями. Він зосереджує свою увагу на групі або слабких, або сильних учнів, що руйнує цілісну й безперервну систему спілкування.

4. «Робот». Характеризує поведінку педагога, який цілеспрямовано й послідовно діє на підставі певної програми, незважаючи на обставини, що вимагають змін у спілкуванні.

5. «Я сам». Сутність її в тому, що вчитель постає в ролі головної дійової особи, нерідко гальмуючи ініціативу учнів.

6. «Гамлет». Діям такого вчителя властиві постійні сумніви: чи правильно його зрозуміють, чи адекватно відреагують на його зауваження тощо.

7. «Друг». Може спричинити для вчителя втрату ділового контакту в спілкуванні.

8. «Тетерук». Характеризує педагога, який під час взаємодії з учнями чує лише себе, не реагує на учня, не усвідомлює його переживань та потреб.

Педагогам треба знати, які є бар'єри у спілкуванні, їх характеристики, негативну роль, щоб попереджувати, запобігати їх задля ефективного, продуктивного спілкування з дітьми.

Культура та ефективність педагогічного спілкування залежить від багатьох умов. Дотримання педагогом принципів комунікативної взаємодії – одна із них. Науковці визначили цілий ряд принципів, яких повинен дотримуватися педагог:

- урахування соціальних установок дитини. У психології установка визначається як стійка схильність людини до певної форми реагування, за допомогою якої може бути задоволена та чи інша потреба. Кожна дитина – індивідуальність, яка має власні думки, бажання, погляди, цінності, досвід. Спілкуючись з дітьми, педагог має враховувати ці особливості та настанови, приймати дітей такими, які вони є і робити все необхідне для їх розвитку та вдосконалення;

- «Ви-підхід» передбачає розуміння дитини, глибоку повагу до неї, щирість, формування та укріплення в ній почуття власної гідності; формування відчуття дитиною своєї значущості; вихід на позицію «ми», спільне вирішення проблем;

- принцип толерантності. У філософському енциклопедичному словнику толерантність пояснюється як терплячість до інших поглядів, виявів, звичок. Педагог має толерантно ставитися до усіх дітей, проявляти розуміння того, що всі діти індивідуальні та неповторні, і кожен має право на власну думку, погляд, позицію. Цей принцип вимагає від педагога уважно вислуховувати дітей, об'єктивно оцінювати, тактовно реагувати, переконливо пояснювати.

- принцип референтності передбачає повагу, доброту, турботу, рівноваженість, любов до дітей; оптимістичне прогнозування, демонстрацію віри в них; висвітлення всього позитивного, що властиве дітям, надання їм таких завдань, доручень, виконання яких щоб сприяло розкриттю кращих їх якостей і підвищувало статус в міжособистісних відносинах.

Наявність у педагога високорозвинених педагогічних умінь – важлива умова культури педагогічного спілкування. Для оптимального педагогічного спілкування, за О.Леонтьєвим, педагогу необхідні наступні уміння:

- уміння управляти своєю поведінкою, що означає здатність здійснювати саморегуляцію свого психоемоційного стану, оскільки від нього залежить і психологічна атмосфера в класі, групі, і душевний комфорт дітей, і ефективність виховного впливу на дітей, і їх ставлення до педагога;

- розвинені якості уваги: обсяг – кількість об'єктів, які можуть бути охоплені увагою одночасно; концентрація – ступінь зосередженості на об'єкті; переключення – усвідомлене перенесення уваги з одного об'єкта на інший; розподіл – можливість утримувати в сфері уваги одночасно декілька об'єктів; стійкість – тривале зосередження уваги на об'єкті; спрямованість – зовнішня (на предмети навколишнього світу) та внутрішня (на свої почуття, відчуття тощо);

- уміння соціальної перцепції передбачає здатність за зовнішніми проявами (поводження дитини, її слова, жести, інтонації, зовнішній вигляд тощо) розуміти її внутрішній стан, відчувати її думки й почуття, вгадувати наміри, моделювати хід розвитку;

- уміння за зовнішніми виявами адекватно моделювати особистість дитини: розуміння її психічного стану, мотивів, цілей, намірів, спрямованості взагалі як цілісного утворення. О.Леонт'єв особливий акцент робить на здатності педагога враховувати пізнавальні й особистісні інтереси дітей.

- уміння мовного спілкування: оптимально будувати свою мову в психологічному плані, щоб надихати, стимулювати, вселяти віру, впевненість, радість, створювати доброзичливу психологічну атмосферу;

- уміння мовного й немовного контакту з дітьми: ерудованість, великий словниковий запас, виразність, чіткість, логічність, послідовність, переконливість, емоційність, висока культура мовлення; досконале володіння мімікою та пантомімікою.

Культура та якість педагогічного спілкування у великій мірі залежать від особистості педагога. Тому йому важливо створити позитивне враження про себе в очах дітей, що є наступною умовою культури педагогічного спілкування. Сприйняття дітьми педагога чи не сприйняття його особистості, внутрішнього стану, формування довіри чи недовіри до його слів починається із враження, створеного ним самим.

Видатний український педагог А.Макаренко говорив, що дитина не може бачити, що робиться в душі вихователя, але висновок про його внутрішній світ вона робить на основі сприйняття його зовнішніх проявів.

Здатність педагога створювати свій образ у дітей науковець Л.Мітіна називає самопрезентацією, яка, на думку психолога О.Леонт'єва, має три основні мотиви: прагнення до розвитку відносин; самоствердження особистості; необхідність професійного плану. Вони тісно пов'язані між собою.

Велику роль у самопрезентації (самоподачі) педагога відіграє педагогічна техніка. Вона передбачає наявність: високої культури мовлення; майстерне володіння мімікою, пантомімікою, жестами (міміка – рухи лицьових м'язів). Міміка підвищує емоційну значущість інформації, сприяє її кращому сприйняттю та засвоєнню. Пантоміміка – рухи всього тіла або окремих його частин: рук, ніг, тулуба; пластика тіла; хода.

Сучасні дослідники відзначають, що в комунікативній взаємодії увага дітей звертається не тільки на те, що і як говорить педагог, а й на зовнішній вираз почуттів та емоцій в мімічних та пантомімічних рухах. Гарні манери поведінки педагога допомагають йому швидко адаптуватися в будь-яких умовах, сприяють встановленню комунікативних контактів, підвищують ефективність педагогічного впливу на дітей.

Важливими компонентами педагогічної техніки є також охайність і смак у виборі одягу, уважність до свого зовнішнього вигляду; здатність керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, самоконтроль, витримка); розуміння внутрішнього стану вихованців і уміння адекватно впливати на них.

Сучасний педагог-гуманіст Ш.Амонашвілі ввів до педагогічного лексикону таке інноваційне поняття як «педагогічна усмішка», як духовний стан учителя, як якість його духу і вважає її необхідною умовою ефективності спілкування. Він стверджує, що усмішка є особливою духовною силою, яка проходить через серце і проявляється зовні як вираз обличчя, яке випромінює внутрішнє світло і тепло. Усмішками передаються і надсилаються іншим наші відносини, почуття, думки. Справжня щира усмішка йде тільки від доброго серця і все, що нею виражається, слугує для підтримки, заохочення, натхнення, заспокоєння тих, до кого вона звернена.

Ефективність педагогічного спілкування залежить і від установок педагога, які спонукають його орієнтувати свою діяльність та ставлення до дітей у певному напрямі та діяти автоматично, послідовно та

цілеспрямовано. Завдяки багаторазовому повторенню установочних ситуацій поступово формуються фіксовані установки, які на підсвідомому рівні визначають те чи інше ставлення до дитини. Звісно, що установки педагога можуть бути як позитивними, так і негативними, упередженими.

Роль установки в педагогічному спілкуванні було досліджено під час експерименту, який увійшов у історію педагогіки, як «ефект Пігмаліона». Суть його в тому, що американські психологи Розенталь і Джекобсон після психологічного обстеження школярів, повідомили вчителям, що в класах є діти з великим інтелектуальним потенціалом, назвавши при цьому прізвища дітей, які не виявляли особливих розумових здібностей.

Після деякого часу ці ж дослідники провели повторне обстеження тих самих учнів і виявили, що діти, які навчалися раніше посередньо, виявили високий рівень інтелектуальних здібностей. А пояснюється такий ефект тим, що вчителі змінили установку по відношенню до дітей: стали дивитися на них як талановитих, більше приділяли уваги, любові, створювали ситуації успіху і робили все для того, щоб діти повноцінно розвивалися. Тому установка завжди повинна бути позитивною, оптимістичною і це ще одна умова ефективності педагогічного спілкування.

Отже, спілкування – важливий фактор розвитку дитини, воно забезпечує її зв'язок з людьми, соціумом, де дитина соціалізується, формується як особистість. Кожному педагогу необхідно оволодівати культурою педагогічного спілкування, яке сприятиме повноцінному розвитку особистості дитини. Культура педагогічного спілкування – поняття широке, об'ємне і включає в себе багато чинників, серед яких важливе місце посідають умови педагогічного спілкування, дотримання яких поліпшить культуру педагогічної взаємодії, яка виступає основою деонтологічної культури педагога.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що таке спілкування взагалі?
2. Що таке педагогічне спілкування?

3. Які є умови спілкування?
4. Сформулюйте «золоте правило спілкування».
5. Дайте характеристику стилям педагогічного спілкування.
6. Сформулюйте правила педагогічного спілкування.
7. Навіщо педагогу знати перешкоди (бар'єри) спілкування?

Тема 5: Педагогічна взаємодія як фактор розвитку педагогічної творчості

План:

1. Сутність педагогічної взаємодії.
2. Основні характеристики педагогічної взаємодії.
3. Принципи педагогічної взаємодії.
4. Прийоми педагогічної взаємодії.
5. Шляхи підвищення ефективності педагогічної взаємодії.

Література:

1. Вікторова Л. В. Основи соціалізації особистості [текст]: навч. посібник / Вікторова Л. В., Тверезовська Н. Т., Михайліченко М. В., Ржевський Г. М. – К.: «ЦП «КОМПРИНТ», 2017. – 475 с.
2. Електронний курс «Основи педагогічної майстерності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pedagogika.ucoz.ua/load/osnovi_pedagogichnoji_majsternosti/osnovi_pedagogichnoji_majsternosti/10
3. Нова українська школа: poradnyk dlya vchytelya. URL: <https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya>.
4. Освіта дітей з особливими потребами: шляхи розбудови нової української школи (психологопедагогічні аспекти) //уклад. Полторацький О.В., Сиченко В.В., Москалець М.М., Крижановська Т.В., Навчально-методичний посібник для навчальних закладів загальної

- середньої освіти з інклюзивною формою навчання / відп. за вип. Романенко М.І. - ФОП Обдимко О.С.. – Дніпро. – 2019. – 103 с.
5. Підручники онлайн. «Теорія і методика виховання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://pidruchniki.ws/10981205/pedagogika/teoriya_metodika_vihovannya
  6. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. – С. 10.
  7. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 – 108 с.
  8. Теслюк В.М., Лузан П.Г., Шовкун Л.М. (2010) *Основи педагогічної майстерності: навчальний посібник*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/4726/>.

Стратегіями реформування освіти в нашій країні, які визначено в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, є: спрямування навчально-виховного процесу на всебічний та гармонійний розвиток особистості кожної дитини, формування її духовного світу, утвердження загальнолюдських цінностей, створення сприятливих умов для розкриття потенційних можливостей та здібностей дітей. Тому актуалізується особистісно-орієнтований підхід, який забезпечує найсприятливіші умови для розвитку й самореалізації особистості, що передбачає суб'єкт-суб'єктні відносини, діалогічне спілкування, наявність педагогічної взаємодії.

Позитивна, турботлива, чуйна, довірлива взаємодія між педагогом і дітьми впливає на успішність педагогічної діяльності, психологічний мікроклімат, авторитет вчителя, самооцінку дітей та психоемоційний стан.

Різні аспекти педагогічної взаємодії як міждисциплінарної, психолого-педагогічної проблеми активно досліджувалися науковцями як нашої країни, так і за її межами. Так, «педагогіку взаємодії» досліджували відомі вчені А.

Белкін, І. Зимова, Є. Коротаєва, А. Кравченко, М. Щевандрін; «педагогіку підтримки» – О. Газман, Н. Михайлова, С. Юсфін; «педагогіку співробітницької взаємодії» – Л. Байбородова; організацію навчальної взаємодії в колективних, кооперативних, групових формах роботи – А. Донцов, Х. Лийметс, А. Петровський, В. Фляків, Д. Фельдштейн, Г. Цукерман, С. Якобсон; раціонально-психологічний напрямок взаємодії – П. Блонський, Г. Гордон, А. Калашников, А. Пинкевич, Л. Рубінштейн та інші.

Термін «педагогічна взаємодія» як поняття в науковій літературі трактується неоднозначно. У філософії взаємодія розглядається як категорія, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємозумовленість, взаємоперехід, зміну стану (Л. Буєва, Б. Паригін).

У психології існує термін «міжособистісна взаємодія», яка пояснюється як сукупність зв'язків і взаємовпливів людей, які з'являються і відбуваються в процесі спільної діяльності.

Відомі науковці В.Кан-Калик та Н.Нікандров, вивчаючи соціально-психологічну взаємодію, розглядають її як механізм спілкування, який реалізується в процесі співтворчості. Таким чином, вони ототожнюють процеси педагогічного спілкування і соціально-психологічної взаємодії, в ході якої відбувається ефект взаємозараження, основою якого є емпатійні здібності, емоційна спільність переживання педагога і дитини.

На основі аналізу літератури можна зробити висновок, що взаємодія – це категорія, яка відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну зумовленість і зміну стану. Взаємодія проявляється в діяльності і спілкуванні. Вона розглядається в широкому значенні як обмін інформацією та обмін діями й у вузькому розумінні – організація спільної діяльності. Засобами взаємодії виступають слово, міміка, жест, дія, вчинок.

Педагогічна взаємодія є необхідною умовою ефективності педагогічного процесу. Педагогічна взаємодія – узгоджена діяльність педагога й дітей, спрямована на досягнення спільних цілей і результатів та вирішення важливих завдань. Поняття «педагогічна взаємодія» передбачає: з

одного боку – педагогічний вплив, з іншого – власну активність дитини, що виявляється у відповідних діях, відносинах, ставленнях.

Науковцями визначені основні характеристики педагогічної взаємодії, до яких відносяться:

- взаємопізнання (пізнання суб'єктами один одного: психоемоційного, душевного, фізичного стану тощо);
- взаєморозуміння (знаходження спільної мови, розуміння мотивів поведінки, діяльності, ставлення, визначення спільних цілей, завдань тощо);
- взаємовідносини (вихід на позицію «ми», організація спільних дій, діяльності, налагодження стосунків, співпраці, співтворчості);
- взаємовплив: О. Бодальов переконливо довів, що ситуація, коли одна людина впливає на іншу, – це ситуація взаємодії, тобто вплив треба розглядати як процес взаємодії, при якому змінюються обидві сторони; сумісність, яка виражається в задоволеності учасників взаємодії один одним, взаємній емоційній підтримці, в узгодженості та координації дій тощо.

Успішність педагогічної взаємодії залежить від багатьох факторів. Так, дотримання педагогом принципів взаємодії – один із них.

Американський педагог і психолог ХХ століття Карл Роджерс згідно гуманістичної концепції виділив наступні принципи особистісно орієнтованої педагогічної взаємодії:

Принцип поваги особистості дитини. Діти різні. Вони мають свої особливості. Одні – виховані, інші – з проблемною поведінкою. Але до всіх необхідно проявляти повагу як до особистості, не принижувати гідність дитини, а надихати, стимулювати, проявляючи глибоку повагу до неї. Видатний український педагог А. Макаренко, виходячи з власного досвіду педагогічної діяльності, радив педагогам: «Якомога більше вимог до людини і якомога більше поваги до неї».

Повага, чуйність, довіра до дитини, визнання її гідності, готовність завжди прийти на допомогу створюють сприятливий психологічний клімат, доброзичливу атмосферу для повноцінного розвитку, розкриття її талантів,

здібностей, потенційних можливостей. Реалізуючи цей принцип, педагог повинен реально поважати думку дітей, прислуховуватися до неї, взаємодіяти з позиції «ми».

Принцип підтримки в становленні дитини. Підтримувати можливості, схильності, інтереси дитини. Підтримувати позитивно-моральні прояви, підтримувати все позитивне, що притаманне дитині. Вселяти віру в її сили. Підтримувати, коли з'являються проблеми, негаразди. Заохочувати своїм словом, ставленням, прикладом. Наприклад, педагог говорить: «Ми віримо в те, що ти обов'язково справишся із завданням», «Ти обміркуєш, подумаєш і обов'язково виконаєш...» та ін. Навіть авансування педагогом майбутніх успіхів дитини надихає її на плідну працю, гуманне ставлення до інших. Для цього повинна бути віра педагога в дитину, оптимістичний підхід.

Принцип варіативності. Він передбачає організацію педагогом різних видів роботи дітей, застосування різноманітних форм, методів, прийомів, засобів навчання та виховання, створення різних виховуючих ситуацій, так званих ситуацій успіхів для кожної дитини; гнучкість і оперативність педагога в непередбачуваних, нестандартних ситуаціях, якими насичений особистісно-орієнтований педагогічний процес. Цей принцип припускає також творчий підхід до організації навчання, виховання дітей, свободу вибору дітей.

Принцип індивідуалізації. Означає врахування індивідуальних особливостей дітей: їх темпераменту, характеру, особливостей протікання психічних процесів, рівня вихованості, розумового розвитку, знань та умінь, працездатності, пізнавальної та практичної самостійності дітей, їх особливостей пізнавальних інтересів, вольового розвитку, статусу в системі міжособистісних відносин в колективі, характеру взаємодії з дітьми, педагогами тощо. Тільки за умови врахування індивідуальних особливостей дитини, педагог знайде до неї необхідний підхід і створить умови для ефективної взаємодії з нею.

Принцип гуманізму. Термін гуманізм («гуманус») – латинського походження і в перекладі означає – людський, людяний. Цей принцип передбачає формування відносин між педагогом та дітьми на основі гуманізму. В його основі – любов до дітей, повага, доброзичливість, турбота, чуйність, допомога і підтримка, визнання дитини як особистості, її прав і свобод. Його сутність полягає у створенні максимально сприятливих умов для повноцінного розвитку дітей, прояву індивідуальності кожного, високих громадянських, моральних, інтелектуальних якостей.

Відомий учений Ш. Амонашвілі писав, що гуманність педагога можна порівняти із низкою золотих ключів, якими відкриваються скриньки з коштовностями.

Принцип природовідповідності. Природа кожної дитини багатогранна і своєрідна, неповторна. Діти вирізняються анатомо-фізіологічними, психологічними, віковими, генетичними, статевими, національними, регіональними та іншими особливостями. Врахування їх в навчально-виховному процесі – одна із умов успішної педагогічної взаємодії, в процесі якої діти підіймаються на нові сходинки свого розвитку.

Принцип суб'єктності передбачає визнання особистості дитини пріоритетним суб'єктом педагогічного процесу, а не засобом досягнення поставлених завдань.

Сутність цього принципу – в організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка передбачає рівність психологічних позицій, паритетність, пропорційність, гармонійність, взаємну гуманістичну спрямованість, активність педагога та дітей, взаємну емпатійну налаштованість, проникнення у світ почуттів і переживань один одного, готовність до прийняття аргументів співрозмовника, взаємодії з ним. У процесі педагогічної взаємодії активність суб'єктів визначає її динаміку та зміст.

Таким чином, принципи особистісно орієнтованої педагогічної взаємодії, згідно гуманістичної концепції Карла Роджерса, спрямовані на її

гуманізацію, створення умов для розвитку індивідуальних здібностей дітей, формування гармонійно розвинених особистостей.

У нинішніх умовах з'являються нові принципи педагогічної взаємодії, які зумовлені часом, сучасною соціально-педагогічною ситуацією розвитку і багато в чому перегукуються з сутністю принципів, визначених К. Роджерсом:

- педагогічний оптимізм – віра в безмежні можливості дитини, віра в те, що діти зміняться, стануть кращими. Така віра організовує педагога, надихає на творчість, створення сприятливих умов, надання необхідної допомоги;

- повага до дітей в поєднанні з вимогливістю. Повага формує та зміцнює почуття власної гідності дитини, викликає позитивний емоційний відгук, довіру, щирість, формує позитивні установки. Грубість, неповага до особистості дитини породжують у відповідь супротив, образ, озлоблення і навіть прагнення зробити що-небудь наперекір;

- розуміння душевного стану дитини. Щоб зрозуміти душевний стан вихованця, у педагога мають бути розвиненими перцептивні здібності, він повинен знати його особливості, умови життя і вдумливо аналізувати їх;

- розкриття мотивів і зовнішніх обставин учинків. Для правильної оцінки вчинку дитини, необхідно з'ясувати потреби та мотиви, які зумовили ту чи іншу поведінку, ті чи інші вчинки, тобто, внутрішні збудники, іншими словами, – встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

- зацікавленість в долі дитини. Вивчати інтереси дітей, їхні мрії, ціннісні установки, майбутні життєві плани. Вчасно і переконливо вносити відповідні корективи, допомагати дитині самоствердитися, досягти своїх особистісно і суспільно значущих цілей. Турботливе, доброзичливе ставлення до дітей володіє дивною силою розтоплювати лід відчуження і недовіри, викликати любов до свого вихователя, відданість, бажання доставити йому радість.

Останнім часом у наукових дослідженнях акцентується увага на принципі створення толерантного середовища. За своєю суттю він близький до принципів гуманізму та демократизму і передбачає створення зовнішніх умов, в яких дитина почувалася б комфортно, де її поважають, цінують, люблять, проявляють довіру, розуміють, терпляче ставляться до її дій, вчинків, об'єктивно оцінюють їх, вірять в неї і допомагають їй.

Велику роль у налагодженні особистісно орієнтованої педагогічної взаємодії відіграють прийоми педагогічного впливу, які добирає педагог.

Приєм – це спосіб організації педагогічного впливу, в результаті якого у дітей з'являються нові думки і почуття, потреби, мотиви, які збуджують їх до позитивних дій, вчинків, до подолання своїх недоліків.

Чітку класифікацію прийомів педагогічної взаємодії розробила

Е.Натанзон. Основними критеріальними показниками її класифікації виступають відповідні почуття та емоції, які виникають у дітей при застосуванні прийомів. Усі прийоми у класифікації розподілені на дві групи.

Перша група прийомів коригує поведінку учнів на основі виникнення позитивних почуттів та емоцій. Цю групу прийомів назвали створюючими прийомами, вони створюють передумови для морально-позитивних проявів, сприяють розвитку нових позитивних якостей. До них відносять:

- переконання – пояснення, доведення словом і справами;
- заохочення: схвалення, похвала, нагорода, довіра, задоволення інтересів, позитивне ставлення;
- проявлення доброти, уваги і турботи – завжди знаходять позитивний відгук в душах дітей;
- обхідний маневр – вихователь силою свого авторитету підтримує дитину, яка скоїла поганий вчинок (випадково, вчинок не злісний);
- прохання – треба знати особливості дітей, кого і про що попросити, щоб прохання знайшло позитивний відгук;

- показ умінь та переваг учителя (молодий вчитель не має поки що авторитету, але гарно грає в футбол, діти захоплюються його грою і по-іншому розпочинають ставитися до педагога);

- активізація таємних почуттів (любов до матері: мамі буде приємно і радісно, що так гарно діяв, поводився; мрія стати пілотом, здійснити подорож тощо);

- пробудження гуманних почуттів (викликати у дитини задоволення від наданої комусь допомоги);

- моральна підтримка і укріплення віри в свої сили (створення ситуацій, де дитина проявить себе найкраще);

- організація успіху в навчанні (надавати допомогу слабким до перших успіхів);

- довіра (довірити вихованцю відповідальну справу);

- залучення до цікавої діяльності;

- моральна вправа (організація ситуацій, в яких багаторазове виконання дітьми моральних норм призводить до формування звичок).

Друга група прийомів допомагає виправити поведінку, активізуючи переважно негативні почуття. Ці прийоми названо гальмівними, вони гальмують негативні прояви дітей і сприяють їх подоланню:

- розпорядження (наказ, категорична вимога, суворий тон);

- лагідний докір (якщо вчинок випадковий і не є злочином – розмова в дружелюбнім тоні, підкреслюються позитивні риси);

- натяк (створюються обставини, за яких учень сам повинен відчувати свою провину: приклад позитивної поведінки);

- удавана байдужість (педагог робить вигляд, що не помічає жарти, залучає до цікавої роботи);

- іронія – (добродушне висміювання без приниження особистості);

- розвінчування (в присутності товаришів підкреслюються недоліки на фоні переваг інших);

- удавана недовіра (учитель висловлює сумніви в тому, що учень може виправитися);
- проявлення засмучення (в засмученні – повага, довіра, вчитель не сподівався на подібну поведінку);
- проявлення обурення (намагання педагога викликати сором у дитини і бажання виправити свою провину);
- засудження (викликає неприємні почуття і гальмування умовних рефлексів);
- покарання (повинне викликати жалкування за свій вчинок і намір не повторювати його);
- пробудження тривоги за прийдешнє, майбутнє покарання (мета: примусити задуматися над моральним боком своєї поведінки, відчуття відчуття тривоги за покарання, яке може бути за певної поведінки).

Гама нових почуттів і думок може з'явитися у вихованців і внаслідок застосування такого прийому, як вибух, який успішно реалізовував у своїй діяльності А.Макаренко. Він не належить до жодної групи, але швидка переорієнтація намірів, ставлення, поведінки у свідомості вихованця (вибух) може відбутися як при використанні створюючих, так і гальмівних прийомів.

Дана класифікація не обіймає усіх прийомів педагогічного впливу. Сьогодні виділяють ще ряд прийомів впливу, які допомагають ініціювати в дитини прагнення працювати над собою: авансування; великодушне вибачення; витіснення; ігнорування; надання права на вільний вибір; концентрація на позитивному; залишення наодинці з самим собою; педагогічний паліатив; пауза; придушення; підміна мотиву; санкціонування; створення ситуації успіху; жарт.

Вибір педагогом тих чи інших прийомів взаємодії повинен бути доцільним, творчим і педагогічно виправданим. Для цього слід брати до уваги: вікові та індивідуальні особливості дітей, конкретні ситуації, обставини, стан дітей, зміст подій, стосунки між дітьми, характер взаємовідносин з педагогом, силу авторитету педагога тощо.

Шляхи підвищення ефективності впливу, взаємодії

1. Удосконалення стилю ставлення до дітей – треба формувати стійке позитивне ставлення.

Ось результати дослідження, проведеного методом експрес – опитування серед учнів 7-9 класів різних шкіл: їм було запропоновано вибрати бажаний і реально існуючий в їхніх школах стиль ставлення педагогів до учнів: ставлення диктату, невтручання, співробітництво, опіки, конфронтації. Зміст ставлень було розкрито таким чином: ставлення диктату – сувора дисципліна, тиск, авторитаризм, чіткі вимоги до порядку, до знань при офіційно – діловому спілкуванні.

Ставлення невтручання (ліберальне): (учні вільні, відчувають повну свободу).

Ставлення опіки – турбота до нав'язливості, боязнь всякої самостійності, постійний контакт з батьками.

Ставлення конфронтації – скрита неприязнь до учнів, постійне незадоволення роботою з предмета, в спілкуванні – зневажливий діловий тон.

Ставлення співробітництва – співпраця в усіх справах, оптимізм і взаємна довіра в спілкуванні.

Отримані результати: домінують ставлення диктату і невтручання.

Відносно бажаних стилів: часто учні вибирають стиль невтручання як бажаний для них. Мотивують такий вибір тим, що вчителі добре знають свій предмет, а знання їм необхідні для майбутньої спеціальності, вступу до вузу, а виховні години, заходи, співробітництво в позаурочній діяльності не обов'язкові в шкільних стінах, вони вже вирости із цього.

Чи підтримуєте ви думку учнів? Чому?

Це хвилює і примушує задуматися над виховною роллю школи, взаєминами педагогів з учнями у відповідальній, основний період формування світогляду і переконань, громадських позицій учнів.

Більшість опитаних відносини співробітництва назвали бажаним стилем взаємин, але багато з них сумніваються, що такі стосунки реальні в нашій школі. Ось як далеко зайшла сучасна школа.

Так в якому ж напрямі треба удосконалювати взаємини з учнями? Встановлювати відносини співробітництва, в основі яких стійкий позитивний стиль ставлення, демократичний стиль керівництва і позиція педагога «поруч».

2. Удосконалення стилів спілкування.

У педагогічній практиці виокремлюють наступні стилі педагогічного спілкування: дистанція, залякування, загравання, на основі дружніх стосунків і на основі спільної зацікавленості спільною творчою діяльністю.

Найкращі із них останні 2, які і повинні бути в основі відносин співробітництва. Кожному треба прагнути до формування у себе цих 2 стилів і використання їх в майбутній педагогічній діяльності.

3. Удосконалення характеру діяльності дітей та активізація їх позиції в ній (наполегливість, сумлінність, активність; суб'єкт – суб'єктні відносини, діяльнісний підхід).

Отже, успішність творчої педагогічної діяльності багато в чому залежить від педагога, від його особистісних якостей, майстерності, навичок педагогічної взаємодії. Від уміння педагога створювати необхідні психолого-педагогічні умови взаємодії залежить і її ефективність. Одними із важливих умов є дотримання вчителем принципів педагогічної взаємодії та доцільне застосування прийомів педагогічного впливу.

Палітра існуючих прийомів велика. Але основна мета їх застосування – викликати у дітей відповідну гаму почуттів та емоцій, в результаті яких відбувається інтеріоризація зовнішніх вимог у внутрішні особистісно значущі потреби дитини, які, перетворюючись на мотиви, зумовлюють позитивні зміни в діях, відносинах, вчинках, поведінці вихованців в цілому.

Питання та завдання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність педагогічної взаємодії?

2. Дайте характеристику принципам педагогічної взаємодії.
3. Зробіть порівняльний аналіз створюючих та гальмуючих прийомів педагогічної взаємодії.
4. Проаналізуйте шляхи удосконалення педагогічної взаємодії.

Тема 6: Педагогічний такт – передумова педагогічної творчості

План:

1. Сутність педагогічного такту.
2. Педагогічна тактика.
3. Рольові позиції педагога.
4. Шляхи формування педагогічного такту.

Література:

1. Амонашвілі Ш.О. Посмішко моя, де ти? Думки в учительській / Переклад з російської. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітительський центр ім. М.К.Реріха, 2007. – 32 с. – (Антологія гуманної педагогіки).
2. Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теория, функции, язык и знак. Пер. с итал. О. Л. Шипиловой. Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2018. 224 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти. – Освіта. – 2002. – № 26. – 24.04 – 1.05.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : монографія. Чернівці: Книги-XXI, 2009. 528 с.
5. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. – [3-є вид.]. – К. : Богданова А.М., 2008. – 376 с.
6. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.В.Кривоніс та ін.; за ред. І.А.Зязюна. – 2 ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. - 422 с.
7. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2010. - 312 с.

Головними завданнями реформування освіти в Україні є її демократизація та гуманізація. В державних документах про освіту чітко визначені завдання: забезпечення всебічного та гармонійного розвитку особистості в сучасних умовах, розвитку її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури.

Особлива роль у їх вирішенні відводиться навчально-освітнім закладам, зокрема, – педагогам. Від їх педагогічної майстерності: компетентності, інтелектуального, методичного, духовного, морально-етичного потенціалу залежить цілісний гармонійний розвиток дітей, майбутнє нашої країни.

Сутність педагогічної майстерності, її структурні компоненти, рівні, шляхи формування в психолого-педагогічній науці досліджували і продовжують досліджувати цілий ряд науковців: в Україні: І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Самещенко, В. Семиченко, В. Сухомлинський, Н. Тарасевич та інші; в Росії: В. Сластьонін, Н. Щуркова, В. Кан-Калик та багато інших.

На основі аналізу їх досліджень можна зробити висновок, що педагогічна майстерність характеризується найвищим рівнем педагогічної діяльності; досконалим, творчим виконанням учителем професійних функцій на рівні мистецтва; синтезом наукових знань, умінь та навичок, забарвлених особистісними якостями педагога; позитивно-емоційним налаштуванням на учнів.

Одним із суттєвих показників педагогічної майстерності педагога є педагогічний такт, проявлення якого створює атмосферу доброзичливості, сприятливий психологічний клімат, необхідні умови для творчості, як педагога, так і дітей.

Термін «такт» латинського походження (від лат. *tactus*), в перекладі означає доторкування, почуття міри.

Такт – частина культури людини. Такт – почуття міри, яке формує уміння поводити себе пристойним способом (словарь русского языка Ожегова).

Такт – це моральна категорія, яка допомагає регулювати взаємовідносини між людьми. Такт властивий людині гуманній і морально вихованій. Тактовний – делікатний, уважний.

Такт є основою педагогічного такту.

Однозначного визначення педагогічного такту сьогодні не існує. Науковці по-різному пояснюють його сутність це:

- природна здатність педагога впливати на дітей;
- складова частина загальної культури педагога;
- це досконале володіння своїм предметом і методикою його викладання;
- це моральна категорія, яка допомагає регулювати взаємовідносини між педагогами та дітьми;
- це професійне уміння педагога знаходити і правильно застосовувати найбільш ефективні засоби виховного впливу на дітей.
- міра педагогічного доцільного впливу вчителя, який не принижує гідності особистості учня і власної гідності і стимулює дитину до самовдосконалення.

Так, В.Чернокозова та І. Чернокозов визначають такт як форму поведінки, в основі якої моральний компроміс в ім'я високих моральних цілей.

М. Скаткін, Ю. Бабанський, І. Страхов основною складовою такту вбачають міру: міру педагогічної доцільності у застосуванні навчально-виховного впливу, яка виражається в його оптимізації, делікатному пристосуванні до особливостей кожної ситуації та індивідуальної своєрідності особистості.

І. Синиця педагогічний такт визначав як спеціальне професійне вміння встановлювати і підтримувати потрібні взаємини з дітьми.

У педагогічній енциклопедії педагогічний такт визначається як міра у системі спілкування з дітьми, уміння обрати вірний підхід у системі виховних відносин.

Відомий науковець В. Кан-Калик стверджує, що такт педагогічний – це дотримання педагогом принципу міри у спілкуванні з дітьми в різних сферах діяльності, уміння обрати правильний підхід до учня.

Видатний педагог В. Сухомлинський педагогічний такт характеризує як людяність, гуманність, глибоке розуміння і відчуття педагогом духовного світу кожної дитини – її настроїв, почуттів, переживань.

Незважаючи на деякі відмінності у поясненнях педагогічного такту, у них висвітлюються основні положення його сутності, до яких відносяться:

- любов до дітей. В. Сухомлинський говорив, що мудра любов до дітей –

вершина педагогічної культури вчителя. Любов до дітей, за його переконанням, – це повага до гідності дитини, турбота про неї, складний процес її вивчення та розуміння, відкриття в ній людської краси, на основі якої формується особистість.

- єдність вимог, поваги і довіри до дітей.

Український педагог А. Макаренко визначив і обґрунтував принцип взаємодії з дітьми, в основі якого, з одного боку, – повага й довіра до дітей, а з іншого, – вимогливість до них. Тільки в такому поєднанні вимоги до дітей будуть мати спонукальний і дієвий характер. Повага викликає довіру, щирість, збуджує позитивні емоції та формує позитивні установки.

Довіра до дітей – найкращий стимул для учнів. Але довіра щира, якщо вона проявляється та підкріплюється конкретними вчинками, поєднується з розумним контролем та інтересами педагога до розвитку дітей.

- підхід до учнів з оптимістичною гіпотезою: віра в дітей, в їх можливості, здібності, таланти. Сутність цього положення прекрасно розкрив В. Сухомлинський у відповіді на питання як любити дітей з поганими вчинками, поганою поведінкою. А ви полюбіть їх не такими, якими вони є,

говорив видатний педагог, а такими, якими ви хочете, щоб вони стали. І тільки тоді вчитель зробить все для досягнення цієї благородної мети;

- бережливе ставлення до особистості: урахування індивідуальних та вікових особливостей, повага, любов, турбота, створення умов для повноцінного розвитку, укріплення почуття власної гідності, захист дитини;

- опора на позитивне в дітях: у кожній людині, у кожній дитині є як позитивні навички, звички, якості, властивості, так і негативні. Завдання педагога – вивчати дітей, знаходити все позитивне, підкріплювати його, розвивати, акцентувати увагу на ньому, давати завдання, доручення, залучати дітей до таких видів діяльності, де учень показав би себе з найкращого боку, де проявилися б його переваги, здібності, таланти. Таким чином укріплюється віра у власні сили, можливості, підвищується статус дитини в міжособистісних відносинах в колективі.

- турбота про фізичне та моральне здоров'я. Здоров'я – найцінніший скарб кожної людини. В школі воно в найбільшій мірі залежить від педагога, від його майстерності, тактовності, комунікативних здібностей. «Словом можна убить, словом можна спасти, словом можна полки за собою повести» - говорив відомий поет. В педагогічній діяльності від слова вчителя залежить сприятливий психологічний клімат, доброзичлива атмосфера. Ласкаве, тепле, доброзичливе, переконливе слово викликає позитивні почуття та емоції в душах і серцях дітей, вселяє віру, надихає, підіймає, допомагає долати перешкоди, зміцнює характер, волю дітей, загартовує.

В. Сухомлинський застерігає вчителів від появи так званих шкільних хвороб, які порушують як фізичне, так і моральне здоров'я дітей, – дидактогеній, в основі яких – серйозні психічні травми в учнів, причиною яких є порушення педагогами педагогічного такту.

Педагогічний такт передбачає гнучкість поведінки педагога – тактику. Вибір тактики пов'язаний з умінням педагога користуватися рольовими позиціями. На думку А. Добровича, їх чотири:

- рольова позиція «зверху»: демонстрація незалежності, відповідальності, готовність прийняти рішення;
- рольова позиція «знизу»: педагог ніби відходить на «задній план», дає можливість дітям проявити самостійність, відповідальність, креативність;
- рольова позиція «поряд»: суб'єкт-суб'єктна взаємодія, врахування думок, інтересів дітей, спільне планування, вирішення завдань, проблем тощо;
- рольова позиція «невтручання»: інколи доцільно практикувати і таку позицію, коли діти всю відповідальність повинні взяти на себе за якісь дії, справи.

Вибір педагогом тієї чи іншої рольової позиції залежить від вікових, індивідуальних особливостей дітей, від умов, конкретних ситуацій, мети, позиції учнів. Тактовність педагога і полягає в умінні ювелірно тонко реагувати на дії, вчинки, поведінку дітей, загалом, на все, що відбувається в навчально-виховному процесі. І. Синиця писав: «Педагогічний такт передбачає доречність того чи іншого виховного впливу саме в даних конкретних умовах».

Педагогічний такт – якість не природжена, вона формується в процесі педагогічної діяльності.

Шляхами формування педагогічного такту можуть бути:

- оволодівати знаннями з педагогіки, загальної, педагогічної та вікової психології, що допоможе вивчати дітей, враховувати їх особливості, усвідомити психологічні основи педагогічного впливу на них;
- оволодівати знаннями основ моралі, етики, естетики, формувати та розвивати уміння та навички дотримання морально-етичних норм у поведінці та ставленні до дітей, інших людей;
- розвивати комунікативні здібності, уміння володіти словом, що попереджуватиме конфліктні ситуації та сприятиме повноцінному розвитку дітей.

Отже, педагогічний такт – один із аспектів педагогічної культури та майстерності. Він являє собою інтегративне утворення, тому однозначного його визначення не існує. Але основною його характеристикою, як зазначають усі дослідники, є почуття міри.

Педагогічний такт виховується і набувається разом з педагогічною культурою. Він є показником зрілості педагога як майстра своєї справи. Педагог повинен працювати над формуванням власного педагогічного такту та постійно його вдосконалювати.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Проаналізуйте визначення педагогічного такту. Виділіть спільні ознаки.
2. У чому сутність педагогічної тактики?
3. Наведіть приклади доцільності вибору педагогом тієї чи іншої рольової позиції.
4. Дайте характеристику шляхам формування педагогічного такту.

Тема : Комунікативна культура педагога як засіб формування творчої особистості

План:

1. Спілкування як комунікація, інтеракція і соціальна перцепція.
2. В.О.Сухомлинський про роль комунікативної культури в розвитку особистості дитини.
3. Складові комунікативної культури педагога.
4. Психологічні засади комунікативної культури вчителя.

Література:

1. Амонашвілі Ш.О. Посмішко моя, де ти? Думки в учительській / Переклад з російської. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітительський центр ім. М.К.Реріха, 2007. – 32 с. – (Антологія гуманної педагогіки).

2. Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теория, функции, язык и знак. Пер. с итал. О. Л. Шипиловой. Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2018. 224 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти. – Освіта. – 2002. – № 26. – 24.04 – 1.05.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : монографія. Чернівці: Книги-XXI, 2009. 528 с.
5. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. – [3-є вид.]. – К. : Богданова А.М., 2008. – 376 с.
6. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.В.Кривоніс та ін.; за ред. І.А.Зязюна. – 2 ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. - 422 с
7. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.

Становлення і розвиток життєво активної, здорової, гуманістично спрямованої людини, яка в своїй життєдіяльності керується культурно-національними і загальнолюдськими вартостями визначається великою кількістю соціологічних, педагогічних та психологічних чинників. Особливе місце серед них належить системі педагогічної взаємодії суб'єктів виховного впливу з особистістю, її внутрішнім світом, соціальними установками і ціннісними орієнтаціями, матеріальними та духовними потребами.

У педагогічному процесі взаємодія його учасників посідає пріоритетне місце. Гуманістична технологія педагогічної взаємодії визнає спілкування найважливішою умовою та засобом розвитку особистості.

Спілкування вивчається філософією, соціологією, загальною та соціальною психологією, педагогікою та іншими науками як у нашій країні, так і за її межами.

У сучасних вітчизняних дослідженнях розкриті психологічні основи спілкування (праці А.Добровича, Г.Гусєва, І.Страхова, Я.Коломинського, О.Леонтєва, В.Рахматшаєвої, В.Семиченко, І.Страхова та ін.).

Як наука та мистецтво спілкування розглядається в працях

А.Добровича, Л.Власова, Є.Ільїна та ін. З'явилися фундаментальні публікації, присвячені педагогічному спілкуванню: В.Грехнева, В.Кан-Калика, А.Лутошкіна, В.Мудрика, Ф.Рахматуліної та інших. У них визначені та охарактеризовані його сутність, структура, функції, стилі, правила, перешкоди тощо.

Спілкування – складний багатоплановий процес устанавлення і розвитку контактів між людьми і групами, який є потребами спільної діяльності і включає в себе мінімум три різні процеси: комунікацію (обмін інформацією), інтеракцію (обмін діями) і соціальну перцепцію (сприйняття і розуміння партнера).

Функціонально і професійно значеннєвим є спілкування в педагогічній діяльності. Воно виступає як інструмент впливу, і звичайні умови та функції спілкування отримують додаткове «навантаження», оскільки із аспектів загальнолюдських переростають у професійно-творчі складові.

Спілкування вчителя та учнів – процес формування атмосфери, в якій між ним і дітьми, а також їхніми батьками складаються відносини взаємоповаги, довіри, відповідальності, стверджується особистісна гідність кожного учасника навчально-виховного процесу (учня, вчителя, батьків).

Видатний український педагог В.О.Сухомлинський велику роль у розвитку здорової особистості відводив радісній атмосфері творчої праці учителів і учнів, яка наповнює Школу радощів. Основою такої атмосфери на його думку повинні бути справедливість, гуманність, доброзичливість та чуйність, які є домінантами комунікативної взаємодії з дітьми.

Василь Олександрович переконаний, що створення сприятливої психологічної атмосфери необхідно тому, що в ній не тільки гарно засвоюються знання дітьми, а й формуються ціннісні моральні якості,

розвивається та формується здорова у всіх відношеннях (фізичному, психічному, духовному) особистість дитини. Він підкреслює, що створити таку атмосферу може тільки гуманний учитель у гуманному педагогічному процесі. А визначальною складовою гуманності педагога є любов до дітей.

Видатний педагог був переконаний, що навчати і виховувати дітей можна за умови, якщо їх по-справжньому любити. *«Любов до дитини, писав Василь Олександрович, - це плоть і кров вихователя як сили, яка здатна впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – все рівно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без почуття кольору».* Для Сухомлинського педагогічна любов – це повага до особистої гідності дитини, постійна турбота про неї, це складний процес розуміння, вивчення дитини, відкриття в ній людської краси, на основі якої формується здорова особистість.

Проявлення любові до дітей – це позитивно-емоційне ставлення до них, яке забарвлене особистісними якостями педагога. Таке ставлення – тонкий інструмент дотику до душі кожного вихованця. Воно стимулює, надихає, впевнює, активізує, вселяє віру в свої сили, здібності. У дітей з'являються позитивні почуття та емоції, вони відчують душевний комфорт. Це сприяє усуненню негативних психологічних станів, нормалізації стану нервової системи, яка в свою чергу нормалізує роботу всіх інших систем та органів.

Славетний педагог застерігав учителів від так званих шкільних хвороб, причинами яких є нехтування принципами гуманності та справедливості. Він писав, що дорослий може визнати несправедливість як помилку, але дитині це зробити важко. Несправедливість, нетактовність, грубість учителя, які проявляються в процесі спілкування, принижують гідність дитини, обурюють її, породжують в душі форми активного і пасивного протесту. Все це негативно впливає на її нервову систему, збуджує клітини головного мозку та підкоркові області. Цей стан підсилюється ще й від усвідомлення дитиною своєї безвихідності, що вона не в силах протистояти несправедливості вчителя.

Після сильного нервового збудження, як правило, наступає гальмування, дитина відчуває слабкість, апатію. Як в першому, так і в другому випадку дитина не здатна нормально мислити, почуватися, засвоювати знання, створювати щось нове, оригінальне. За умови частого повторення таких станів настає нервовий зрив, що є підставою шкільних захворювань.

Василь Олександрович дає умовну класифікацію ознакам цих хвороб: збентеженість, манія несправедливих образ і переслідувань, дитяча озлобленість, удавана безтурботність, страх, тривога та інші. Симптоми різні, але причини одні: учительська грубість, безтактовність, несправедливість, душевна черствість та інші, тобто все те, що Сухомлинський включав в поняття «комунікативне безкультур'я», яке в свою чергу є складовою «педагогічного безкультур'я».

Для педагогічної творчості потрібен душевний комфорт, політ душі на фоні позитивного душевного стану. Тому брак педагогічної та комунікативної культури гальмує творчість, стоїть на її заваді.

Сьогодні вчені віднайшли новий термін, яким позначають захворювання, які з'явилися в процесі навчання дітей в школі – «дидактогенні захворювання», а це вже серйозні функціональні відхилення в роботі різних систем і органів в організмі дитини, які є наслідком серйозної причини – браку комунікативних здібностей учителя.

До комунікативної культури педагога входить вміння знаходити оптимальні способи спілкування з дітьми, які сприяють піднесенню, налаштовують їх на мажорний лад, сприяють розвитку доброзичливого ставлення до інших та сприяють зміцненню здоров'я дітей, їх розвитку.

Щоб цього досягти, учитель повинен вивчати психологічні особливості не тільки вікові, а й кожного учня. Перш за все необхідно знати тип темпераменту дітей, особливості перебігу різних психічних функцій, рівень самооцінки, спрямованість кожної особистості дитини, яка виявляється у її інтересах, потребах, ідеалах, ціннісних орієнтаціях. Мова йде про врахування

кожним педагогом індивідуальних особливостей дітей та здійснення індивідуального підходу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виокремити цілий ряд важливих складових комунікативних здібностей, від рівня розвитку яких багато в чому залежить ефективність спілкування педагога з учнями, як основного засобу їх навчання, виховання та формування здорової особистості дитини.

Однією із значущих характеристик вчителя є його спрямованість на іншу людину, тобто дитину, яку він розвиває та формує як всебічно та гармонійно розвинену здорову особистість. Любов до дітей, повага і пошана, створення ситуацій успіху для кожного із них, турбота про фізичне та духовне здоров'я, ставлення до дитини як найвищої цінності – невід'ємні складові педагогічної спрямованості.

На високому рівні розвитку у кожного вчителя повинні бути й усі пізнавальні процеси, а саме: увага, сприйняття, пам'ять, мислення, уява.

Як підтверджує практика, у кожного педагога повинні бути: великий обсяг уваги, висока її стійкість, уміння правильно розподіляти її, високий рівень розвитку довільної, мимовільної та післядовільної уваги. Це дає змогу вчителю тримати усе і усіх в полі свого зору, вислуховувати, чути і розуміти кожного, вчасно правильно реагувати, допомагати, вносити необхідні корективи.

Поряд з увагою неоціненною якістю для педагогічно доцільного спілкування з вихованцями є і сприйняття та спостережливість учителя. Від рівня їх розвитку залежать і перцептивні здібності педагога: уміння за зовнішніми ознаками, проявами читати, розуміти внутрішній стан своїх учнів. Спостережливому вчителю багато чого скажуть манери, одяг, мовлення, постава, хода, вираз обличчя, емоційні реакції своїх вихованців тощо. Такий педагог зможе співставити, проаналізувати, порівняти, вчасно помітити як позитивні, так і негативні зрушення і, як результат, – установити

причинно-наслідкові зв'язки, що сприятиме об'єктивній оцінці, внесенню необхідних коректив, наданню відповідної допомоги.

Велику допомогу педагогу в організації ефективного спілкування з учнями надасть гарна пам'ять. Вона допоможе установити особистісні контакти з кожним вихованцем, що є дуже важливим для дітей, оскільки кожен з них має відчувати, що він потрібний своєму вчителю, що педагог його помічає, турбується про нього. Дякуючи своїй гарній пам'яті, вчитель швидко запам'ятає прізвища, імена дітей, не буде забувати їх обличчя, буде пам'ятати про їх особливості та враховувати це все у спілкуванні з ними.

Важливим пізнавальним процесом, який сприяє забезпеченню суб'єкт-суб'єктного рівня спілкування з вихованцями є мислення. Уміння аналізувати, робити правильні висновки, узагальнювати, систематизувати, з'ясовувати мотиви поведінки, окремих учинків, дій, ставлень, уміння об'єктивно оцінити поведінку дітей у будь-яких ситуаціях – далеко не усі можливості мислення.

Щоб спілкування з дітьми було позитивним, якісним, у педагогів повинно бути гарно розвиненою уява. Вона допомагає прогнозувати, передбачати результати виховних впливів на дітей, підходити творчо до виконання своїх професійних обов'язків. Її виявом є також уміння вчителя ставити себе на місце дитини і сприймати світ її очима, відчувати її переживання, наміри, хід думок. Саме уява виступає основою педагогічної творчості. Дякуючи їй, педагог створює свою творчу лабораторію, наповнює її інноваційними підходами до навчання, виховання та розвитку дітей.

Однією з умов успішного спілкування вчителя з учнями є його високорозвинені емпатійні здібності. Здатність педагога до співпереживання, співчуття, його уміння відчувати радість і біль дітей як свої, іншими словами, уміння душею і серцем відчувати стан своїх вихованців, відіграє чи не найголовнішу роль у спілкуванні педагога зі своїми учнями. Саме від емоційного стану дітей залежить ефективність усіх виховних впливів педагогів. Якщо вони, пройшовши через внутрішній світ школярів,

викликають у них позитивні почуття та емоції, тоді вимоги дорослих, трансформуються в особистісно-значущі потреби дітей, і далі вони виконують усе за своїми власними потребами, за своєю ініціативою. Тоді на цьому етапі спрацьовує порада В.О.Сухомлинського №100 (праця «Сто порад учителеві»), сутність якої в тому, що навчати і виховувати дітей треба так, щоб вони цього не помічали, а щоб їм самим хотілося про щось дізнатися, щось сформувати у себе, чи виховати, розвинути, чи може від чогось позбутися.

Важливим компонентом якісного спілкування педагогів з учнями є їх вміння обирати по відношенню до своїх вихованців правильний, індивідуальний підхід, найбільш доцільний спосіб поведінки, як із усім класом, так і з кожним учнем, знаходити ефективні способи звернення до них. А це залежить не тільки від знання педагогом своїх вихованців, а й від вміння відрефлексовувати самого себе: свої особливості, свої вчинки, поведінку, свою діяльність тощо, що сприятиме усвідомленню свого «Я – образу» і допоможе педагогу управляти своєю поведінкою у різних ситуаціях комунікативної взаємодії з учнями.

Результати наукових досліджень та педагогічний досвід свідчать про те, що усі пізнавальні процеси та психічні особливості не відокремлені одне від одного, вони взаємопов'язані та взаємообумовлені і характеризують особистість педагога в цілому. Кожному вчителеві важливо усвідомлювати їх важливу роль у налагодженні контактів з дітьми та в організації ефективного спілкування з ними. Тому ще у студентські роки треба дбати про розвиток у себе усіх психологічних процесів та емоційно-чуттєвої сфери. А педагогам-практикам постійно працювати над собою, підвищувати педагогічну майстерність, однією із складових якої є високорозвинені комунікативні здібності.

Основоположне значення в кардинальному оновленні педагогічного процесу має бути побудова всієї педагогічної діяльності та спілкування на засадах гуманізму, дотримання у виховному процесі на будь-яких етапах чи

рівнях принципу рівноправності його учасників, що сприяє виникненню між ними взаємодовірливих стосунків, стимулює ефективність педагогічного спілкування та формуванню творчої всебічно розвиненої особистості.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Пояснити сутність спілкування.
2. Яка роль комунікативної взаємодії в розвитку особистості?
3. Визначити умови комунікативної культури.
4. Значення психічних процесів у формуванні комунікативної культури педагога.

Розділ 2

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1: Сутність та особливості педагогічної творчості

Мета:

- дидактична: осмислити та усвідомити сутність творчості та педагогічної творчості; повторити, закріпити та систематизувати теоретичний матеріал з теми;
- розвивальна: розвивати мислення, увагу, уяву, мовлення, креативні здібності;
- виховна: формувати науковий світогляд; виховувати гуманність, толерантність, повагу до професії педагога.

Ключові слова: творчість, педагогічна творчість, творча особистість, особливості педагогічної творчості, шляхи розвитку творчої особистості.

Студенти повинні знати: сутність творчості, педагогічної творчості, риси творчої особистості, особливості педагогічної творчості, шляхи розвитку творчої особистості.

Студенти повинні вміти: відрізнити творчість від псевдотворчості, організовувати та реалізовувати творчий педагогічний процес, розвивати творчі здібності особистості.

План:

1. Сутність поняття «творчість».
2. Сутність поняття «педагогічна творчість».
3. Зробити порівняльний аналіз поняттям:
  - «творчість і псевдотворчість»;
  - «творчість і педагогічна творчість».
4. Визначити особливості педагогічної творчості.
5. Дати характеристику рисам творчої особистості.
6. Провести самодіагностику творчого потенціалу особистості та окреслити шляхи самовдосконалення.
7. Розкрити шляхи розвитку творчої особистості педагога.

8. Визначити роль творчості в педагогічному процесі.
9. Підсумки заняття.

Література:

1. Курлянд З. Н. Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. Інноваційна педагогіка. Херсон: Гельветика, 2019. Вип. 19. Т. 2. С. 17–22.
2. Мадзігон В. М. Технологія креативної педагогічної освіти: монографія / В. Мадзігон, А. Нісімчук; Інст пед. технологій (м. Луцьк). Луцьк: Твердиня, 2011. – 509 с.
3. Михайлишин Р. Педагогічна творчість – компонент фахової підготовки сучасного педагога. Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи: зб. наук. пр.: у 3 т. / ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2013. Т. 3: Педагогічна думка, освіта, персоналії: теоретичний, історичний, компаративістський підходи / за ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмида. С. 219–230.
4. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія / за ред. Н. В. Гузій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 427 с.
5. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко [та ін.]. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – С. 165–174.
6. Пихтіна Н. П. Педагогічна творчість. Ніжин. держ. унт ім. Миколи Гоголя. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 175 с.
7. Приходченко К. І. Творче освітньо-виховне середовище загальноосвітнього закладу гуманітарного профілю; Донецький національний унт. – Донецьк: Донеччина, 2007. – 640 с.

Тема 2: Взаємозв'язок педагогічної творчості та педагогічної майстерності

Мета:

- дидактична: осмислити та усвідомити сутність творчості та педагогічної майстерності; повторити, закріпити та систематизувати теоретичний матеріал з теми;

- розвивальна: розвивати мислення, увагу, уяву, мовлення; розвивати уміння та навички самовдосконалення педагогічної майстерності;

- виховна: формувати науковий світогляд; виховувати гуманність, толерантність, повагу до професії педагога.

Ключові слова: творчість, педагогічна творчість, педагогічна майстерність, особистість педагога, гуманістична спрямованість.

Студенти повинні знати: сутність творчості, педагогічної творчості, педагогічної майстерності, гуманістичної спрямованості, компетентності педагога-майстра.

Студенти повинні вміти: реалізовувати гуманістичні принципи педагогічної діяльності, оволодівати основами педагогічної майстерності та постійно самовдосконалюватися.

План:

1. На основі аналізу першоджерел розкрити сутність понять педагогічна творчість та педагогічна майстерність.
2. Визначити взаємозумовленість педагогічної творчості та педагогічної майстерності.
3. Окреслити шляхи розвитку педагогічної майстерності.
4. За темою скласти 10 тестів.
5. Провести самодіагностику педагогічної майстерності. За отриманими результатами скласти дорожню карту самовдосконалення.
6. Розкрити роль педагогічної майстерності в педагогічній діяльності.
7. Підсумки заняття.

Література:

1. Павлюк Р.О. Креативність як складова частина професійної підготовки . – К. : Наукова думка, 2007. – 325с.

2. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. – [3-є вид.]. – К. : Богданова А.М., 2008. – 376 с.
3. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.В.Кривоніс та ін.; за ред. І.А.Зязюна. – 2 ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
4. Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія / Укл. Н. Гузій. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 2000. – С. 98-111.
5. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія / за ред. Н. В. Гузій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 427 с.
6. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко [та ін.]. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – С. 165-174.
7. Пихтіна Н. П. Педагогічна творчість. Ніжин. держ. унт ім. Миколи Гоголя. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 175 с.
8. Серьожникова Р. К. Майбутній педагог в просторі творчого розвитку. – Донецьк: НордПрес, 2006. – 471 с.
9. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: Підручник // К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
10. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. – К.: «Освіта України», 2008. – 702 с.

Тема 3: Психологічні засади педагогічної творчості

Мета:

- дидактична: осмислити та усвідомити роль психології в педагогічній діяльності та психологічні засади педагогічної творчості; повторити, закріпити та систематизувати теоретичний матеріал з теми;
- розвивальна: розвивати мислення, увагу, уяву, мовлення, креативні здібності;

- виховна: формувати науковий світогляд, гуманістичну спрямованість особистості; виховувати гуманність, толерантність, повагу до професії педагога.

Ключові слова: творчий педагогічний процес, психологія творчості, увага, уява, самодіагностика.

Студенти повинні знати: роль психології у творчому педагогічному процесі, сутність уваги та уяви, шляхи та прийоми розвитку якостей уваги та видів уяви.

Студенти повинні вміти: враховувати психологічні засади в організації творчого педагогічного процесу, самоудосконалювати увагу та уяву, розвивати креативні здібності особистості.

План:

1. Розкрити роль психології в творчому педагогічному процесі.
2. Пояснити сутність уваги та дати характеристику її якостям.
3. Визначити шляхи розвитку уваги.
4. Пояснити сутність уяви та дати характеристику її якостям.
5. Визначити шляхи розвитку уяви.
6. Провести самодіагностику уваги та уяви та окреслити шляхи розвитку уваги і уяви.
7. Довести необхідність знань психології для організації творчого педагогічного процесу.
8. Підсумки заняття.

Література:

1. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посібник. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 156 с.
2. Клименко В. В. Психологія творчості: навч. посібник для вищ. навч. закладів. Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 480 с.
3. Міщиха Л. П. Психологія творчості: навч. посібник . Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 447 с.

4. Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены). – К.: «Освіта України», 2007. – 388 с.
5. Моляко В. О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини / В. О. Моляко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 1–4.
6. Психологія творчості: конспект лекцій / уклад. О. А. Кривопишина. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – 81 с.
7. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посібник. – 3-є вид. – К.: Либідь, 2004. – 288 с.

Тема 4: Педагогічне спілкування – структуротворча домінанта творчого педагогічного процесу

Мета:

- дидактична: осмислити та усвідомити сутність спілкування та педагогічного спілкування, його роль в діяльності педагога; повторити, закріпити та систематизувати теоретичний матеріал з теми;
- розвивальна: розвивати пам'ять, мислення, увагу, уяву, мовлення; розвивати комунікативні здібності;
- виховна: формувати науковий світогляд; виховувати гуманність, толерантність, повагу до професії педагога.

Ключові слова: спілкування, педагогічне спілкування, функції, стилі ставлення, керівництва та педагогічного спілкування, правила педагогічного спілкування.

Студенти повинні знати: сутність спілкування та педагогічного спілкування, функції, стилі ставлення, керівництва та педагогічного спілкування, правила педагогічного спілкування.

Студенти повинні вміти: реалізовувати усі функції педагогічного спілкування, добирати в конкретних ситуаціях і умовах оптимальні стилі педагогічного спілкування, дотримуватися правил педагогічного спілкування, розвивати комунікативні здібності.

План:

1. На основі аналізу літературних джерел розкрити сутність понять:
  - «спілкування»;
  - «педагогічне спілкування».
2. Зробити порівняльний аналіз понять «спілкування», «педагогічне спілкування». Визначити спільні та відмінні ознаки.
3. На прикладах довести необхідність реалізації усіх функцій педагогічного спілкування.
4. Виокремити провідні стилі ставлення педагога до дітей, стилі педагогічного керівництва, стилі педагогічного спілкування. Обґрунтувати свою т. зору.
5. Скласти правила педагогічного спілкування.
6. Провести самодіагностику навичок ефективного спілкування та окреслити шляхи їх самовдосконалення.
7. На основі лекційного матеріалу теми скласти 10 тестів.
8. Написати твір есе на тему «Роль педагогічного спілкування у творчому педагогічному процесі».
9. Підсумки заняття.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. К. : «Академія», 2006. – 256 с.
3. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі : навчальний посібник. Житомир : ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2021.
4. Данилюк І. В., Гомольська Л. П. Основні підходи до дослідження бренд-комунікації у науковій літературі // Scientific Journal VIRTUS. 2021. № 50. С. 40–44.
5. Енциклопедія освіти: акад. пед. наук України / за заг. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

6. Євдокимова Н. О., Зливков В. Л., Лукомська С. О. Дорога змін : ефективне спілкування у кризових умовах життя. Миколаїв : Іліон, 2016. – 180 с.
7. Карпенко О. Основи педагогічної майстерності / О. Карпенко, А. Федорович. – Дрогобич: РВВ Дрогоб. держ. пед. унту ім. І. Франка, 2013. – С.149-157.

Тема 5: Педагогічна взаємодія як фактор розвитку педагогічної творчості

Мета:

- дидактична: осмислити та усвідомити сутність взаємодії та педагогічної взаємодії, її роль в діяльності педагога; повторити, закріпити та систематизувати теоретичний матеріал з теми;
- розвивальна: розвивати пам'ять, мислення, увагу, уяву, мовлення; розвивати комунікативні здібності; розвивати уміння та навички суб'єкт-суб'єктного рівня педагогічної взаємодії;
- виховна: формувати науковий світогляд; виховувати якості, які є передумовами ефективної педагогічної взаємодії та повагу до професії педагога.

Ключові слова: взаємодія, педагогічна взаємодія, створюючі та гальмуючі прийоми педагогічної взаємодії, принципи педагогічної взаємодії, шляхи удосконалення педагогічної взаємодії.

Студенти повинні знати: сутність взаємодії та педагогічної взаємодії; прийоми, принципи та шляхи удосконалення педагогічної взаємодії.

Студенти повинні вміти: проявляти ефективну, суб'єкт-суб'єктну взаємодію в усіх ситуаціях педагогічної діяльності; реалізовувати принципи педагогічної взаємодії; удосконалювати взаємодію з дітьми на гуманістичних засадах.

План:

1. Комунікативна атака за темою заняття:

- підведення до теми;
- аргументація та мотивація теми;
- визначення мети;
- робота з епіграфом;
- творче закінчення комунікативної атаки.

2. Презентація книг з проблеми педагогічної взаємодії.

3. Перевірка теоретичних положень.

А. Розкрити сутність понять:

- педагогічна взаємодія;
- характеристики педагогічної взаємодії;
- принципи педагогічної взаємодії;
- прийоми педагогічної взаємодії;
- шляхи підвищення ефективності педагогічної взаємодії.

Б. Дати порівняльний аналіз рівнів педагогічної взаємодії: суб'єкт-суб'єктного і об'єкт-об'єктного. Навести приклади. Обґрунтувати доцільність.

4. Психологічний тест. За результатами скласти програму самовдосконалення.

5. Моделювання та аналіз педагогічних ситуацій. Програти та проаналізувати педагогічні ситуації, в яких педагоги застосовують створюючі та гальмуючі прийоми взаємодії з дітьми. Визначити їх та обґрунтувати доцільність.

6. Підсумки заняття.

Література:

1. Вікторова Л. В. Основи соціалізації особистості [текст]: навч. посібник / Вікторова Л. В., Тверезовська Н. Т., Михайліченко М. В., Ржевський Г. М. – К.: «ЦП «КОМПРИНТ», 2017. – 475 с.
2. Електронний курс «Основи педагогічної майстерності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://pedagogika.ucoz.ua/load/osnovi_pedagogichnoji_majsternosti/osnovi_pedagogichnoji_majsternosti/10

3. Нова українська школа: poradnyk dlya vchytelya. URL: <https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya>.
4. Освіта дітей з особливими потребами: шляхи розбудови нової української школи (психологопедагогічні аспекти) //уклад. Полторацький О.В., Сиченко В.В., Москалець М.М., Крижановська Т.В., Навчально-методичний посібник для навчальних закладів загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання / відп. за вип. Романенко М.І. - ФОП Обдимко О.С.. – Дніпро. – 2019. – 103 с.
5. Підручники онлайн. «Теорія і методика виховання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/10981205/pedagogika/teoriya_metodika_vihovanny
[a](#)
6. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. – С. 10.
7. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 – 108 с.
8. Теслюк В.М., Лузан П.Г., Шовкун Л.М. (2010) *Основи педагогічної майстерності: навчальний посібник*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/4726/>.

Тема 6: Педагогічний такт – передумова педагогічної творчості

Мета:

- дидактична: осмислити та усвідомити сутність такту та педагогічного такту, його роль в діяльності педагога; повторити, закріпити та систематизувати теоретичний матеріал з теми;

- розвивальна: розвивати пам'ять, мислення, увагу, уяву, мовлення; розвивати комунікативні здібності;

- виховна: формувати науковий світогляд; виховувати якості які є передумовами педагогічного такту та повагу до професії педагога.

Ключові слова: такт, педагогічний такт, складові педагогічного такту, рольові позиції вчителя, принципи педагогічного такту.

Студенти повинні знати: сутність такту та педагогічного такту, його структурні компоненти, принципи.

Студенти повинні вміти: проявляти тактовність в усіх педагогічних ситуаціях; реалізовувати принципи педагогічного такту; вміти обирати найдоцільніші рольові позиції педагога в різних ситуаціях педагогічної дійсності.

План:

1. Комунікативна атака за темою заняття:
  - підведення до теми;
  - аргументація та мотивація теми;
  - визначення мети;
  - робота з епіграфом;
  - творче закінчення комунікативної атаки.
2. Презентація книг з проблеми педагогічного такту.
3. Перевірка теоретичних положень. Розкрити сутність понять:
  - такт;
  - педагогічний такт;
  - складові педагогічного такту;
  - рольові позиції педагога;
  - принципи педагогічного такту;
4. Психологічний тест. За результатами скласти програму самовдосконалення.
5. Моделювання та аналіз педагогічних ситуацій.
6. Підсумки заняття.

Література:

1. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.
2. Максименко С. Д. Технологія спілкування (комунікативна компетентність вчителя: сутність і шляхи формування) / С.Д. Максименко, М.М. Заброцький. – К. : Главник, 2005. – 112 с
3. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Карамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К.: Вища шк., 2004. — 422 с.
4. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. Посіб. – К. : Вища школа, 2004. – 335 с.
5. Сухомлинський В. Сто порад учителеві // Вибрані твори: У 5 т. — К. : Рад. шк., 1976. — Т. 2. — С. 419–654.

Завдання теоретичного та практичного характеру:

Що таке такт?

Що таке педагогічний такт?

Зробіть порівняльний аналіз такту взагалі і педагогічного такту.

Охарактеризуйте рольові позиції педагога та їх доцільність у різних педагогічних ситуаціях.

Виконайте завдання-самоперевірку: визначте і напишіть якості, які є передумовами педагогічного такту; поряд з якостями за 5-и бальною системою поставте показники, які відповідають вам. Зробіть для себе висновки, в якому плані необхідно працювати для самовдосконалення.

Тема 7: Комунікативна культура педагога як засіб формування творчої особистості

Мета:

- дидактична: осмислити та усвідомити сутність комунікативної культури педагога, її ролі в творчому педагогічному

процесі; повторити, закріпити та систематизувати теоретичний матеріал з теми;

- розвивальна: розвивати пам'ять, мислення, увагу, уяву, мовлення; розвивати комунікативну культуру;

- виховна: формувати науковий світогляд; виховувати якості, які є передумовами комунікативної культури педагога та повагу до професії педагога.

Ключові слова: культура, комунікативна культура, складові компоненти комунікативної культури, комунікація, інтеракція, соціальна перцепція.

Студенти повинні знати: сутність культури та комунікативної культури, її складові та психологічні засади.

Студенти повинні вміти: проявляти комунікативну культуру в усіх педагогічних ситуаціях; реалізовувати принципи педагогічної взаємодії; добирати оптимальні засоби та прийоми комунікативної культури в процесі спілкування з дітьми.

План:

1. Комунікативна атака за темою заняття:

- підведення до теми;
- аргументація та мотивація теми;
- визначення мети;
- робота з епіграфом;
- творче закінчення комунікативної атаки.

2. Презентація книг з проблеми комунікативної культури.

3. Перевірка теоретичних положень. Розкрити сутність понять:

- комунікація, інтеракція, перцепція, культура;
- комунікативна культура;
- складові комунікативної культури;
- психологічні засади комунікативної культури;

4. Психологічний тест. За результатами скласти програму самовдосконалення.

5. Моделювання та аналіз педагогічних ситуацій.

6. Підсумки заняття.

Література:

1. Амонашвілі Ш.О. Посмішко моя, де ти? Думки в учительській / Переклад з російської. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітительський центр ім. М.К.Реріха, 2007. – 32 с. – (Антологія гуманної педагогіки).
2. Коццолино М. Невербальна комунікація. Теорія, функції, мови і знак. Пер. с італ. О. Л. Шипилової. Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2018. – 224 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти. – Освіта. – 2002. – № 26. – 24.04 – 1.05.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : монографія. Чернівці: Книги-XXI, 2009. – 528 с.
5. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. – [3-є вид.]. – К. : Богданова А.М., 2008. – 376 с.
6. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.В.Кривоніс та ін.; за ред. І.А.Зязюна. – 2 ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
7. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.

Розділ 3

Завдання для самостійної роботи

Тема 1: Сутність та особливості педагогічної творчості

Завдання:

1. Скласти структурно-логічну схему за темою «Сутність та особливості педагогічної творчості».
2. Скласти 10 тестів з 3-ьома варіантами відповідей (за темою).
3. Підібрати 10 вправ-завдань для розвитку творчого потенціалу особистості.

Література:

1. Курлянд З. Н. Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. Інноваційна педагогіка. Херсон: Гельветика, 2019. Вип. 19. Т. 2. С. 17–22.
2. Мадзігон В. М. Технологія креативної педагогічної освіти: монографія / В. Мадзігон, А. Нісімчук; Інст пед. технологій (м. Луцьк). Луцьк: Твердиня, 2011. – 509 с.
3. Михайлишин Р. Педагогічна творчість – компонент фахової підготовки сучасного педагога. Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи: зб. наук. пр.: у 3 т. / ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2013. Т. 3: Педагогічна думка, освіта, персоналії: теоретичний, історичний, компаративістський підходи / за ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмида. С. 219–230.
4. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія / за ред. Н. В. Гузій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 427 с.
5. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко [та ін.]. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – С. 165–174.
6. Пихтіна Н. П. Педагогічна творчість. Ніжин. держ. унт ім. Миколи Гоголя. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 175 с.

7. Приходченко К. І. Творче освітньо-виховне середовище загальноосвітнього закладу гуманітарного профілю; Донецький національний унт. – Донецьк: Донеччина, 2007. – 640 с.

Тема 2. Взаємозвязок педагогічної творчості та педагогічної майстерності

Завдання:

1. Розкрити взаємозвязок педагогічної творчості та педагогічної майстерності (на конкретних прикладах).
2. Підібрати методики на виявлення рівнів розвитку педагогічної творчості та педагогічної майстерності та провести їх самодіагностику.
3. Скласти програми самовдосконалення педагогічної творчості та педагогічної майстерності.

Література:

1. Карпенко О. Основи педагогічної майстерності / О. Карпенко, А. Федорович. – Дрогобич: РВВ Дрогоб. держ. пед. унту ім. І.Франка, 2013. – С.149-157.
2. Курлянд З. Н. Формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. Інноваційна педагогіка. Херсон: Гельветика, 2019. Вип. 19. Т. 2. С. 17–22.
3. Лазарєв М. О. Творча самореалізація особистості вчителя, студента, учня в людино-центрованій евристичній освіті. Професійно-творча самореалізація майбутнього педагога в інноваційній освіті : монографія. – Суми : СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2013. – С. 69-111/
4. Мадзігон В. М. Технологія креативної педагогічної освіти: монографія / В. Мадзігон, А. Нісімчук; Інст пед. технологій (м. Луцьк). Луцьк: Твердиня, 2011. – 509 с.

5. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / Упорядники Андрєєва В.М., Григораш В.В. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 352 с.
6. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. – [3-є вид.]. – К. : Богданова А.М., 2008. – 376 с.
7. Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей. Київ :Талком. 2017. 284с.
8. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.В.Кривоніс та ін.; за ред. І.А.Зязюна. – 2 ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. - 422 с
9. Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія / Укл. Н. Гузій. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 2000. – С. 98-111.
10. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія / за ред. Н. В. Гузій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 427 с.
11. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посіб. К. : Вища школа, 2004. – 335 с.
12. Філатова Л. С. Педагогічна майстерність : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти педагогічних університетів за спеціальностями 013 Початкова освіта; 016 Спеціальна освіта. Харків : ХНПУ, 2021. – 90 с.

Тема 3. Психологічні засади педагогічної творчості

Завдання:

1. Написати твір есе на тему «Роль психології в творчому педагогічному процесі».
2. Підібрати по 10 вправ-завдань на розвиток уваги та уяви.
3. Скласти 10 тестів з 3-ьома варіантами відповідей (за темою).

Література:

1. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посібник. – Львів: ЛьВДУВС, 2016. – 156 с.
2. Клименко В. В. Психологія творчості: навч. посібник для вищ. навч. закладів. Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 480 с.
3. Міщина Л. П. Психологія творчості: навч. посібник . Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 447 с.
4. Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены). – К.: «Освіта України», 2007. – 388 с.
5. Моляко В. О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини / В. О. Моляко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 1–4.
6. Психологія творчості: конспект лекцій / уклад. О. А. Кривопишина. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – 81 с.
7. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посібник. – 3-є вид. – К.: Либідь, 2004. – 288 с.

Тема 4. Педагогічне спілкування – структуротворча домінанта педагогічної творчості

Завдання:

1. Зробити порівняльний аналіз понять «комунікація» і «спілкування».
2. Написати твір есе на тему «Роль спілкування у розвитку дитини з психофізичними порушеннями».
3. Розробити памятку педагогу «Правила спілкування з дітьми з психофізичними порушеннями».

Література:

8. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.

9. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. К. : «Академія», 2006. – 256 с.
10. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі : навчальний посібник. Житомир : ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2021.
11. Данилюк І. В., Гомольська Л. П. Основні підходи до дослідження бренд-комунікації у науковій літературі // Scientific Journal VIRTUS. 2021. № 50. С. 40–44.
12. Енциклопедія освіти: акад. пед. наук України / за заг. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
13. Євдокимова Н. О., Зливков В. Л., Лукомська С. О. Дорога змін : ефективне спілкування у кризових умовах життя. Миколаїв : Іліон, 2016. – 180 с.
14. Карпенко О. Основи педагогічної майстерності / О. Карпенко, А. Федорович. – Дрогобич: РВВ Дрогоб. держ. пед. унту ім. І. Франка, 2013. – С.149-157.

Тема 5: Педагогічна взаємодія як засіб педагогічної творчості

Завдання:

1. Довести важливість суб'єкт-суб'єктної взаємодії в творчому педагогічному процесі.
2. Розробити фрагмент заняття з дітьми з психофізичними порушеннями з доцільним використанням прийомів педагогічної взаємодії.
3. Обґрунтувати доцільність застосування прийомів педагогічної взаємодії (на конкретних прикладах).

Література:

1. Вікторова Л. В. Основи соціалізації особистості [текст]: навч. посібник / Вікторова Л. В., Тверезовська Н. Т., Михайліченко М. В., Ржевський Г. М. – К.: «ЦП «КОМПРИНТ», 2017. – 475 с.

2. Електронний курс «Основи педагогічної майстерності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pedagogika.ucoz.ua/load/osnovi_pedagogichnoji_majsternosti/osno_vi_pedagogichnoji_majsternosti/10.
3. Нова українська школа: порадник для вчителя. URL: <https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya>.
4. Освіта дітей з особливими потребами: шляхи розбудови нової української школи (психологопедагогічні аспекти) //уклад. Полторацький О.В., Сиченко В.В., Москалець М.М., Крижановська Т.В., Навчально-методичний посібник для навчальних закладів загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання / відп. за вип. Романенко М.І. - ФОП Обдимко О.С.. – Дніпро. – 2019. – 103 с.
5. Підручники онлайн. «Теорія і методика виховання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/10981205/pedagogika/teoriya_metodika_vihovanny
[a](#)
6. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. – С. 10.
7. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 – 108 с.
8. Теслюк В.М., Лузан П.Г., Шовкун Л.М. (2010) *Основи педагогічної майстерності: навчальний посібник*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/4726/>.

Тема 6: Педагогічний такт – передумова педагогічної творчості

Завдання:

1. Визначити причини порушення педагогічного такту та шляхи його формування.

2. Співвіднести рольові позиції педагога зі стилями педагогічного керівництва у форматі педагогічного такту.
3. Скласти пам'ятку «Бути тактовним з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку».

Література:

1. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.
2. Максименко С. Д. Технологія спілкування (комунікативна компетентність вчителя: сутність і шляхи формування) / С.Д. Максименко, М.М. Заброцький. – К. : Главник, 2005. – 112 с
3. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Карамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К.: Вища шк., 2004. — 422 с.
4. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. Посіб. – К. : Вища школа, 2004. – 335 с.
5. Сухомлинський В. Сто порад учителеві // Вибрані твори: У 5 т. — К. : Рад. шк., 1976. — Т. 2. — С. 419–654.

Тема 7: Комунікативна культура педагога як засіб формування творчої особистості

Завдання:

1. Скласти структурно-логічну схему за темою «Комунікативна культура педагога як засіб формування творчої особистості».
2. Написати твір есе «Роль комунікативної культури у розвитку творчої особистості дитини з порушеннями психофізичного розвитку».
3. За темою скласти 10 тестів з 3-ьома варіантами відповідей.

Література:

8. Амонашвілі Ш.О. Посмішко моя, де ти? Думки в учительській / Переклад з російської. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітительський центр ім. М.К.Реріха, 2007. – 32 с. – (Антологія гуманної педагогіки).
9. Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теория, функции, язык и знак. Пер. с итал. О. Л. Шипиловой. Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2018. – 224 с.
10. Національна доктрина розвитку освіти. – Освіта. – 2002. – № 26. – 24.04 – 1.05.
11. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : монографія. Чернівці: Книги-XXI, 2009. – 528 с.
12. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. – [3-є вид.]. – К. : Богданова А.М., 2008. – 376 с.
13. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.В.Кривоніс та ін.; за ред. І.А.Зязюна. – 2 ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
14. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.

Розділ 4

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Тести для самоперевірки знань з кожної теми

Тема: Сутність та особливості педагогічної творчості

Тести

1. Творчість не може існувати окремо від:
  - об'єкта дослідження
  - засобів комунікації
  - суспільства
2. Що є одним із головних завдань педагога?
  - розвивати творчі здібності дитини
  - завоювати авторитет в учнів
  - нав'язати дітям власну точку зору з будь-якого питання
3. Чи може творчість відокремлено існувати від суспільства?
  - може, тому що це окремий вид діяльності
  - не може, тому що носієм творчості є особистість
  - існує окремо лише в окремих випадках
4. Без чого неможливо виховати творчу особистість дитини?
  - без матеріального забезпечення
  - без оригінальних рішень педагога
  - без необхідних приладів
5. Які боки має педагогічна творчість?
  - творчість самого педагога
  - творчість дитини
  - творчість педагога та творчість дитини
6. Хто із видатних педагогів виділяв 4 рівні творчості вчителя?
  - В. Кан-Калик
  - Жан-Жак Руссо
  - А. Макаренко
7. Який з рівнів творчості включає найменше творчості вчителя?

третій

другий

нульовий

8. Який із рівнів творчості має назву – евристичний?

третій рівень

другий рівень

перший рівень

9. Творчість – це:

діяльність, що повторює вже винайдені норми, правила, дії

діяльність, що створює щось нове на основі осмислення

накопиченого досвіду

діяльність, яка проводиться з урахуванням можливостей дитини

10. Творчість не може існувати окремо від:

об'єкта дослідження

засобів комунікації

суспільства

11. Творчу особистість можна охарактеризувати як:

розвинену

креативну

звичайну

12. Яким типом мислення повинна бути наділена творча особистість педагога?

діалектичним

логічним

абстрактним

13. Як називається вид людської діяльності, що характеризується новизною та оригінальністю?

мистецтво

творчість

винахідливість

1 – в; 2 – а; 3 – б; 4 – б; 5 – в; 6 – а; 7 – в; 8 – а; 9 – б; 10 – в; 11 – б; 12 – а; 13-б

Тема: Взаємозв'язок педагогічної творчості та педагогічної майстерності

Тести

1. Якими особливостями характеризується творча особистість?
  - звичайна працездатність
  - порушує інструкції, виконує так, як вважає за краще
  - працездатність, оригінальність, висока самоорганізація
2. У чому проявляється творчість вчителя?
  - у прагненні навчати старими методами та прийомами
  - у прагненні і вмінні вдосконалювати педагогічну майстерність
  - у застосуванні передового досвіду
3. Які є риси педагогічної творчості?
  - розвинене мислення, сприйняття
  - доброзичливість, милосердя
  - комунікативні здібності, високий рівень загальної культури,
  - творча фантазія
4. Що є одним із головних завдань педагога?
  - формування творчої особистості дитини
  - формування дружлюбного ставлення до інших
  - виховання культури поведінки
5. Чим відрізняється педагогічна творчість від інших видів творчості (наукової, технічної та ін.)?
  - її об'єктом і підсумком є творення особистості
  - її об'єктом і підсумком є образ
  - її об'єктом і підсумком є механізм
6. Педагогічна майстерність – це:
  - досконале виконання педагогом своїх функцій на рівні
  - мистецтва

сукупність прийомів впливу на дітей

процес формування особистості дитини

7.Педагогічна майстерність як система включає в себе:

гуманістичну спрямованість, професійні знання

педагогічні здібності, педагогічну техніку

усі варіанти вірні

8. Формула формування педагогічної майстерності:

профпідготовка – профдіяльність

самоосвіта, самовиховання

усі варіанти вірні

9.Повага та любов до дітей – це сутність якого компонента педмайстерності?

професійні знання

гуманістична спрямованість

педагогічна техніка

10.Володіння мімікою, пантомімікою – це сутність якого компонента педагогічної майстерності?

професійні знання

гуманістична спрямованість

педагогічна техніка

Ключ:

1 – в; 2 – б; 3 – в; 4 – а; 5 – а; 6 – а; 7 – в; 8 – в; 9 – б; 10 – в.

Тема 3: Психологічні засади педагогічної творчості

Тестові завдання для самоперевірки

1.Як називається спрямованість і зосередженість свідомості людини на певних об'єктах?

увага

уява

цілеспрямованість

2. На які види поділяється увага за ступенем активності людини?

довільну і мимовільну

довільну та післядовільну

мимовільну, довільну, післядовільну

3. Який вид уваги властивий тільки людині?

мимовільна

довільна

післядовільна

4. Як називається можливість утримувати в сфері уваги одночасно декілька об'єктів?

розподіл

спостереження

переключення

5. Яку важливу особистісну якість формує в собі людина, яка часто проявляє увагу?

спостережливість

зосередженість

уважність

6. Що є засобом активізації уваги дітей?

ігри, яскраві приклади

звичайне подання матеріалу

швидкий темп подання інформації

7. Уява – це:

спрямованість і зосередженість свідомості людини на певних об'єктах
форма психічного відображення дійсності

загострення, підкреслення якихось частин, якостей

8. У чому сутність уяви?

у створенні нових образів на основі раніше сформованих

у формуванні вольових якостей

у підвищенні стійкості уваги

9. Які є види уяви?

концентрована, акцентована
комбінована, гіперболізована
мимовільна, довільна

10. На які види поділяється уява за ступенем самостійності?

творча, відтворююча
мимовільна, довільна
ситуативна, постійна

11. Уява людини оперує:

образами
поняттями
мовними одиницями

12. Сновидіння є одним із видів:

довільної уяви
мимовільної уяви
довільної уваги

13. Уява, яка створює нові образи за схемою, за аналогією, за описом, за алгоритмом – це:

довільна
відтворююча
творча

Ключ:

1 – а; 2 – в; 3 – б; 4 – а; 5 – в; 6 – а; 7 – б; 8 – а; 9 – в; 10 – а; 11 – а; 12 – б; 13-б

Тема 4: Педагогічне спілкування – структуроутворююча домінанта педагогічної творчості

Тестові завдання для самоперевірки:

1. Яка з названих функцій не є функцією педагогічного спілкування?

пізнавальна
інформаційна

мотиваційна

2. Яка функція педагогічного спілкування відіграє вирішальну роль у формуванні емпатійних здібностей?

співпереживання

обмін ролями

організаційна

3. Яка функція педагогічного спілкування сприяє усвідомленню дитиною свого «я»?

інформаційна

співпереживання

самоствердження

4. Стиль педагогічного спілкування, для якого характерне завоювання дешевого авторитету – це:

спілкування – залякування

спілкування – загравання

спілкування – дистанція

5. Дистанція між педагогом та дітьми повинна бути:

маленькою

великою

оптимальною

6. В основі співпраці, взаємодії з дітьми найдоцільніша педагогічна позиція:

я

ми

ти

7. Формою установлення особистісного контакту педагога з дітьми є:

демонстрація педагогом власної прихильності

сухість, офіційність, вимогливість

вседозволеність, безконтрольність

8. Бар'єр наслідування – це:

педагог говорить «зарозумно»

педагог наслідує манери іншого педагога

педагог підкреслює свою зверхність

9. Педагог боїться припуститися помилок – це бар'єр:

соціальний

гностичний

бар'єр негативної установки

10. Стиль педагогічного спілкування, який викликає у дітей страх:

спілкування – дистанція

спілкування – залякування

спілкування – загравання

11. Співпраця, взаємодія, співтворчість педагога з дітьми лежать в основі якої позиції?

ми

ви

вони

12. Слухати і чути те, що говорять діти – це:

демонстрація педагогом власної прихильності

постійний прояв інтересу до своїх учнів

надання й прохання допомоги

13. Бар'єр, який з'являється тоді, коли педагог постійно підкреслює свою зверхність – це:

соціальний бар'єр

бар'єр страху перед класом

бар'єр звуження функцій спілкування

14. Вислів: «Копія завжди гірша оригіналу» співвідноситься з:

бар'єром неспівпадання установок

бар'єром негативної установки

бар'єром наслідування

Ключ:

1 – в; 2 – а; 3 – в; 4 – б; 5 – в; 6 – б; 7 – а; 8 – б; 9 – в; 10 – б; 11 – а; 12 – б; 13 – а; 14 – в.

Тема 5: Педагогічна взаємодія як засіб педагогічної творчості

Тестові завдання для самоконтролю

1. Педагогічна взаємодія – це проблема:
міждисциплінарна
психолого-педагогічна
усі відповіді вірні
2. Педагогічна взаємодія проявляється у:
діяльності
спілкуванні
діяльності і спілкуванні
3. Взаємопізнання, взаєморозуміння, взаємовідносини – це:
основні характеристики взаємодії
основні принципи взаємодії
основні правила взаємодії
4. Організація педагогом різних видів діяльності дітей, застосування різних методів, прийомів, засобів – це:
принцип поваги до особистості дитини
принцип варіативності
принцип індивідуалізації
5. Заохочення, проявлення доброти, поваги – це які прийоми взаємодії?
створюючі
гальмуючі
комбіновані
6. Удавана байдужість, іронія, розвінчування – це які прийоми?
створюючі
гальмуючі
комбіновані

7. Турбота до нав'язливості – це:

ставлення опіки

ставлення конфронтації

ставлення співробітництва

8. Співпраця в усіх справах, оптимізм, взаємна довіра – це:

ставлення опіки

ставлення конфронтації

ставлення співробітництва

9. Педагог висловлює сумніви в тому, що учень може виправитися – це прийом:

удавана недовіра

проявлення засмучення

обурення

10. Повага до дітей в поєднанні з вимогливістю – це:

прийом педагогічної взаємодії

принцип педагогічної взаємодії

умова педагогічної взаємодії.

Ключ:

1 – в; 2 – в; 3 – а; 4 – б; 5 – а; 6 – б; 7 – а; 8 – в; 9 – б; 10 – б.

Тема 6: Педагогічний такт – передумова педагогічної творчості

Тестові завдання для самоконтролю

1. Що таке такт?

турбота про фізичне і моральне здоров'я

моральна категорія, яка допомагає регулювати

взаємовідносини між людьми

принцип бережливого ставлення до особистості

2. Що таке педагогічна тактика?

гнучкість поведінки педагога

засоби педагогічного впливу

стимулювання дитини до самовдосконалення

3.Що є основою педагогічного такту?

компетентність педагога

любов до дітей

принциповість педагога

4.Якого походження слово «такт»?

латинського

грецького

англійського

5.Що в перекладі з латинської означає слово «такт»?

доторкування, почуття міри

опора на позитивне

доброзичливість

6.До принципів педагогічного такту не належить:

принцип опори на позитивне в дитині

принцип природовідповідності

принцип бережливого ставлення до дитини

7.З яким стилем педагогічного спілкування співвідноситься рольова позиція педагога «зверху»?

авторитарного

демократичного

ліберального

8. З яким стилем педагогічного спілкування співвідноситься рольова позиція педагога «знизу»?

авторитарного

демократичного

ліберального

9. З яким стилем педагогічного спілкування співвідноситься рольова позиція педагога «поряд»?

авторитарного

демократичного
ліберального

10. Принципи педагогічного такту – це:

основні фундаментальні положення, яких необхідно
дотримуватися у взаємодії з дітьми
оформлені результати педагогічної діяльності
вимоги до педагогічної взаємодії

Ключ:

1 – б; 2 – а; 3 – б; 4 – а; 5 – а; 6 – б; 7 – а; 8 – в; 9 – б; 10 – а.

Тема 7: Комунікативна культура педагога як засіб формування творчої особистості

Тестові завдання для самоперевірки

1. Спілкування – це:

комунікація, інтеракція
перцепція

усі відповіді вірні

2. Комунікативна культура для творчої праці:

основа

стимул

усі відповіді вірні

3. Тонкий інструмент дотику до душі кожного вихованця:

любов до дітей

вимогливість

суворість

4. Термін «комунікативне безкультур'я» ввів у вжиток:

А.С.Макаренко

В.О.Сухомлинський

К.Д.Ушинський

5. Сутність гуманістичної спрямованості педагога в:

любові, повазі, доброті

чуйності, турботі, допомозі

усі варіанти вірні

6. Емпатійні здібності педагога – це:

здатність співчувати, співпереживати

здатність проявляти суворість, вимогливість

здатність організовувати навчально-виховний процес

7. Розвинена уява педагога сприяє:

організації творчого педагогічного процесу

розвитку творчих здібностей

усі варіанти вірні

8. Уміння аналізувати, робити правильні висновки, узагальнювати – це функції:

уваги

мислення

уяви

9. Найдоцільніший рівень взаємодії з дітьми:

суб'єкт-суб'єктний

суб'єкт-об'єктний

об'єкт-об'єктний

10. Знання психології педагогом чим виступає у його майстерності?

фундаментом педагогічної діяльності

основою педагогічної діяльності

підґрунтям педагогічної діяльності

усі відповіді вірні

Ключ:

1 – в; 2 – в; 3 – а; 4 – б; 5 – в; 6 – в; 7 – в; 8 – б; 9 – а; 10 – г.

Тестові завдання для закріплення знань з курсу

Як називається спрямованість і зосередженість свідомості людини на певних об'єктах?

увага

уява

цілеспрямованість

На які види поділяється увага за ступенем активності людини?

довільну і мимовільну

довільну та післядовільну

мимовільну, довільну, післядовільну

Який вид уваги властивий тільки людині?

мимовільна

довільна

післядовільна

Як називається можливість утримувати в сфері уваги одночасно декілька об'єктів?

розподіл

спостереження

переключення

Яку важливу особистісну якість формує в собі людина, яка часто проявляє увагу?

спостережливість

зосередженість

уважність

Що є засобом активізації уваги дітей?

ігри, яскраві приклади

звичайне подання матеріалу

швидкий темп подання інформації

Як називається ступінь зосередженості уваги на об'єкті?

спрямованість

концентрація

структурованість

Як називається якість уваги, яка характеризується кількістю об'єктів, які можуть бути охоплені увагою одночасно?

кількістю

обсягом

сумою

На які типи поділяється увага за видом діяльності?

сенсорна

інтелектуальна

сенсорна, інтелектуальна, моторна

Скільки основних властивостей уваги має людина?

три (стійкість, концентрація, розподіл)

чотири (стійкість, концентрація, розподіл, переключення)

п'ять (обсяг, концентрація, розподіл, переключення, стійкість)

На які види за ступенем активності людини поділяється увага?

мимовільну (пасивну), довільну (активну) та післядовільну

пасивна, післядовільна

активна та пасивна

Яка назва виду уваги, яка виникає на основі інтересу після довільної уваги?

пасивна

післядовільна

мимовільна

Що відноситься до якостей уваги ?

обсяг, концентрація, переключення

розподіл, стійкість, спрямованість

обсяг, концентрація, переключення, розподіл, стійкість,

спрямованість

Кому з педагогів належать слова: «Увага – це ті двері, через які все входить у душу учня» ?

К.Д.Ушинському

В.О. Сухомлинському

А.С. Макаренку

Який з видів уваги має найбільш складну структуру ?

мимовільна

довільна

післядовільна

Який з видів уваги є властивим для людей та тварин ?

мимовільна

довільна

післядовільна

Яку важливу особистісну якість формує людина, проявляючи увагу?

уважність

ввічливість

кмітливість

Яке значення психології в педагогічній діяльності ?

не має великого значення та не відіграє значної ролі

це дві окремі науки, які не перетинаються

допомагає педагогу враховувати особливості характеру,

спрямованість особистості, специфіку протікання психічних

процесів

На які три типи поділяється увага за видом діяльності?

первинна, вторинна, повільна

сенсорна, інтелектуальна, моторна

швидка, повільна, стала

Що допоможе розвинути уважність?

братися за складну, цікаву, але доступну роботу

формувати вольові якості, підвищуючи стійкість уваги

братися за складну, цікаву, але доступну роботу, формувати

вольові якості, чергувати види діяльності, привчатися

працювати в різних умовах

Активною увагою називають:

довільну

післядовільну

мимовільну

Яка з якостей уваги поділяється на зовнішню і внутрішню:

стійкість

спрямованість

розподіл

Важливим засобом активізації уваги дитини є:

інтерес дитини

імідж педагога

міжпредметні зв'язки

Об'єктами уваги є:

образи, почуття, думки

оточуючий світ

предмети, явища, думки, почуття, образи

Можливість утримувати в сфері уваги одночасно декілька об'єктів – це:

розподіл уваги

концентрація

спрямованість

Яка з якостей уваги розвивається через зміну видів діяльності:

спрямованість уваги

переключення уваги

розподіл уваги

Що можна віднести до складових структур мовлення вчителя ?

швидкість, доступність, лаконічність

лексичне багатство через насиченість термінами

граматична правильність, виразність, образність, логічність,

доступність

У чому проявляється творчість педагога?

у прагненні навчати старими методами та прийомами

у прагненні і вмінні вдосконалювати педагогічну майстерність

у застосуванні старого досвіду

Як впливає на учня створена вчителем «ситуація успіху»?

негативно

позитивно, це розвиває творчі та позитивні якості дитини

залежить від індивідуальності учня

Творчість не може існувати окремо від:

об'єкта дослідження

засобів комунікації

суспільства

Що є одним із головних завдань педагога?

розвивати творчі здібності дитини

завоювати авторитет в учнів

нав'язати дітям власну точку зору з будь-якого питання

Чи може творчість відокремлено існувати від суспільства?

може, тому що це окремий вид діяльності

не може, тому що носієм творчості є особистість

існує окремо лише в окремих випадках

Без чого неможливо виховати творчу особистість дитини?

без матеріального забезпечення

без оригінальних рішень педагога

без необхідних приладів

Які боки має педагогічна творчість?

творчість самого педагога

творчість дитини

творчість педагога та творчість дитини

Хто із видатних педагогів виділяв 4 рівні творчості вчителя?

В.Кан-Калик

Жан-Жак Руссо

А. Макаренко

Який з рівнів творчості включає найменше творчості вчителя?

третій

другий

нульовий

Який із рівнів творчості має назву – евристичний?

третій рівень

другий рівень

перший рівень

Для дитини при занятті з педагогом важливу роль відіграють:

емоційні стимули

вчені ступені педагога

місце, де проходять їх заняття

Творчість – це:

діяльність, що повторює вже винайдені норми, правила, дії

діяльність, що створює щось нове на основі осмислення

накопиченого досвіду

діяльність, яка проводиться з урахуванням можливостей дитини

Творчість не може існувати окремо від:

об'єкта дослідження

засобів комунікації

суспільства

Творчу особистість можна охарактеризувати як:

розвинену

креативну

звичайну

Яким типом мислення повинна бути наділена творча особистість педагога?

діалектичним

логічним

абстрактним

Як називається вид людської діяльності, що характеризується новизною та оригінальністю?

мистецтво

творчість

винахідливість

Якими особливостями характеризується творча особистість?

звичайна працездатність

порушує інструкції, виконує так, як вважає за краще

працездатність, оригінальність, висока самоорганізація

У чому проявляється творчість вчителя?

у прагненні навчати старими методами та прийомами

у прагненні і вмінні вдосконалювати педагогічну майстерність

у застосуванні передового досвіду

Які є риси педагогічної творчості?

розвинене мислення, сприйняття

доброзичливість, милосердя

комунікативні здібності, високий рівень загальної культури,

творча фантазія

Що є одним із головних завдань педагога?

формування творчої особистості дитини

формування дружелюбного ставлення до інших

виховання культури поведінки

Яку роль відіграють в розвитку креативності дитини емоційні стимули?

не відіграють ніякої ролі

відіграють велику роль (ці стимули збуджують відповідні почуття та емоції, що сприяє винахідливості дитини)

інколи впливають на творчість дитини

Що є одним із головних завдань педагога?

сформувати творчі здібності у дитини

завоювати авторитет в учнів

примусити дитину вчитися

Чи може творчість відокремлено існувати від суспільства?

може

не може

існує окремо лише у деяких випадках

Творчу особистість можна охарактеризувати як:

інтелектуальну

креативну

замкнену в собі

Висока самоорганізація – це?

шлях розвитку особистості

принцип педагогічної творчості

критерій творчої особистості

Об'єктом педагогічної творчості за Сисоєвою є...?

творчість вчителя

особистість дитини

формування особистості

Що відіграє велику роль у мотивації розвитку креативної особистості?

емоційні стимули

оточуючий світ

осмислення досвіду

До характерних особливостей творчої особистості можна віднести:

оригінальність, працездатність, наполегливість

працездатність, креативність, оригінальність

усі відповіді вірні

Хто займався проблемою визначення педагогічної творчості?

В. Сухомлинський

С. Сисоєва, В. Лозова

усі відповіді вірні

Евристичний рівень педагогічної творчості (педагог може використовувати вже готові прийоми, але вкладати в них щось своє, особистісне) – це...

0 рівень

2 рівень

3 рівень

Хто розробив принципи педагогічної творчості?

В. Сухомлинський

С. Сисоєва

В. Кан-Калик

До принципів педагогічної творчості належать:

діагностика, креативність

принцип оптимальності

усі відповіді вірні

Про що йдеться: «Вид людської діяльності, що характеризується утворенням чогось нового й оригінального»?

творчість

праця

навчання

Який рівень творчості вчителя (за В. Кан-Каликом) має наступну

характеристику: вчитель лише повідомляє учням певну інформацію, але не керує її засвоєнням?

нульовий

перший

другий

Який рівень творчості вчителя (за В. Кан-Каликом) має наступну

характеристику: рівень оптимізації діяльності на уроці, поєднання вчителем форм, змісту і методів навчання?

нульовий

перший

другий

Які принципи педагогічної творчості були виділені С. Сисоєвою?

діагностики, оптимальності, варіативності
креативності, доповнення і варіативності

усі відповіді вірні

Хто з педагогів стверджував: «Педагогічна творчість - це бачення людиною свого внутрішнього світу, передусім свого розуму, свого напруження інтелектуальних сил, свого розуміння й творіння краси внаслідок своєї праці, своїх зусиль»?

В. Сухомлинський

К. Ушинський

В. Кан-Калик

Що входить до креативних рис особистості?

розвинена творча уява
фантазія, інтуїція

усі відповіді вірні

Чим відрізняється педагогічна творчість від інших видів творчості (наукової, технічної та ін.)?

її об'єктом і підсумком є творення особистості

її об'єктом і підсумком є образ

її об'єктом і підсумком є механізм

Чим характеризується нульовий рівень творчості вчителя (за В. Кан-Каликом)?

це рівень елементарної взаємодії з класом

це рівень оптимізованої діяльності на уроці, поєднання вчителем змісту, методів і форм навчання

вчитель лише повідомляє дітям інформацію, але не керує її засвоєнням

Чим характеризується четвертий рівень творчості вчителя (за В. Кан-Каликом)?

це рівень елементарної взаємодії з класом

це рівень оптимізованої діяльності на уроці, поєднання вчителем змісту, методів і форм навчання

це евристичний рівень – педагог може використовувати уже готові прийоми, але вкладати в них щось своє, особисте

Що входить до розвинутих інтелектуальних здібностей як риси педагогічної творчості?

високий рівень соціальної і моральної свідомості

уміння аналізувати, пояснювати, виділяти головне

творча фантазія, розвинена уява

Як називається діяльність, яка народжує щось якісне, нове і характеризується неповторністю, оригінальністю та суспільно історичною унікальністю?

ігрова діяльність

творчість

навчальна діяльність

Які риси особистості відносяться до креативних?

схильність до інновацій, розвинена творча уява та фантазія

ввічливість, доброта, працелюбство

уважність, розвинені естетичні смаки

Що є об'єктом педагогічної творчості?

особистість дитини

особистість батька

особистість педагога

Які особистісні якості педагога відносяться до специфічних у процесі педагогічної діяльності?

педантичність, уважність, урівноваженість

емоційність, життєрадісність, толерантність

ентузіазм, готовність до ризику, сміливість

Які особливості проведення навчальної діяльності характерні для другого рівня розвитку творчості вчителя за В.А Кан-Каликом?

вчитель лише повідомляє учням певну інформацію, але не керує її засвоєнням, немає творчості

вчитель використовує вже готові прийоми, але вкладає в них щось особистісне

оптимізація діяльності учнів на уроці, поєднання вчителем змісту, методів та форм навчання у педагогічній діяльності

Креативні риси особистості:

розвинена фантазія, творчість, продуктивне мислення
схильність до інновацій, здатність до комбінування

обидва варіанти вірні

Що є критеріями творчої особистості?

оригінальність, працездатність, наполегливість, ініціативність, самоорганізація

вихованість, витривалість, наполегливість
ініціативність, доброта, уважність, сміливість

Які є ознаки педагогічної творчості вчителя-творця?

прогресивність, новизна, оригінальність

добре розвинені увага та фантазія
зацікавленість, працьовитість

Уява – це:

спрямованість і зосередженість свідомості людини на певних об'єктах

форма психічного відображення дійсності

загострення, підкреслення якихось частин, якостей

У чому сутність уяви?

у створенні нових образів на основі раніше сформованих

у формуванні вольових якостей
у підвищенні стійкості уваги

Які є види уяви?

концентрована, акцентована
комбінована, гіперболізована

мимовільна, довільна

На які види поділяється уява за ступенем самостійності?

творча, відтворююча

мимовільна, довільна

ситуативна, постійна

У якому віці уява розвивається найінтенсивніше?

у дитячому

у дорослому

у похилому

Уява людини оперує:

образами

поняттями

мовними одиницями

Сновидіння є одним із видів:

довільної уяви

мимовільної уяви

довільної уваги

Уява, яка створює нові образи за схемою, за аналогією, за описом, за алгоритмом - це:

довільна

відтворююча

творча

Створення образів, у яких виражаються і втілюються найбільш типові властивості, особливості представників певних класів, прошарків, це:

гіперболізація

аглотинація

типізація

Створення нових образів на основі раніше сформованих, це сутність:

уваги

уяви

свідомості

Галузь загальної педагогіки, яка вивчає закони та закономірності формування творчої особистості, розвитку та саморозвитку її творчих можливостей в процесі освіти та навчання це:

педагогічна творчість

педагогічна діяльність

педагогічна майстерність

Мрія - це:

вид уяви

форма уяви

механізм уяви

Збільшення або зменшення предмета, зміна кількості частин предмета або їх зміщення називається:

гіперболізація

типізація

аглотинація

Коли може з'являтися пасивна уява?

під час сну

під час тимчасової бездіяльності людини

обидва варіанти вірні

Як називається прийом створення нових образів, що представляє собою підкреслення будь-яких ознак?

схематизація

аглотинація

загострення

За ступенем самостійності уява поділяється на:

відтворюючу, творчу

власну, запозичену

мимовільну, довільну, післядовільну

Види дихання:

фізіологічне, фонаційне

носове, гортанне

ключичне, діафрагмальне

Яку роль відіграє дикція в діяльності педагога?

організовує навчальну діяльність дітей

організовує виховну діяльність

є прикладом мовлення для дітей

Стилі педагогічного керівництва:

демократичний, авторитарний, ліберальний

педагогічний, особистісний, індивідуальний

психолого-педагогічний, ситуативний, ступеневий

Педагогічні здібності педагога:

технічні, раціональні

комунікативні, креативні

масово-ігрові, конфліктні

Дихання, голос, дикція і темпоритм - це:

комунікативні якості мовлення

складові техніки мовлення

складові педагогічних здібностей

Що не є характеристикою голосу:

сила, політність

діапазон, мелодика

темпоритм, дикція

Специфічні вміння, пов'язані з навчанням чи організацією конкретної діяльності, - це:

психолого-педагогічні

фахово-методичні

творчі

Уміння малювати, співати, ритмічно рухатися під музику, писати вірші - це уміння:

психолого-педагогічні

спеціальні

творчі

Яка з названих функцій не є функцією педагогічного спілкування?

пізнавальна

інформаційна

мотиваційна

Яка функція педагогічного спілкування відіграє вирішальну роль у формуванні емпатійних здібностей?

співпереживання

обмін ролями

організаційна

Яка функція педагогічного спілкування сприяє усвідомленню дитиною свого «я»?

інформаційна

співпереживання

самоствердження

Стиль педагогічного спілкування, для якого характерне завоювання дешевого авторитету – це:

спілкування – залякування

спілкування – загравання

спілкування – дистанція

Дистанція між педагогом та дітьми повинна бути:

маленькою

великою

оптимальною

В основі співпраці, взаємодії з дітьми найдоцільніша педагогічна позиція:

я

ми

ти

Формою установлення особистісного контакту педагога з дітьми є:

демонстрація педагогом власної прихильності

сухість, офіційність, вимогливість

вседозволеність, безконтрольність

Бар'єр наслідування – це:

педагог говорить «зарозумно»

педагог наслідує манери іншого педагога

педагог підкреслює свою зверхність

Педагог боїться припуститися помилок – це бар'єр:

соціальний

гностичний

бар'єр негативної установки

Стиль педагогічного спілкування, який викликає у дітей страх:

спілкування – дистанція

спілкування – залякування

спілкування – загравання

Співпраця, взаємодія, співтворчість педагога з дітьми лежать в основі якої позиції?

ми

ви

вони

Слухати і чути те, що говорять діти – це:

демонстрація педагогом власної прихильності

постійний прояв інтересу до своїх учнів

надання й прохання допомоги

Бар'єр, який з'являється тоді, коли педагог постійно підкреслює свою зверхність – це:

соціальний бар'єр

бар'єр страху перед класом

бар'єр звуження функцій спілкування

Вислів: «Копія завжди гірша оригіналу» співвідноситься з:

бар'єром неспівпадання установок

бар'єром негативної установки

бар'єром наслідування

Зіткнення протилежних інтересів, поглядів – це:

конфлікт

педагогічна тактика

стиль педагогічного керівництва

Що з переліченого не належить до видів конфліктів?

конфлікти поведінки

конфлікти діяльності

конфлікти дозвілля

Які з конфліктів є найскладнішими?

конфлікти стосунків

конфлікти діяльності

конфлікти поведінки

Зовнішня і внутрішня позиція учасників, їхня взаємодія, об'єкт та сфера конфлікту – це:

види конфлікту

стадії конфлікту

структура конфлікту

До методів розв'язання конфліктів не належить:

метод інтроспекції

метод нейтралізації

метод дедукції

Конфлікти, що виникають з причин виконання діяльності – це:

конфлікти стосунків

конфлікти діяльності

конфлікти поведінки

Успішно зупинити конфлікт можна на стадії:

розгорання

кульмінації

затухання

Конфлікти стосунків виникають:

з приводу виконання дітьми різних видів діяльності

з приводу порушення дітьми правил поведінки

виникають в сфері емоційно-особистісних стосунків

Що має значення у формуванні правильного стилю спілкування з дітьми?

витримка, справедливість, толерантність

творчий підхід, почуття гумору

усі відповіді вірні

Яка причина конфліктів пояснюється відсутністю у педагога психолого-педагогічних знань?

відсутність педагогічних здібностей

професійна некомпетентність

особистісні якості педагога

Оволодіти конфліктною ситуацією означає:

розрядити взаємну емоційну напругу

вплинути на партнера конфлікту

самому замовкнути

Співвіднесені цілі, рівні та емоційна налаштованість – це:

умови успішного спілкування

умови успішної діяльності

умови кар'єрного зростання

Якої функції педагогічного спілкування не існує?

співпереживання

обмін ролями

отримання зворотної інформації

Який стиль ставлення педагога до дітей залежить від ситуації, настрою?

нестійкий (ситуативний)

негативний

пасивний позитивний

Для якого стилю педагогічного керівництва характерна рольова позиція «поруч»?

авторитарного

демократичного

ліберального

За якого стилю педагогічного керівництва дітям надається повна самостійність, вседозволеність?

ліберального

авторитарного

демократичного

Рольова позиція «зверху» характерна для якого стилю педагогічного керівництва?

ліберального

авторитарного

демократичного

Яка рольова позиція характерна для ліберального стилю педагогічного керівництва?

«знизу»

«поруч»

«зверху»

Які форми зв'язку з дітьми характерні для педагога-демократа?

порада, рекомендація

наказ, розпорядження

догана, інструкція

Які форми зв'язку з дітьми характерні для педагога-авторитариста?

порада, рекомендація

наказ, розпорядження

натяк, доручення

Спілкування-дистанція – це:

стиль педагогічного спілкування

стиль педагогічного керівництва

стиль ставлення

Яка функція педагогічного спілкування передбачає передачу інформації, обмін інформацією?

пізнавальна

інформаційна

організаційна

Для якого стилю педагогічного спілкування характерні демократичний стиль педагогічного керівництва та стійкий позитивний стиль ставлення до дітей?

спілкування-залякування

спілкування на основі захопленості спільною творчою діяльністю

спілкування-дистанція

За якого стилю педагогічного спілкування педагог завойовує дешевий авторитет?

спілкування-дистанція

спілкування-загравання

спілкування-залякування

Який стиль ставлення характеризується нечітко вираженим позитивним ставленням педагога до дітей?

пасивний позитивний

нестійкий

позитивний

Скільки складових має структура педагогічного спілкування?

три

чотири

п'ять

Комунікативна атака – це який структурний компонент педагогічного спілкування?

прогностичний

початковий

заключний

Педагогічна майстерність – це:

досконале виконання педагогом своїх функцій на рівні мистецтва

сукупність прийомів впливу на дітей

процес формування особистості дитини

Що таке такт?

турбота про фізичне і моральне здоров'я

моральна категорія, яка допомагає регулювати

взаємовідносини між людьми

принцип бережливого ставлення до особистості

Який вид уваги передбачає зосередження на внутрішніх переживаннях та емоціях?

зовнішня увага

внутрішня увага

побічна

Що таке педагогічна тактика?

гнучкість поведінки педагога

засоби педагогічного впливу

стимулювання дитини до самовдосконалення

Що є основою педагогічного такту?

компетентність педагога

любов до дітей

принциповість педагога

Якого походження слово «такт»?

латинського

грецького

англійського

Що в перекладі з латинської означає слово «такт»?

доторкування, почуття міри

опора на позитивне

доброзичливість

До принципів педагогічного такту не належить:

принцип опори на позитивне в дитині

принцип природовідповідності

принцип бережливого ставлення до дитини

Спілкування педагога з дітьми може бути:

демократичним, авторитарним, ліберальним

закритим і відкритим

вільним і замкненим

Якого стилю ставлення педагога до дітей не існує?

стійкого позитивного

пасивного ситуативного

негативного

Назвіть аспекти спілкування:

соціальний, медичний, педагогічний

психологічний, фізичний, аналітичний

інформаційний, координаційний, прогностичний

Стиль педагогічного спілкування – це:

індивідуально-психологічні особливості взаємодії педагога з дітьми

синтез наукових знань, умінь та навичок педагога

професійна активність педагога

Яких стилів спілкування не існує?

стилів ставлення педагога до дітей

стилів педагогічного керівництва

стилів застосування педагогічних правил

Щоб спілкування педагога з дітьми було успішним, необхідно:

реалізовувати усі функції спілкування

демонструвати свою зверхність

говорити більше, ніж діти

Розділ 5

ТВОРЧА ЛАБОРАТОРІЯ ВЧИТЕЛЯ

Тема: Розвиток творчих здібностей дітей (з досвіду роботи вчителя)

План:

1. Життєвий та творчий шлях учителя.
2. Методологічні основи творчої діяльності педагога.
3. Творчі завдання як засіб активізації пізнавальної діяльності та розвитку творчих здібностей дітей.
4. Приклади творчих робіт учнів.

Література:

1. Павлюк Р.О. Креативність як складова частина професійної підготовки . – К. : Наукова думка, 2007. – 325с.
2. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія / за ред. Н. В. Гузій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 427 с.
3. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко [та ін.]. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – С. 165-174.
4. Пихтіна Н. П. Педагогічна творчість. Ніжин. держ. унт ім. Миколи Гоголя. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 175 с.
5. Приходченко К. І. Творче освітньо-виховне середовище загальноосвітнього закладу гуманітарного профілю; Донецький національний унт. – Донецьк: Донеччина, 2007. –640 с.
6. Міщиха Л. П. Психологія творчості: навч. посібник . Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 447 с.
7. Моляко В. А. Творческая конструктология (пролегомены). – К.: «Освита України», 2007. – 388 с.

8. Моляко В. О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини / В. О. Моляко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 1–4.
9. Моляко В.О., Музика О.Л.Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень/ За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
10. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посібник. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 156 с.
11. Стельмах Н.В., Берегова М.І. Творчість учителя як фактор активізації пізнавальної діяльності учнів. – Миколаїв: Видавництво «Іліон», 2014. – 98 с.
12. Сухомлинський В.О. Людина неповторна / В.О.Сухомлинський. – К.: Молодь, 1962. – 209 с.
13. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.:Радянська школа, 1976. – Т.1. – С.401 – 637.
14. Сухомлинський В.О. Обережно: дитина! / О.В.Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.1. – С.422-426.
15. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.:Радянська школа, 1977. – Т.4. – С.391-626.
16. Сухомлинський В.О. Сердце отдаю детям / В.О.Сухомлинський. – К.: «Радянська школа», 1977. – 384с.

В основі змісту інформації – результати вивчення, аналізу та систематизації передового педагогічного досвіду вчителя з проблеми педагогічної творчості, узагальнених та представлених Н.В.Стельмах та М.І.Береговою.

У процесі дворічного дослідження було вивчено, проаналізовано та узагальнено передовий педагогічний досвід творчої роботи учителя

української мови та літератури ЗОШ № 30 м. Миколаєва Лукашевич Ірини Леонідівни. Вона з дитинства мріяла стати вчителем. Прикладом для неї була її рідна матір, яка віддавала свої знання, досвід, любов і серце дітям, навчаючи їх українській мові та літературі. Тож, Ірина Леонідівна гідно продовжує династію вчителів-філологів.

Після успішного закінчення філологічного факультету Миколаївського педагогічного університету ім. В.О.Сухомлинського (диплом з відзнакою), творчо працює в школі. Досягла значних успіхів у навчанні та вихованні дітей. Вона – учитель I категорії, лауреат конкурсу «Класний керівник року» (2008 р.).

Педагогічний колектив ЗОШ № 30 м. Миколаєва досліджує проблему «Переосмислення та впровадження ідей В.О.Сухомлинського у навчально-виховний процес сучасної школи». У рамках загальношкільної проблеми Ірина Леонідівна працює над темою «Активізація пізнавальної активності учнів та розвиток їх творчих здібностей на уроках української мови та літератури».

Видатний український педагог В.Сухомлинський підкреслював, що першочерговим завданням у практичній роботі школи є: «Відкрити в кожній дитині творця, поставити її на шлях самобутньо-творчої, інтелектуально-повнокровної праці».

В.Сухомлинський стверджував, що за самою логікою, філософською основою, творчим характером педагогічна праця неможлива без дослідження, оскільки кожна дитина – це своєрідний і неповторний світ думок, почуттів, інтересів. У самій своїй основі педагогічна праця – справжня творча праця – стоїть близько до наукового дослідження. Ця близькість, спорідненість полягає передусім в аналізі фактів і необхідності передбачення. «Педагогічна праця лише тоді стає творчим процесом, а вчитель - активною силою, яка впливає на особистість вихованця, коли він, учитель, не фіксує все, що відбувається, а сам активно впливає на педагогічне явище, створює його».

І.Лукашевич – творчо працюючий учитель, педагог-дослідник. Серед усіх напрямків педагогічної творчості І.Лукашевич нашу особливу увагу привернула проблема активізації пізнавальної активності та розвитку творчих здібностей учнів засобами творчості в досвіді її роботи, яку вона досліджує протягом чотирьох останніх років. Метою цього дослідження є: розробити та експериментально перевірити умови та методичний комплекс творчих завдань, які сприятимуть активізації пізнавальної діяльності учнів та розвитку їх творчих здібностей.

У своїй творчій лабораторії вчитель розробляє методичні прийоми, творчі завдання, нестандартні форми роботи тощо. Застосовує у навчальному процесі, передбачає результати, аналізує їх. Поповнює свій творчий доробок тими, які поживавлювали пізнавальну активність, розвивали творчі здібності та суттєво впливали на підвищення якості знань учнів.

Славетний український педагог В.Сухомлинський теоретично й практично довів, що навчання для дітей буде цікавим, захоплюючим, коли воно осягається яскравим світлом думки, почуттів, творчістю, красою, грою. Тоді діти не втрачатимуть інтерес до пізнання, а будуть активними, ініціативними, що, в свою чергу, сприятиме розвитку усіх психічних процесів та здібностей: «Духовне життя дитини повноцінне лише тоді, коли вона живе в світі гри, казки, музики, фантазії, творчості. Без цього вона – засушена квітка».

Ірина Леонідівна глибоко вивчає педагогічну спадщину В.Сухомлинського, творчо переосмислює її. Спираючись на безцінні поради, рекомендації, настанови, перлини досвіду видатного педагога, з урахуванням соціально-педагогічної ситуації розвитку та специфіки роботи сучасної школи, створює свою творчу лабораторію вчителя. У її творчому доробку – комплекс розроблених нею творчих завдань, дидактичних ігор, нетрадиційних форм, методичних інновацій.

У своїй роботі вона використовує багато методів та прийомів, які сприяють активізації творчої діяльності учнів та розвитку їх пізнавальних

інтересів. Так, майже кожен урок української мови та літератури розпочинається із «психологічної розрядки», коли учні зосереджуються на темі уроку, вчаться співпрацювати. Прикладами таких завдань можуть бути: охарактеризувати сусіда по парті за допомогою іменників, заплющити очі та уявити найкраще місце у світі (найріднішу людину тощо), зробити комплімент однокласнику за допомогою прикметників, розказати про свою родину, використовуючи лише окремі частини мови тощо.

У своїй практичній діяльності І.Лукашевич часто використовує такі нетрадиційні форми, які захоплюють увагу, уяву школярів, активізують їх розумову діяльність та сприяють розвитку творчих здібностей: урок-казка, урок-подорож, урок-змагання, урок-гра, урок-КВК, урок-суд, або ж традиційні уроки з нестандартними елементами: естафетами, іграми, творчими вправами, тощо. Підготовка нетрадиційних уроків вимагає максимальних творчих зусиль самого педагога.

Для активізації та розвитку пізнавального інтересу учнів учитель організовує попередню підготовку дітей до нестандартних уроків: пропонує їм самостійно складати завдання для конкурсів, виготовляти плакати, схеми, проводити естафети та ігри. Учням подобаються такі форми роботи, й вони активно готуються, проявляють ініціативу, вигадують різноманітні цікаві завдання. Також на уроках української мови та літератури учні часто складають і реконструюють тексти й діалоги за поданим планом (початком, кінцем), описують власні враження від екскурсій, концертів, вистав, фільмів, складають гуморески та байки, розповіді про власне життя та родину. Усе це розвиває творчі здібності учнів, активізує їх пізнавальний інтерес.

Для того, щоб узагальнити знання, уміння та навички учнів І.Лукашевич використовує блок-опори, або опорні схеми, алгоритми, які учні складають самостійно. На основі такого допоміжного матеріалу в кабінеті створено теки «НОП учня» (наукова організація праці учня), якими діти користуються на уроках.

Цікавим є прийом «Кольорові слова», який І.Лукашевич використовує при вивченні суфіксів іменників. Учитель пропонує учням записати слова тим кольором, яким вони бачать (відчувають) ці слова. Наприклад, дівчисько – зеленим, дівчинонька – рожевим, дівчина – червоним. Далі учні пояснюють, чому вони написали саме так, виділяють суфікси і коментують. Учитель допомагає з'ясувати, що означає той чи інший колір та як змінилося значення слова за допомогою суфіксів.

Для того, щоб учні закріпили знання про структурні елементи тексту, І.Лукашевич використовує прийом «Мозаїка»: текст розрізається на нерівні шматки, які учні за певний час мають скласти в одне ціле, але учитель не дає декілька шматків учням, і вони мають самостійно відтворити певні слова, або декілька речень. Цей прийом розвиває творчі здібності учнів, їх логічне сприйняття, вміння співпрацювати в групі.

Для 5 – 6 класів учитель використовує такі завдання, як скласти загадки, але за певною схемою речення. Таким чином, учні не лише закріплюють знання, уміння та навички з теми «Синтаксис», але й вчать логічно, чітко, точно будувати речення, називати слова за допомогою інших слів, розвивають логічне мислення, творчі здібності, пізнавальний інтерес, поповнюють словниковий запас.

Для того, щоб учні вчилися послідовно викладати свої думки, об'єднувати їх в один текст та розвивали креативні здібності, І.Лукашевич використовує таке завдання творчого характеру: на початку уроку вона запитує:

Яка пора року прийшла? (діти відповідають);

Які ознаки весни? (якщо це весна).

А у кого весна улюблена пора року? Чому?

Скільки літер у слові весна?

А скільки складів?

Охарактеризуйте ці склади.

Назвіть голосні та приголосні звуки.

Запишіть слово «весна» по вертикалі й придумайте на кожну літеру слово.

Прочитайте ці слова. Чи схожі вони між собою? Чому?

Складіть зі своїми словами розповідь, казку, твір, вірш (учень обирає самостійно те, що він писатиме). У вашому творі обов'язково має бути логіка викладу, дотримання структурних компонентів твору, певний зміст. Слова можна змінювати за відмінками, числами та родами.

Приклади творчих робіт учнів:

Щербак Антон (6-А клас)

Вітер

Едельвейс

Сонце

Ніжність

Апатія

В місті апатій
Благаю я вітер:
Ніжно в обіймах
Мене віднеси,
Де едельвейси,
Чи зорі, чи квіти
З кручі зривають
Лопатії сні.
Сонцем осяяні,
Ніжністю зрошені
Символ хоробрості
І почуттів
Квіт едельвейсів
Вітрами полощений
Гордо, мов прапор,
В руках майстрів.

Сіренко Марія (6-А клас)

Веселощі

Емоція

Сонце

Ніч

Африка

Весела країна

Існує на світі одна незвичайна країна. Зветься вона Африкою. Незвичайна вона тому, що в ній веселощі і тільки позитивні емоції. Так було до того часу, поки не з'явилася страшна і темна чарівниця Ніч. Вона наслала чари на цю країну, і всі її жителі опинилися в цілковитій темряві. В Африці запанував смуток і розпач, здавалося, що цей період не закінчиться ніколи. Але одного разу сміливий хлопець Аріс зібрав своїх хоробрих друзів, і вони попрямували у царство Ночі, аби врятувати свою країну. Довго ішли вони темною дорогою, поки не дісталися величезного темного замку. І тут вони побачили, що з одного вікна сяє яскравий промінець. Аріс та його друзі дісталися цієї кімнати, і зрозуміли, що Ніч ховає у ній ясне Сонце. Хлопці негайно визволили Сонце з темниці, і Ніч відступила. В Африці знову запанували веселощі, світло і радість.

Рижков Андрій (6-А клас)

Весілля

Ехо

Сонце

Ніч

Анна

Сонце яскраво світило у вікно, пролинаючи крізь штори. Було дуже яскраво. Розплющувати очі не хотілося, тому, що це останній день перед весіллям. Хотілося ще трохи поніжитися у лагідних проміннях.

Але Анна все ж таки піднялась і настрій був все одно гарний.

День проминув швидко у клопотах, і вона навіть не зрозуміла як на землю спустилась ніч. Вона тихенько сіла на підвіконня щоб не порушувати тишу яка лагідно вкривала все і усюди.

Задумавшись Анна подивилась на зорі і раптом подумки сказала «яка прекрасна, самотня ніч, в якій відбивається ехо минулого. Як чудово іноді згадати, як це було...»

Дзуман Дар'я (6-Б клас)

Водопад

Енергія

Символ

Надія

Асоціація

Я люблю дивитися на воду, адже вода – це символ життя, енергії та безкінечності.

Якщо будь-якій людині сказати слово «вода», то в неї виникають свої асоціації. Особисто в мене перед очима виникає великий, чистий водопад.

Говорять, що час – це вода. І на мою думку – недарма. Коли я дивлюсь на воду, то у думках виникає якась надія, здається ніби за течією плине час, плине минуле, плинуть всі негаразди.

Тітов Роман (6-Б клас)

Велосипед

Енергія

Сонце

Намисто

Абрикос

Була сонячна, спекотна пора. Катруся вирішила поплавати, але озеро знаходилась далеко, біля невеликого лісу. Вона вирішила запросити з собою найкращу подругу Олену. Вони взяли велосипеди і вирушили у дорогу.

Поїздка була жвавою, веселою та швидкою. Дівчатка вирішили трішки відпочити на галявині, щоб заpastися енергією. Там вони побачили дику абрикосу. Вона була всипана намистом з плодів. Дівчатка зірвали декілька плодів і вирушили далі.

На озері Катруся та Олена накупалися вдосталь й вирушили додому лише тоді, коли сонце почало заходити.

Стрижкіна Крістіна (8-Б)

Моя улюблена пора року – літо! Люблю літо... Сонце, зелень... Ця пора року – це відпочинок. Ти виходиш на вулицю, а там все блискуче від променів сонця, все зеленіє і квітне. А найбільше люблю спів птахів, готова слухати їх день і ніч літом ти забуваєш все погане, дивлячись на таку красу природи: ромашки пахнуть, пташки щебечуть, струмочок виграє свою пісню.

Ласка

Іграшка

Тополя

Обрій

Чи задумувалися ви коли-небудь над значенням слова «ласка»? Ми живемо у такий час, коли люди стали жорстокими і недобрими, їх душа зачерствіла. Я написала повчальне оповідання:

Жила мама з маленькою дівчинкою. І було їх життя не з кращих, жили в злиднях. Але мама свою дитину любила і віддавала їй все: добро, материнську ласку і любов.

Кунгурова Анастасія (8-А)

Літо – це найкраща пора року. Саме влітку природа радує і очі, і душу. Літній час є безцінним, бо можна більше часу проводити із близькими людьми і друзями.

Любов

Інтерес

Творчість

Оздоровлення

Любов – найпрекрасніше з усіх відомих людині почуттів. Говорять, що вона починається з очей, а потрапляє у саме серце. Це чудо, яке спочатку викликає інтерес до людини, згодом цей інтерес переростає у глибоку симпатію, а симпатія – у дивне та захоплююче почуття...

З давніх-давен любов спонукала людей до величних подвигів, через неї починалися війни, що ще раз доводить – це сильне та прекрасне, та водночас страшне почуття. Закохана людина, відкриває у собі великий потенціал до чогось, може навіть почати займатися творчістю. Любов сприяє оздоровленню людини, адже у закоханої людини завжди посмішка на обличчі, світлі та чисті думки.

Почуття любові потрібно мати до всього, що нас оточує, адже лише тоді людина житиме в гармонії.

Одного разу, коли надворі вже стемніло, і сонце зайшло за обрій, дівчинка, сидючи на руках у матері, спитала: «Матусю, а як пояснити таке явище, що тільки коли вітер, наша тополя гнеться і ламає свої гілки? А мама, втомившись від тяжкої роботи, відповіла: «Вона, доню, плаче за своєю домівкою, а вітер просто дуже жорстокий, не хоче, щоб панувала ласка на землі. Але ти, доню, коли виростеш, повинна допомагати людям, і де побачиш таку тополю – ніколи не будь вітром!»

Доня подивилася на матір, усміхнулася й сказала: «Буду така як ти, добра і ніжна!»

Наступного ранку дівчинка прокинулася і побачила біля ліжка іграшку. Вона закричала: «Мамо, мамо, ти подивись, що тут є! А за що?»

«За ласку, доню, за ласку» – відповіла мама.

Гордієнко Оксана (6-Б)

Моя улюблена пора року – зима. Взагалі то кожна пора року мені до душі. Але коли я почула тему есе, то перед очами постала зима. Мабуть, це тому, що я люблю свої зимні канікули. По-перше, є змога побути зі своїми

рідними, за якими я сумую; влітку такої змоги нема, тому що вони працюють. По-друге, я люблю лижі та сноуборд. По-третє, саме взимку ті свята, що викликають у мене почуття радості.

Зірка

И іриска

Мама

Арка

За зимою в нас весна

Що це означає?

Означає, що ця пора

Мамине свято включає.

Маму дуже я люблю

Й ніжно зіркою зову.

Мамо тепло це відчуває

І мене ірискою вінчає

Хай нас небо під аркою щастя благословляє!

Захарова Марія (8-Б)

Моя улюблена пора року – літо. Я люблю літо, тому що це, перш за все, канікули. Влітку можна сходити на річку, чи поїхати на море. Літо – це відпочинок, веселощі, прогулянки з друзями, походи на природу та пікніки.

ліс

іграшка

тато

озеро

Одного сонячного дня п'ятирічна Марійка захотіла погратися біля озера. Але тато вирішив, що саму її не відпустить, а піде з нею. Марійка взяла свою улюблену іграшку – плюшевого зайчика і пішла з татом до лісу, адже озеро знаходилося там. Вони йшли не довго. Ось дівчинка побачила довгоочікуване озеро і побігла до нього. Вона любила це озеро, бо ще торік тут бабуся розповідала їй казочки. Пів року тому бабуся померла...І ось щотижня тато водить свою дочку до цього місця, де вона згадує свою любу бабуся, яка подарувала їй плюшевого зайчика і яка розповіла так багато різноманітних казок.

Білюга Дарина (8-А)

З дитинства мене захоплювали одразу три пори року: зима, літо і осінь. Однак, серед них найбільше мені подобається зима.

Зима... Така чарівна, дивовижна і загадкова пора року! Зима ніколи не буває однаковою, вона завжди різна. Інколи – м'яка, спокійна, а інколи – сувора, холодна й безжалісна до природи, людей і тварин. Проте, за зовнішньою маскою з вічного холоду, вбивчого вітру й білого снігу ховається самотня, сильна у своїй слабкості і слабка у своїй силі пора року – зима.

Земля

И Ім'я

Міраж

Арфа

Міраж

На землі є таємниче, загадкове місце, ім'я якого – пустеля. Серед жовтих, а інколи й червоних пісків розкинулися країни, міста, будинки, з'явилося життя. Однак, не усюди люди можуть жити, не можуть доїхати автомобілі, не усюди бувають екскурсії. Є місце, якого бояться люди, місце,

до якого дістатися можуть тільки каравани – вічні мешканці пустелі. Це місце називають серцем пустелі.

Тут не почувеш дивовижної музики солодкоголосої арфи, не побачиш зелену траву і дерева, що тягнуться до сонця. Навколо тільки вічний пісок, що ховає у собі таємниці світу і неймовірна спека. Такою пустелю щодня бачать тися караванів, що йдуть невідомо звідки і невідомо куди. Та інколи вони бачать неймовірне явище, бачать те, чого насправді немає – міраж. Такий оманливий, а іноді навіть вбивчий міраж! Він захоплює, тягне до себе, неначе знущається над людьми, показуючи, що люди надто слабкі, щоб боротися з ним.

Фокіна Анна (8-б)

Моя улюблена пора року – зима, тому що більш за все я люблю сніг. Він дарує радість дітям і дорослим. На вулиці можна вигадати багато ігор, що не дадуть нікому змерзнути. Навіть у шумне місто сніг принесе тишу і красу. Хіба ж не гарно бачити білі дерева, що стоять на білій-білій галявині, коли зимове сонечко торкається поверхні білого снігу і він яскраво виблискує. Недарма поети оспівували зиму. Це прекрасна пора року.

Зірка

И ірис

Мама

Авто

Прийшла у хату темна ніч,

Яскрава зірка засіяла,

А мати затопила піч

І дітям казку сповідала:

Про місто велетенське і гучне,

Про їх заводи, про людей, автівки.

Про місто, де чоловіки й жінки,
А діти мирно засипали під слова.
Їм снилися солодощі, ірис,
Те місто, де йде кругом голова,
Де так шумить за містом темний ліс.
І тая казка діток сповивала
Несла їм спокій, щастя дарувала.

Савченко Станіслав (8-А)

Моя улюблена пора року – літо. Люблю цю пору року за те, що ми можемо відпочивати, купатися в морі, насолоджуватися смачними фруктами в необмеженій кількості. Тільки влітку я можу побачити своїх рідних та близьких, що живуть в інших містах. Влітку можна виспатися, бо можна вставати коли заманеться, а не за покликом будильника. Влітку менше одягу, тіло вільно дихає та насолоджується сонячним промінням.

Любов

Інтуїція

Таємниця

Очі

Людська душа... у ній стільки таємниць, які ми відкриваємо не кожному, ми їх довіряємо лише близьким людям і друзям, оскільки боїмося, щоб нашу душу ніхто не ранив, бо вона ніжна та тендітна.

Лише достатньо заглянути в очі близькій людині, і ти одразу побачиш, що вона відчуває, оскільки очі – це дзеркало душі. У деяких вони сповнені любові, у деяких палає пекучий біль... Але щоб не відбувалося у наших душах, ми повинні бути завжди поряд з нашими друзями, бо тільки вони можуть нас підтримати, вони за допомогою інтуїції відчувають нас, і переживають увесь біль та усі радощі разом з нами.

Бойко Анастасія (6-Б)

Я люблю зиму, бо можна гратися у сніжки, кататися на санчатах. Також взимку багато свят! На Новий рік кожна людина вірить у казку, чудо. Це додає їм сили боротися і досягати успіхів.

Зошит

И індик

Математика

Апельсин

На одному з уроків вчителька попросила принести тоненький зошит. Так як у мене вдома всі зошити були не менше, ніж на 48 аркушів, я вирішила піти в магазин в придбати тоненький. Зайшовши до магазину, я попросила показати всі зошити на 12 аркушів. Продавець показала, але на кожному з них був намальований індик – великий, серйозний. Я його трішки злякалася. Потім подумала: «Це ж зошит з математики. Треба щось краще!». Через декілька хвилин я помітила ще один зошит. На ньому був намальований величезний апельсин. Він був таким соковитим і на вигляд смачним, що мені дуже захотілося його придбати. Хочу сказати, що це був найкращий зошит з математики у класі!!! Добре, що я не купила зошит з індіком.

Хижняк Владислав (6-Б)

Літо – лише чотири букви у цьому маленькому слові, але скільки тепла воно приносить. Літо – це найкращий час для відпочинку з друзями, можна хоч на час забути про навчання й обов'язки.

Ліс

Історія

Тюльпан

Ожина

Було це в кінці травня. Зустрілися у лісі весна із літом. І каже літо до весни:

- Ну що ж, сестричко, пора тобі поступатися, мій час настав, буду діток сонечком радувати!

А весна у відповідь:

- Та я з радістю піду чекати знову своєї пори, от тільки біда у нас. У нашому лісі мій тюльпан-весняний не хоче поступатись місцем твоєї ожині!

- От біда, що ж робити?

Пішли вони удвох до червоного тюльпана, почали вони його благати, казати, що це не остання пора року, буде ще багато весн, коли він зможе радувати дітей. І тюльпан погодився, він зрозумів, що зробив помилку, сперечаючись із ожиною.

- От така суперечлива, але повчальна історія.

Шисенко Олена (6-А)

Моя улюблена пора року – осінь, бо я народилася цієї прекрасної золоті пори, з цим періодом року у мене пов'язано багато спогадів. Для когось осінь – холод, вітер, туман, а для мене – оновлення, якое душевне піднесення. Осінь надихає мене, осінь – це час пожинати плоди у своїх садах і, на мою думку, в своїх душах. А ще я часто обожаю себе з осінню.

Оливкова гілка

Світло

Ібіс

Незабудки

Ь

Оливкова гілка у клюві голубки

І світло іскриться на крилах її,

Очі – пелюстки від незабудки,

Ти – це мій мир, я не хочу війни.

Зникли тенета, розірвані сіті,

Немає кордонів уявних і ґрат,

Ібісом стати і полетіти

Ієрогліфом висіктись в твоїх думках.

Виконання творчих завдань активізує пізнавальну діяльність учнів, розвиває творчу уяву та творчі здібності дітей, що позитивно впливає на засвоєння знань.

Велику увагу І.Лукашевич приділяє творчій роботі з казками. Створення казок – один із самих цікавих для дітей видів поетичної творчості, – стверджував В.Сухомлинський. Разом з тим це є важливий засіб їх розумового розвитку.

Учням 5 – 6 класів подобається складати казки, тому І.Лукашевич пропонує дітям самостійно їх складати і розігрувати казки на мовні теми. Наприклад, учні показували такі казки: «Сонце морфології», «Фонетичні ігри», «Неслухняний апостроф». До кожної казки учні самостійно писали сценарій, готували костюми, декорації, вчили слова.

Емоційне пробудження – геніальна знахідка В.Сухомлинського. За допомогою цього методу, звертаючись до почуттів дітей, пробуджується їх розум. Почуття, говорив В.Сухомлинський, є провідником знань, роблять навчальний процес більш продуктивним. Ураховуючи мудрі поради великого педагога і психолога, І.Лукашевич розробляє і застосовує в своїй роботі з дітьми прийоми, завдання, які впливають на збудження та розвиток емоцій та почуттів учнів та формують у дітей емпатійні здібності.

Так, під час вивчення теми «Леся Українка «Лісова пісня», учитель використала піраміду потреб А.Маслоу. Учні співвідносили потреби персонажів зі «сходінками» піраміди. Це була цікава, глибока, ефективна

робота, оскільки учні вчилися проникати в спрямованість кожного персонажу (потреби, ідеали, інтереси, ціннісні установки), з'ясовували соціальний статус героїв, глибше розуміли їх взаємовідносини, життєві цілі тощо. Така глибока робота над твором сприяла засвоєнню його змісту, розумінню життєвих позицій, вчинків героїв, збуджувала та розвивала емоційно-чуттєву сферу, впливала на формування моральної свідомості, принципів та форм поведінки учнів.

Вивчаючи життєвий та творчий шлях В.Симоненка, І.Лукашевич вдалася до такого методичного прийому: прикріпила під портретом письменника надломлений нерозквітлий бутон троянди. Після опрацювання біографії письменника, учні дали відповідь на проблемне запитання педагога про те, чому саме під портретом прикріплений бутон, а не розквітла квітка і чому він надломлений.

Біографія письменника зворушила учнів, доторкнулася до найпотаємніших куточків душі. Вони активно і розсудливо відповідали на питання, аргументуючи свої точки зору. Глибокий емоційний відгук в душах дітей сприяв появі потреби до глибокого подальшого вивчення його творчості.

Цінною методичною знахідкою вчителя є прийом «Трикутник». При вивченні літературних творів у старших класах, де висвітлюються складні взаємовідносини в любовних трикутниках, Ірина Леонідівна пропонує учням згадати, які є трикутники (різносторонні, рівносторонні, прямокутні, рівнобедрені). Учні мають зобразити відносини між персонажами в творі у вигляді обраного ними того чи іншого трикутника, який вони креслять у зошитах. Біля кожного його кута вони повинні розташувати героїв твору та пояснити, чому саме такий трикутник обрали та своє розташування персонажів. Одночасно з учнями вчителька і сама виконує це завдання і також пояснює його після пояснень дітей. Така робота допомагає учням краще осмислити твір, визначити ідею, виховує культуру взаємовідносин між статтями.

При вивченні драми І.Франка «Украдене щастя» І.Лукашевич, крім прийому «Трикутник», організувала попередню підготовку учнів до уроку. Разом з учнями, які складають вірші, підготували стислі, емоційні віршовані розповіді головних героїв про своє життя. Один за одним на середину класу виходили у відповідних костюмах тієї епохи Микола, Михайло, Ганна і зворушливо, емоційно, виразно розповідали віршами про свою долю. Своїм зовнішнім виглядом, душевним станом, мімікою, пантомімікою, емоціями вони передавали переживання, почуття, стан героїв. Але закінчували свої розповіді одним і тим же реченням: «Я вважаю, що у мене украли щастя».

Усі персонажі після виступів залишалися на «сцені» у відповідному емоційному стані, сумні й зворушливі. Витримавши необхідну паузу, педагог звернулася до учнів з проблемним запитанням: «Так у кого ж, на вашу думку, украли щастя?».

Ніхто не залишився байдужим. Разом з героями діти переживали життєві драми, осмислювали зміст твору, встановлювали причинно-наслідкові зв'язки, вчилися на світі жити.

Часто учитель на уроках практикує мікрогрупові творчі роботи. Одним із цікавих та захоплюючих завдань після вивчення дієслова та прислівника є: скласти за визначений час розповідь, детективну чи життєву історію (допустимі будь-які жанри) із зав'язкою, кульмінацією, розв'язкою, внутрішньою логікою. Спочатку у кожному реченні повинно бути лише одне слово – дієслово, а потім до дієслова додати ще одне слово – прислівник: дієслово та прислівник. Наприклад: 1 – ий варіант: «Проснувся, зібрався...»; 2 – й варіант: «Проснувся рано. Зібрався швидко» і т. п. Діти працюють мікрогрупами. Йде жваве обговорення, інколи – сперечання. Працює творча уява, розвиваються творчі здібності. Одночасно учні готуються і творчо презентувати свої твори. Така форма роботи сприяє і вирішенню виховної мети уроку: діти вчать колективно працювати, вислуховувати один одного, толерантно ставитися до думок іншого, знаходити спільне нестандартне рішення тощо.

Приклади творчих робіт учнів:

I група:

Встав запізно. Поїв мало. Вибіг швидко. Запізнився дуже. Отримав погано. Засмутився сильно.

Думав недовго. Вирішив швидко. Вчив відповідально. Зробив багато. Встав рано. Прийшов вчасно. Отримав «відмінно». Почувався гідно. Було радісно.

II група:

Зібралися рано. Одяглися красиво. Пішли далеко. Сміялися гучно. Танцювали багато. Грали весело. Спілкувалися бадьоро. Домовилися швидко. Відволікали вміло. Пограбували непомітно. Заарештували раптово. Заплакали гучно. Сиділи довго. Вийшли миттєво. Стало тихо. Було сумно. Зрозуміли надовго.

III група:

Прокинувся вранці. Зібрався наспіх. Поснідав смачно. Одягнувся швидко. Побіг незграбно. Спіткнувся випадково. Упав миттєво. Ударився сильно. Отямився шоковано. Боліло дуже... Наснилося жахливо.

У своїй творчій лабораторії І.Лукашевич розробила комплекс дидактичних ігор, які постійно використовує на уроках. Вони дають позитивний результат за умови дотримання певних умов їх організації:

Щоб дидактичні ігри вирішували покладені на них завдання, необхідно дотримуватися певних умов їх організації:

1. Необхідно чітко формулювати дидактичну мету, яка повинна бути досягнута в результаті навчальної гри.

2. Давати чіткий інструктаж щодо правил гри, її ходу, критеріїв оцінювання.

3. Передбачати можливість ускладнення гри (використання нових знань, додаткової інформації, підвищення темпу, вимог до рівня знань). Разом з тим у початковому варіанті гри вимоги до учасників бажано не ускладнювати. Це дозволить залучити до гри усіх. Зміну (ускладнення) умов

гри доцільно здійснювати на контрольних етапах.

4. Доцільно стимулювати і передбачати за певних умов гри колективну взаємодію учнів, спільне обговорення під час прийняття рішення, взаємний контроль і оцінку.

5. Процес гри повинен спрямовуватися і керуватися педагогом. Інколи вчитель може взяти в ній участь на рівних з учнями правах, як рівноправний учасник.

6. Бажано не допускати багаторазового повторення однієї і тієї ж гри; варто передбачати можливість її зупинки, коли навчальна мета досягнута, при явній перевазі команди або учасника, при перевтомі тощо, але після завершення певних циклів.

7. Спосіб підрахунку результатів гри (кінцевих і проміжних) повинен бути простим і зрозумілим, а також відповідати реальним можливостям і особливостям гри (диференційований підхід до оцінювання складнощів різних ігрових ситуацій).

Приклади дидактичних ігор:

«Синоніми та антоніми»

На етапі закріплення теми «Синонімічне та антонімічне багатство української мови» проводиться така гра: клас поділяється на дві команди. Ведучий (вчитель або учень) називає прикметник, у якого є синонім і антонім. Перша команда називає синонім, друга - антонім. Наприклад, ведучий: "Усміхнений". 1-а команда: "Радісний", 2-а команда: "Похмурий". Якщо команда не може підібрати слово, то така можливість надається команді-суперниці. Переможе команда, яка набере більше балів.

Мета гри: закріпити знання з теми, розвивати пам'ять, мислення, увагу, уяву; збагачувати словниковий запас.

«Граматичне лото»

Під час вивчення цієї ж теми І.Лукашевич використовує гру «Граматичне лото». Усім учням вчитель роздає картки, в чотирьох квадратах яких написані слова. Потім зачитує слова, які є синонімами до

слів в квадратиках. Учні накривають маленькими білими квадратиками ті слова, до яких почули слова — синоніми. Дітей можна розбити на команди. Виграє та команда, яка першою правильно обере синоніми для слів у своїх картках і накріє їх білими квадратиками.

Мета гри: закріпити знання про синоніми; розвивати увагу, пам'ять, мислення, уяву, швидкість реакції; збагачувати словниковий запас.

«Словограй»

Клас ділиться на дві групи, кожній з них дається нескріплене віяло із записаними словами, серед них є історизми й архаїзми. За визначений час учні мають зробити два віяла (один з історизмами, інший – із архаїзмами).

Гра застосовується при вивченні теми «Активна і пасивна лексика».

«Відгадай слово – синонім»

Під час уроку на тему «Прикметник як частина мови» на етапі актуалізації опорних знань учитель проводить гру: "Я задумала слово. Підберіть синоніми до прикметників у прочитаних мною реченнях для того, щоб його відгадати ". Наприклад, вчитель задумав слово "льодяна". Речення: Взимку у річці холодна вода.

Мета гри: закріпити знання з теми «Лексика», актуалізувати знання учнів з теми «Прикметник», розвивати увагу, логічне мислення, творчу уяву.

«Частини речення»

Учні поділяються на дві команди. В кожній команді розподіляються ролі. Кожен із учнів — член речення. Один — підмет, другий - присудок, третій – означення, четвертий – додаток. Бажаючі можуть бути розділовими знаками. Кожен за 30 секунд повинен виготовити невеличку табличку (їх можна підготувати до уроку і роздати учням) з назвою частини речення, роль якого він буде виконувати. Табличка прикріплюється до одягу.

Ведучий (учитель чи учень) читає речення. Обидві команди, як тільки ведучий закінчує читати, намагаються зобразити цю фразу: вони мають зліва направо вишикуватися так, щоб кожен учень виконав свою роль у реченні (хто підмет, хто присудок і т.п.). Як тільки команда вишикується, кожен по

черзі промовляє своє слово із запропонованого речення. Виграє та команда, яка правильно зобразила речення і швидше назвала всі його слова. Фраз буде декілька, тому кожна команда може набрати необхідну кількість балів.

Мета гри: закріпити знання про частини мови, частини речення, про написання відповідних розділових знаків; розвивати всі психічні процеси, швидкість реакції; виховувати організованість, дисциплінованість, почуття колективізму та ін.

Гра може проводитися у п'ятому класі після вивчення теми «Синтаксис», а також у 8 – 9 класах для актуалізації опорних знань.

«Лавина»

Ця гра допоможе закріпити вміння учнів застосовувати знання з певного розділу морфології на практиці. Ведучий (вчитель чи учень) називає гравцям тему, на яку їм треба буде назвати іменники (або інші частини мови). Перший учень називає слово на цю тему, другий – повторює це слово і додає своє, третій – повторює слова першого і другого учня і додає своє. Той, хто не може сказати нове слово, або забуде сказане до нього, вибуває з гри. Переможе учень, який залишиться останнім.

Мета гри: закріпити знання дітей про певну частину мови; розвивати всі психічні функції; збагачувати словниковий запас.

«Літературний хокей»

Мета гри: перевірити знання тексту твору учнями.

Підготовка до гри: клас розбивається на дві команди. У кожній команді призначаються капітани, група «захисту» (4-5 учнів), група «нападаючих» (4-5) і воротар. Ролі розподіляються на уроці. Група «нападаючих» готує команді-суперниці питання за текстом твору. Вони повинні бути не дуже дрібними і не проблемними.

Хід гри: група «нападаючих» задає питання групі «захисту» команди-суперниці; якщо «захист» відповідає, то його команда отримує право задавати питання, якщо ні, питання «пасується» воротарю. Якщо і воротар не знає відповіді – «гол» команді. Рахунок «голам» ведуть судді, вибрані на

цьому уроці. Учні, що не ввійшли до команд, стають активними уболівальниками.

Ця гра може застосовуватися під час аналізу будь якого художнього твору.

«Літературний суд»

Учням пояснюється мета гри: поглибити початкові уявлення про героїв, розібратися у вирішенні центральної проблеми автором, визначити свої позиції. Потім розподіляються ролі: суддя, захисники, звинувачувані; вирішуються кого звинувачувати, хто буде притягатися до справи в якості свідків, яких саме – звинувачення чи захисту, хто з учнів буде виконувати ці ролі. Пояснюються ролі всіх останніх, тобто «публіки в залі суду»: вони можуть ставити питання всім, кому захочуть, висловлювати свою думку, за їх проханням можуть програватися (прочитуватися за ролями) заново деякі ситуації із твору. Хід гри відтворює приблизно хід судового засідання.

«Найрозумніший»

З класу формується команда (рівень знань учнів повинен бути приблизно однаковий), усі інші – вболівальники. Гра проходить, як телепередача «Найрозумніший», в три етапи (з кожним завдання ускладнюються), після кожного з них вибуває певна кількість учнів, у кінці має залишитися троє найрозумніших. Перший етап гри – це набір тестових запитань, на які учні мають дати відповідь за певний проміжок часу, підіймаючи картку із номером правильної відповіді. Другий етап гри – це відповіді на питання із певного підрозділу теми (наприклад, до теми «Т.Г.Шевченко» такі підрозділи: «Біографія», «Специфіка лірики», «Поєми», «Патріотичні мотиви творчості», «Художня спадщина» тощо). Третій етап гри – відповіді на проблемно-аналітичні питання.

Мета гри: повторити основні знання з певної теми, розвивати логічне мислення, швидкість.

«Чи правда, що...»

Учні поділяються на дві команди, для кожної із них учитель пропонує певну кількість питань, що починаються на: «чи правда, що...?» Учні мають по черзі дати відповіді. Перемагає та команда, яка дала більше правильних відповідей.

«Волейбол»

Для того, щоб позбутися русизмів у мовленні учнів, І.Лукашевич використовує гру «Волейбол». Учитель називає слово російською мовою і кидає м'яч тому учню, що має перекласти, він перекладає і називає російською мовою своє слово, кидаючи м'яч комусь ще. Якщо учень не зміг перекласти правильно, то повертає м'яч учителю і виходить з гри.

Спираючись на знання психології, педагогіки, предмета та методики його викладання та враховуючи цінні поради В.Сухомлинського, І.Лукашевич створює такі умови під час ігор, щоб кожен учень відчув радість перемоги, що викликає почуття власної гідності, надихає на подальші успіхи.

У процесі гри в учнів напружуються пошукові емоції, на повну силу працюють усі види мислення, пам'яті, уваги, уяви, задіяні усі вольові механізми, поживляється темпоритм уроку, знімається зайва напруга, формуються уміння і навички співробітництва, ділового спілкування, уміння слухати співбесідника, поважати його думку, толерантність, колективізм та інші уміння, якості та властивості.

Отже, І.Лукашевич, вивчаючи та переосмислюючи педагогічну спадщину В.Сухомлинського в нових умовах, на новому етапі розвитку суспільства і школи як структурної його одиниці, дотримується мудрих його порад та творчо їх розвиває у своїй педагогічній діяльності на уроках української мови та літератури: займається дослідженням проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів засобами творчості, що забезпечує науковий підхід до визначення цінності розроблених нею методичних інноваційних засобів, форм, прийомів; глибоко та всебічно вивчає учнів; враховує вікові та індивідуальні особливості дітей; створює ситуації успіху для кожного учня; організовує нестандартні ситуації; застосовує активні

методи навчання; організовує творчу та самостійну роботу учнів, що є обов'язковими умовами активізації пізнавальної діяльності учнів і необхідними кроками до виховання творчої особистості.

Питання та завдання для самоаналізу

1. Що таке творчість?
2. Що таке педагогічна творчість.
3. Дайте характеристику творчій особистості вчителя.
4. Яку роль у педагогічному процесі відіграють творчі завдання?

Умови розвитку творчого потенціалу педагога та дітей

Нові завдання освіти в Україні, що спрямовані на гуманізацію та демократизацію освітнього простору, визначають нові пріоритети навчання і виховання, потребують формування ініціативної, активної особистості, здатної до раціональної творчої праці. Таку особистість може сформувати тільки творчий педагог в активній пізнавальній діяльності дітей.

Кожен педагог застосовує у навчально-виховному процесі комплекс прийомів та методів активізації пізнавальної діяльності учнів та розвитку їх творчих здібностей, але досвід роботи одного вчителя не може бути механічно перенесений іншим педагогом в інший клас. У зв'язку з цим виникає потреба в теоретичному обґрунтуванні системи роботи педагогів з активізації пізнавальної діяльності та розвитку творчих здібностей дітей.

У своєму дослідженні ми вивчили та узагальнили досвід роботи вчителя української мови та літератури І.Лукашевич з активізації пізнавальної діяльності учнів та розвитку їх творчих здібностей.

З метою розвитку творчих здібностей дітей та досягнення високої пізнавальної активності учнів на уроці, учитель І.Лукашевич, добираючи методи, прийоми, форми активізації на прогностичному етапі підготовки,

враховує вікові та індивідуальні особливості дітей, рівень їх пізнавальних здібностей. На її переконання, позитивних результатів у розвитку пізнавальної активності можна досягти лише за таких умов: творчий підхід до організації навчального процесу; психолого-педагогічний моніторинг із метою вивчення учнів: їх особливостей, властивостей, здібностей, інтересів, стану здоров'я, потенційних можливостей; індивідуальний добір завдань, обсягу розумового та фізичного навантаження; комплексне використання індивідуальних, парних та групових форм роботи дітей на уроці. Тому система роботи вчителя з активізації пізнавальної діяльності учнів будується з врахуванням поступового і цілеспрямованого розвитку творчих пізнавальних здібностей учнів, розвитку їх мислення, усіх психічних процесів.

У процесі навчання вчитель організовує пізнання таким чином, що кожен учень здійснює різні дії, в яких задіяні усі психічні процеси: відчуття, сприймання, увага, уява, мислення, почуття, пам'ять та розвиваються інтелектуальні уміння: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та ін. Разом з тим учитель пам'ятає, що без бажання учня вчитися всі старання не призведуть до позитивних результатів. Звідси випливає висновок, що потрібно формувати мотиви навчання, бажання дітей пізнавати нове, осмислювати його, усвідомлювати, розв'язувати пізнавальні завдання, загалом – вчитися.

Спираючись на знання з психології, педагогіки, Ірина Леонідівна приділяє багато уваги розвитку усіх соціально-цінних мотивів навчання. Але під особливим її контролем – розвиток пізнавального інтересу як провідного, домінуючого мотиву пізнавальної діяльності.

Під пізнавальним інтересом розуміють вибіркову спрямованість психічних процесів людини на певні об'єкти і явища оточуючого світу. Звичайно, учитель навчає дітей не тільки тому, що їм цікаво. Навчання – це праця, що потребує великих зусиль для подолання інтелектуальних перешкод, труднощів, напруги сил. І все ж стійкий інтерес учнів до предмета

обумовлений цікавістю, допитливістю і значною мірою визначає успіх учнів у навчанні.

Учитель добре усвідомлює, що психологічною передумовою появи мотиву є потреба. Тому формування пізнавальних потреб, які трансформуються в мотиви, одне із основних завдань її творчої педагогічної діяльності.

Ірина Леонідівна успішно застосовує психологічні механізми впливу на формування пізнавальних потреб. Вони формуються через зовнішні вимоги вчителя, які проходять через внутрішній світ учнів (систему цінностей, інтереси, потреби, ідеали) і, або сприймаються дітьми, або активно ними відштовхуються. Якщо вони сприймаються, це означає, що вимоги ввійшли до системи їхніх потреб, тобто зовнішні педагогічні вимоги трансформувалися в особистісно-значущі потреби учня. А це можливо тільки тоді, коли сприйняття зовнішніх вимог буде супроводжуватися позитивними переживаннями, які виражаються в різних почуттях та емоціях. Іншими словами, ефективність впливу педагога залежить від емоційного відгуку учня. Тому І.Лукашевич у процесі взаємодії з дітьми на уроці за допомогою різних емоційних стимулів (музика, гра, романтика, творчі завдання, вірші, емоційно-образні стимули, пісні, змагання, проблемно-пошукові ситуації, зацікавленість та емоційність мовлення самого педагога тощо) викликає у школярів необхідну емоційну реакцію на почуту інформацію, факти, події, явища, справи тощо.

Названі стимули, які успішно застосовує Ірина Леонідівна, викликаючи відповідний емоційний відгук, сприяють трансформації педагогічних вимог в особистісно-значущі потреби учнів, стимулюють появу суспільно-ціннісних мотивів навчання, серед яких пізнавальний інтерес посідає особливе місце.

Основною метою роботи вчителя з активізації пізнавальної діяльності учнів є глибоке засвоєння знань, формування моральності та розвиток їх творчих здібностей. З психології відомо, що здібності людини, в тому числі і учнів, розвиваються в процесі діяльності. Засобом розвитку пізнавальних та

творчих здібностей учнів є вміле застосування І.Лукашевич таких методів, прийомів, форм, які забезпечують високу активність учнів у навчальному пізнанні.

Розвиток творчого потенціалу учнів відбувається при виконанні творчих завдань. Такими завданнями у навчальному процесі вважають такі, алгоритм виконання яких учням не повідомляється. Їх виконання вимагає застосування знань в нових умовах, не за схемою, не за вказівками, інструкціями, а творчо, оригінально з привнесенням чогось нового. За допомогою розроблених нею творчих завдань Ірина Леонідівна розвиває і дослідницькі уміння учнів, оскільки вчить їх відчувати проблемну ситуацію, аналізувати її та формулювати проблему, шукати шляхи її розв'язання та здійснювати перевірку принципу вирішення.

Педагогічне стимулювання розвитку творчих здібностей в практичній діяльності І.Лукашевич відбувається за умов зміни уявлень про характер стосунків між учителем та учнем, утвердження стилю довіри, співробітництва та співтворчості.

І.Лукашевич властиве оптимістичне прогнозування. Вона вірить у творчий потенціал, здібності та можливості кожного учня, враховує індивідуальні, психічні та інтелектуальні особливості школярів, спирається на прагнення учня самовиразитися і самореалізуватися серед інших особистостей як індивідуальність.

Учитель створює доброзичливу атмосферу на уроках, дає кожному можливість висловлювати власні думки, забезпечує плюралізм думок і суджень, толерантність до поглядів інших під час творчої діяльності та оцінки її результату, надає кожному учню право на помилку. Тобто, розвиток пізнавальної активності та креативних здібностей учнів на уроках Ірини Леонідівни відбувається за таких умов:

1. Оптимістичний підхід до учнів.
2. Позитивне налаштування дітей до пізнавальної діяльності.

3. Створення доброзичливої атмосфери, сприятливого психологічного клімату на уроці.

3. Можливість кожного висловлювати свою думку і вислуховувати товаришів.

4. Рольова позиція учителя «поряд», позиція «ми», позиція «співробітництва».

У взаємодії з учнями Ірина Леонідівна реалізує принципи індивідуалізації та диференціації навчання. Під час виконання дітьми творчих завдань, проведення ігор учителька практикує індивідуальні, парні, мікрогрупові форми роботи на уроці.

Робота в парах сприяє досягненню будь-якої дидактичної мети: засвоєння, закріплення, перевірки знань тощо. Крім активізації пізнавальної діяльності учнів та розвитку їх творчого потенціалу, вона вирішує і багато виховних завдань: усі діти в класі отримують можливість говорити, висловлюватись, обмінюватись ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки та варіант вирішення завдання перед класом. Парна робота сприяє розвитку навичок спілкування, вміння аргументувати своє бачення, свою думку, розвиває мовлення, критичне та аналітичне мислення, вміння переконувати й вести дискусію. Під час роботи в парах можна швидко виконати вправи, які за інших умов потребують значної витрати часу.

Організуючи групові форми роботи, І.Лукашевич створює виховуючі ситуації, в яких усі учні взаємодіють між собою, практикують навички співробітництва, міжособистісного спілкування, вчать вислуховувати один одного, узгоджувати різні погляди, знаходити спільне рішення та отримувати задоволення від успіху, досягнутого спільними зусиллями. Роботу в групах учитель використовує тоді, коли необхідно розв'язати проблему, з якою важко впоратись індивідуально чи парно та коли одним із очікуваних результатів є набуття навичок роботи в команді.

Під час розподілу учнів учитель спирається на різні критерії, але основним є: об'єднання в одній групі учасників із різними рівнями підготовки

та досвіду з питання чи завдання, що розглядається, оскільки саме в таких групах ефективно стимулюється творче мислення, уява, інтенсивний обмін ідеями, думками, відбувається взаємне навчання, проблема може бути розглянута з різних боків.

І.Лукашевич глибоко вивчає, переосмислює педагогічну спадщину видатного українського педагога В.О.Сухомлинського та дотримується у своїй практичній діяльності його безцінних порад. Ураховуючи його мудру настанову, що кожен учень повинен відчувати радість пізнання, вона в процесі навчання створює ситуації успіху для кожної дитини. Залучає учнів до різних видів діяльності, дає завдання, які відповідають здібностям учнів та виконання яких дає змогу учням показати та проявити себе з гарного боку, сприяє підвищенню статусу в системі міжособистісних відносин в колективі, надає можливість кожному учневі відчувати радість досягнення, усвідомити свої здібності, вселяє віру у власні сили, допомагає дитині зростати в умовах успіху, дає відчуття радості від подолання труднощів та надихає на подальшу активність, ініціативність та перемоги. Тоді успіх супроводжується відчуттям радості та задоволення від діяльності, з'являється почуття власної гідності, яке виступає міцним фундаментом подальшого розвитку та формування особистості дитини.

Активна творча діяльність педагога забезпечуватиме розвиток пізнавальної активності та творчих здібностей дітей, коли в педагогічних колективах будуть створюватися умови, які сприяють творчій діяльності, самореалізації особистості педагога:

- творча атмосфера, здоровий морально-психологічний клімат в колективі;
- домінування демократичного стилю спілкування, утвердження свободи критики, творчих дискусій;
- забезпечення вільного часу педагога (реалізація у практичній діяльності ідей інтенсифікації праці, оптимізації навчально-виховного процесу, наукової організації праці) з метою створення умов для

самореалізації особистості вчителя на дозвіллі, підвищення його загальної культури;

- своєчасна позитивна оцінка найменших творчих досягнень педагога.

Важливим компонентом формування творчої особистості педагога є створення його власної творчої лабораторії, що передбачає:

- створення індивідуальної системи безперервної роботи з самоосвіти й самовдосконалення на основі вивчення своїх професійно-особистісних якостей, можливостей, ускладнень і протиріч у педагогічній діяльності;

- створення індивідуальної системи забезпечення технології навчально-виховного процесу (накопичення дидактичного матеріалу, конструювання оптимальних варіантів уроків, у тому числі нестандартних, використання принципів наукової організації педагогічної праці, постійний аналіз результатів своєї педагогічної діяльності);

- активну участь у роботі методичного об'єднання, різних форм колективної творчої діяльності, написання методичних розробок.

- уміння керівника помічати, розвивати й цінувати неповторну творчу індивідуальність кожного вчителя;

- забезпечення соціального захисту вчителя в умовах ринкової економіки, матеріальних умов його життя й праці (диференційована заробітна плата, обладнані методичний і навчальний кабінети, кімната емоційного розвантаження, домашня бібліотека тощо);

- забезпечення естетичних умов праці.

Досвід педагогічної діяльності дає підстави стверджувати: тільки творчий учитель забезпечить ефективний розвиток пізнавальної активності та творчих здібностей учнів.

Шляхами розвитку креативності педагога є:

- розвиток творчої активності студентів у вищих навчальних закладах; одним із завдань вузівської підготовки майбутніх учителів є розвиток їхніх творчих здібностей, нестандартного мислення, формування вмінь та навичок здійснювати в майбутньому навчально-виховний процес на творчому рівні;

- подальший розвиток творчих здібностей педагога в безпосередній педагогічній діяльності; створення творчої лабораторії вчителя, оскільки творча майстерність будь-якого фахівця має свої особливості, а тому вона певною мірою індивідуалізована.

- самовиховання та самоформування особистісних якостей та властивостей, які є базовими в розвитку креативності вчителя: позитивне уявлення про себе (адекватна оцінка), бажання пізнати себе; творчий інтерес, допитливість; потяг до пошуку нової інформації, фактів; мотивація досягнення; сміливість, готовність до ризику, самостійність, ініціативність, упевненість у своїх силах та здібностях, цілеспрямованість, наполегливість, уміння довести розпочату справу до кінця, працелюбність, емоційна активність; проблемне бачення, здатність до висунення гіпотез, оригінальних ідей, здатність до дослідницької діяльності, розвинена уява, фантазія, здатність до виявлення протиріч, подолання інерції мислення, уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію, здатність до міжособистісного спілкування; альтернативність, точність мислення, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття, пошуково-перетворюючий стиль мислення; відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, висока самоорганізація, працездатність; високий рівень соціальної і моральної свідомості; специфічні ведучі мотиви (необхідність реалізувати своє "я", бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури;

- дослідження вчителем педагогічних проблем, явищ, процесів, умов педагогічної праці, учнів: умови домашнього виховання, статус в системі міжособистісних відносин в колективі, коло друзів, вплив неформального спілкування, спрямованість, здібності, фізичний, інтелектуальний, духовний розвиток кожного учня тощо. Результати дослідження допомагають знаходити підходи, найдоцільніші механізми психолого-педагогічного

впливу, ефективні форми, методи, прийоми, засоби навчання та виховання дітей, створювати ситуації успіху для кожного учня, в яких діти відчують радість пізнання;

- сомоосвіта педагога, розвиток науково-академічних здібностей: постійна робота над собою, поповнення знань, розширення ерудиції, професійної компетентності; оволодіння інноваційними педагогічними технологіями, новими методами, прийомами, засобами, формами навчання дітей;

- вивчення та аналіз передового педагогічного досвіду, що сприяє творчому осмисленню, виокремленню раціональних інновацій, творчому їх розвитку та застосуванню;

- реалізація вчителем на уроках міжпредметних зв'язків: з мовою, літературою, історією, географією, геометрією, психологією та ін., що сприяє формуванню в учнів наукового світогляду, цілісного уявлення про світ, про взаємообумовленість та взаємозалежність всього, що відбувається в природі, суспільстві, мисленні, установленню причинно-наслідкових зв'язків;

- розробка вчителем комплексу творчих завдань, дидактичних ігор та застосування їх в навчальному процесі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів та вимог до організації та проведення дидактичних ігор;

- створення доброзичливої атмосфери на уроці, яка обумовлена гуманістичним характером взаємодії з учнями, стійким позитивним ставленням до них та стилями спілкування, які є основою особистісно зорієнтованого навчання та створюють найсприятливіші умови для активізації пізнавальної творчості дітей: спілкування на основі зацікавленості спільною творчою діяльністю та на основі дружніх відносин. За цих умов учні почуваються вільно, проявляють пізнавальну активність, творчий підхід до вирішення завдань, позитивно налаштовані на взаємодію з педагогом;

- створення вчителем ситуації успіху для кожного учня. Це можливо

тільки на основі врахування результатів вивчення учнів. Спираючись на їх особливості, можливості, інтереси, здібності, необхідно давати дітям завдання в зоні найближчого розвитку – важкі, цікаві, творчі, але посильні, виконання яких вимагає зусиль, подолання інтелектуальних труднощів та приносить радість, задоволення, впевненість, надихає на подальші звершення та формує почуття власної гідності;

- реалізація дидактичного принципу індивідуалізації та диференціації в навчанні, що забезпечується організацією різних форм пізнавальної діяльності учнів: індивідуальної, парної, групової, колективної. В залежності від мети, змісту, характеру завдань учитель організовує ті чи інші форми роботи на уроці, які по-своєму впливають на розвиток пізнавальної активності, творчих здібностей та виховання учнів;

- розвиток пізнавальних потреб та мотивів навчання, серед яких пізнавальний інтерес виступає домінуючим, провідним мотивом пізнання. Велику роль у цьому відіграють емоційні стимули, які збуджують відповідні почуття та емоції дітей та сприяють трансформації зовнішніх вимог учителя у особисто-значущі потреби учнів, які в свою чергу конкретизуються в мотивах – внутрішніх збудниках активності, креативності.

Проведене дослідження підтвердило припущення, що творчо працюючий учитель забезпечить активну пізнавальну діяльність учнів та розвиток їх творчих здібностей, що сприяє формуванню пізнавального інтересу, як основного мотиву навчання, підвищенню якості знань учнів та їх всебічному та гармонійному розвитку.

1. Розвиток творчих здібностей дітей (з досвіду роботи вчителя

Н.І.Кінаш)

Наталія Іванівна Кінаш працює в загальноосвітній школі I – III ступенів № 44 м. Миколаєва в 5 - 9 класах. Школу очолює Харченко Галина Іванівна – учитель української мови, педагог вищої категорії, має звання «методист».

У процесі вивчення досвіду роботи школи було з'ясовано, що педагогічна творчість проявляється у різних напрямках діяльності педагогічного колективу школи: у підготовці та проведенні уроків, виховної роботи, у розвитку творчого потенціалу учнів, активізації пізнавальної діяльності школярів, у використанні сучасних ТЗН (комп'ютер, мультимедіа-дошка), інформаційних технологій, у проектуванні розвитку дітей, в організації та розвитку колективу, в самоосвіті та самовихованні, у виробленні стратегії та тактики педагогічної діяльності, у відносинах з учнями, батьками, колегами тощо. В. Сухомлинський підкреслював, що «... школа – це місце, де розвиваються найскладніші, які тільки можуть бути в світі, людські відносини. Складні тому, що відбувається велике і важке, радісне і болісне творення людини. Педагогічна мудрість у тому і полягає, щоб бачити свого вихованця очима творця».

Педагогічний колектив школи натхненно і відповідально працює над дослідженням проблеми формування особистості в умовах демократичного середовища. В ЗОШ створені всі умови для успішного вирішення поставлених завдань.

Кожен учитель, в рамках загальношкільної наукової проблеми, працює над індивідуальною темою. Так, учитель вищої категорії, старший учитель Наталія Іванівна Кінаш досліджує тему «Розвиток творчого потенціалу учнів у процесі навчальної діяльності».

Одним із головних завдань учителя є формування творчої особистості дітей, але цього не можна зробити без педагогічної творчості, тобто без оригінальних рішень педагога, що спрямовані на перетворення наукової інформації у творчу. Педагогічна творчість – педагогічна креативність педагога, психолого-педагогічні знання, уміння та навички, які забезпечують його ефективну педагогічну діяльність із розвитку потенційних творчих можливостей учнів.

Кінаш Н. І. – учитель словесності та зарубіжної літератури, творчо працюючий учитель, педагог-дослідник. Ураховуючи методологічну

посилку, що, перш, ніж навчати та виховувати дітей, необхідно їх вивчити, вона досліджує умови домашнього виховання, статус в системі міжособистісних відносин в колективі, коло друзів, вплив неформального спілкування, спрямованість, здібності, фізичний, інтелектуальний, духовний розвиток кожного учня, що допомагає їй знаходити підходи, найдоцільніші механізми психолого-педагогічного впливу, ефективні форми, методи, прийоми, засоби навчання та виховання дітей, створювати ситуації успіху для кожного учня, в яких діти відчують радість пізнання. Видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський наголошував, що стимулом бажання вчитися, пізнавальної активності є відчуття дитиною радості навчальної праці, радості успіху в навчанні, оскільки інтерес до навчання є там, де є натхнення, народжене успіхом. Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, збудити в їх серцях почуття власної гідності, гордості – це повинно бути першою заповіддю кожного педагога.

У творчій лабораторії вчителя – безліч розроблених творчих, пошукових навчальних завдань для учнів різних класів, з урахуванням їх індивідуальних зон розвитку та вікових особливостей, спрямованих на розвиток творчого потенціалу дітей та їх повноцінний розвиток взагалі.

Для прикладу, декілька навчальних ситуацій, які створювалися педагогом в спеціально організованому розвивальному процесі навчальної діяльності:

1. Робота із зоровою опорою. Розминка: на початку дня розміщуються на дошці в кутку яскраві картинки, малюнки і пропонуються учням усіх класів відповідні завдання. Наприклад: 5 клас – скласти 3 словосполучення іменник + прикметник і визначити рід, число, відмінок або просто до зазначеного слова добрати якомога більше прикметників; 7 клас – під час вивчення дієприкметника – скласти речення з дієприкметниковим зворотом та ін.

2. Шляхом вирішення проблемної ситуації учні самостійно виводять правило (знання не подаються в готовому вигляді).

Спрямовує діяльність дітей, допомагає їм учитель. Він займає позицію дослідника і у співпраці з учнями роблять відкриття, знаходять спільне рішення, відкривають істину, формують правило.

3. У 7 класі, починаючи вивчення дієприкметника, разом з учнями створювали портрет дієприкметника як особливої форми дієслова, вирішували, що треба написати на умовному лобіку, оченятах і т.п.

4. При вивченні прислівника учням давалося завдання скласти якусь історію (будь-якого жанру), використавши в кожному реченні дві частини мови: дієслово і прислівник.

5. Складання казок при вивченні частин мов: за початком, серединою, кінцем, відомої казки на «новий лад» тощо.

6. Після детального аналізу вірша В. Висоцького «Я не люблю», педагогом було запропоновано написати кожному своє «Я не люблю» прозою чи віршами.

7. При вивченні повісті Ф. Кафки «Перевтілення» була змодельована ситуація «Інтерв'ю з головним героєм твору Грегорем».

8. На останньому уроці, присвяченому твору «Перевтілення», вчителька принесла кожній дитині яблуко. Запитання: «Навіщо я принесла вам яблука?». Після відповідей дітей на це проблемне питання, педагог запропонувала: «Зробіть з ним, що захочете»: з'їжте самі, віддайте другу, або комусь невідомому, бідному безхатченку, або пригостіть маму, бабусю, сестричку, братика, або..., або.... Чи може кинете в когось? (*перевтілений Грегор в творі загинув від яблука, яке кинув в нього батько*). Поясніть свій вибір.

9. Під час вивчення трагедії «Ромео і Джульєтти» У. Шекспіра вчителька запропонувала учням створити (намалювати чи підготувати презентацію) афішу до вистави за цим твором, придумавши свої символи.

Приклади завдань дослідницького характеру: дослідження історії назв відмінків; життєдіяльності вчених, письменників, поетів; створення учнями презентацій, наприклад, презентація слова «хліб» (походження, граматичні ознаки, вживання, в віршах, загадках, приказках, ставлення до хліба учнів нашої школи, анкетування) та ін.; створення дітьми відео на задані теми тощо.

У процесі виконання навчальних творчих завдань, вчитель організовує пізнання таким чином, що кожен учень здійснює різні дії, в яких задіяні усі психічні процеси: відчуття, сприймання, увага, уява, мислення, почуття, пам'ять та розвиваються рефлексія, інтелектуальні уміння: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та ін. Дає право кожному виразити свої відчуття, самому обрати спосіб дій.

Доцільно добрані методи, прийоми, форми роботи з дітьми, дотримання визначених умов розвитку творчої особистості, що забезпечують реалізацію розвивального навчання, сприяє формуванню креативних здібностей дітей, появі та розвитку нових психологічних новоутворень.

Результати обґрунтування отриманих наукових результатів

Результати етапних зрізів, які проводилися, констатували позитивну динаміку розвитку творчих здібностей у дітей: у значної частини учнів (38%) (було – 18%) виявився високий рівень розвитку творчого потенціалу особистості, що характеризується пошуково-проблемним стилем мислення; розвиненими інтелектуально-логічними здібностями (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо); розвиненими творчою фантазією та уявою, специфічними особистісними якостями (цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм); наявними специфічними провідними мотивами (необхідність самореалізації, бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці); комунікативні здібності. Середній рівень виявлено у 42 % школярів (було – 22 %). Експериментальна робота продовжується.

Спостерігається тенденція до більш високого рівня розвитку творчих здібностей у старших школярів (7-9 класи) в порівнянні з учнями 5-6 класів. Пояснюється цей феномен більшим досвідом шкільного життя учнів 7-9 класів, більш тривалим часом розвитку творчих здібностей в спеціально організованому навчальному процесі. Вагомим фактором виступає і сформована мотивація творчої діяльності, яка з роками укріплюється і стає потужною силою розвитку особистості.

Творча діяльність Н.І.Кінаш набуває нових обертів та підіймається на більш високі рівні.

ПІСЛЯМОВА

У посібнику «Педагогіка (спеціальна)» розкриті теоретико-методологічні засади педагогічної творчості, оволодіння якими створює передумови для формування практичних умінь та навичок, необхідних для успішного виховання всебічно та гармонійно розвинених особистостей.

Особлива увага приділена теоретичним основам педагогічної творчості: розкрито сутність понять «творчість» та «педагогічна творчість», визначені та охарактеризовані її риси, специфіка, рівні, психологічні основи, умови успішної організації та реалізації завдань педагогічної творчості в педагогічному процесі загальної та спеціальної освіти.

Вивчення курсу педагогіки сприятиме розвитку у майбутніх педагогів педагогічного мислення, здатності до аналітичного розуміння педагогічної діяльності, творчого підходу до визначення педагогічних дій у нестандартних педагогічних ситуаціях, уміння приймати найбільш вдалі рішення відповідно до педагогічних закономірностей, принципів виховання, вікових та індивідуальних особливостей дітей, що надасть можливість реалізації творчого підходу у педагогічній діяльності; сприятиме подальшому формуванню педагогічної позиції та розвитку творчого потенціалу як педагогів, так і дітей у навчальних закладах різних типів, в тім числі і в спеціальних для дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Матеріали, представлені в посібнику, вирізняються актуальністю, науковою новизною, теоретичною та практичною значущістю і будуть корисні викладачам, педагогам-практикам, студентам – майбутнім педагогам, вихователям, логопедам, соціальним педагогам для удосконалення творчого педагогічного процесу.

Навчальне видання

**Н. В. Стельмах
І. В. Середа**

ПЕДАГОГІКА
(спеціальна)

Навчально-методичний посібник

ЧАСТИНА 3

*Формат 60x84¹/₁₆. Умовн. друк. арк. 11,3.
Тираж 100 пр. Зам. № 729-142.*

ВИГОТОВЛЮВАЧ
Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.

ISBN 978-617-729-142-7

9 786177 291427